

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΑΡ. 40

Χ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Συλλογή Κάρουλου Πολίτη

Συλλογή Κάρολου Πολίτη

Τα κείμενα για τα χρυσά αντικείμενα έγραψε η Ελισάβετ Στασινοπούλου, επιμελήτρια Αρχαιοτήτων, για τις εικόνες και τα ξυλόγλυπτα η Αγάπη Καρακατσάνη, βυζαντινολόγος.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ευαγγελία Κυπραίου

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Ελένη Κώτσου

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Αργυρώ Γιαννουλάκη

Α/Μ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Σπύρος Τσαβδάρογλου

ΕΓΧΡΩΜΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Μάκης Σκιαδαρέσης

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Comteko Ε.Π.Ε.

© ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ
Πανεπιστημίου 57, 105 64 Αθήνα

ISBN 960-214-102-6

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΑΡ. 40

Χ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

**Συλλογή
Κάρουλου Πολίτη**

ΑΘΗΝΑ 1989
ΕΚΔΟΣΗ ΤΑΜΕΙΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ

Στη μνήμη του Κάρολου Πολίτη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11-12
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	13-17
ΚΥΚΛΑΔΙΚΑ	25-26
Ειδώλια (αρ. 1α, 1β)	
ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ	27-36
Λάρνακα (αρ. 2), αγγεία (αρ. 3-11), ειδώλια (αρ. 12-13)	
ΑΤΤΙΚΑ ΑΓΓΕΙΑ	39-84
Γεωμετρικά (αρ. 14-27), μελανόμορφα (αρ. 28-36), πλαστικό αγγείο (αρ. 37), ερυθρόμορφα (αρ. 38-43), λευκή λήκυθος (αρ. 44)	
ΤΟΠΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ	85-105
Κορινθιακά (αρ. 45-50), βοιωτικά (αρ. 51-52), κυπριώτικα, φλασκί και αγαλμάτιο (αρ. 53-54)	
ΕΙΔΩΛΙΑ (αρ. 55-77)	106-125
ΓΥΑΛΙΝΑ (αρ. 78-80)	126-127
ΧΡΥΣΑ (αρ. 81-86)	128-133
ΕΙΚΟΝΕΣ-ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΑ (αρ. 87-91)	134-139
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (ΓΛΥΠΤΑ)	142-144
SUMMARY	145-146

ΕΙΣΑΓΩΓΗ¹

Το αρχαίο υλικό που δημοσιεύεται σ' αυτό τον κατάλογο ανήκει στην ιδιωτική Συλλογή του Κάρολου Πολίτη. Βιομήχανος, με καλλιτεχνικές ευαισθησίες – αγαπάει την κλασική μουσική και παίζει ωραίο πιάνο που του χρησιμεύει και σαν εκτόνωση στις δύσκολες ώρες της επαγγελματικής του ζωής – , αγόρασε πριν τριάντα πέντε περίπου χρόνια τα πρώτα αρχαία. Σκοπός του δεν ήταν να δημιουργήσει μια μεγάλη συλλογή, αλλά να αποκτήσει ξεχωριστά κομμάτια, και όπως δείχνουν οι φωτογραφίες στον Κατάλογο έχει σ' αυτό μεγάλη επιτυχία. Αλλά και η άλλη του επιθυμία να «επαναπατρίσει» αρχαία αντικείμενα είχε σαν αποτέλεσμα να επιστρέψουν στον τόπο τους από την Αγγλία οι εξαίρετες υδρίες αρ. 28 (εικ. 47-49) και αρ. 30 (εικ. 52-53, πίν. 8) και η λήκυθος αρ. 35 (εικ. 64-65). Τα περισσότερα από τα άλλα αντικείμενα αγοράστηκαν στην Αθήνα, στην ελεύθερη αγορά· η λήκυθος αρ. 38 (εικ. 71) και δύο ξεχωριστά κορινθιακά αγγεία, η όλη αρ. 45 (εικ. 84-85, πίν. 13) και ο αμφορέας αρ. 46 (εικ. 86-91, πίν. 14), αγοράστηκαν από τα αρχαιοπωλεία του Κ. Δημητρήση το πρώτο, του Ι. Μαρτίνου τα άλλα δύο.

Το περιεχόμενο της Συλλογής είναι πολυποίκιλο και χρονικά εκτείνεται από τα προϊστορικά χρόνια (κυκλαδικά ειδώλια κ.ά.) ως τα πρώιμα ελληνιστικά (ειδώλια)· περιλαμβάνει ακόμα μερικές μεταβυζαντινές εικόνες και ξυλόγλυπτα. Το κύριο σώμα της όμως αποτελούν τα αγγεία και τα ειδώλια. Ευχαριστούμε θερμά τον κ. Πολίτη που μας επέτρεψε να δημοσιεύσουμε αυτό το ξεχωριστό υλικό, αλλά και την κ. Πολίτη για την ευχέρεια που μας έδωσε να το μελετήσουμε με άνεση.

Στον Κατάλογο που ακολουθεί, δημοσιεύονται όλα τα αντικείμενα για τα οποία φυσικά δεν υπάρχουν βασικές αμφιβολίες για τη γνησιότητά τους, εκτός από τα χάλκινα, τα οποία πρόκειται να δημοσιεύσει η έφορος Αγγελική Ανδρειωμένου. Ειδικά για τα γλυπτά αποφασίσαμε, μια και δεν ήταν προσιτά για μελέτη, να δώσουμε μόνο τις φωτογραφίες τους με ένα μικρό υπομνηματισμό, όπου αυτό είναι δυνατόν από τα λίγα στοιχεία που διαθέτουμε, ώστε η Συλλογή να γίνει γνωστή σχεδόν στο σύνολό της.

Τα αντικείμενα δίνονται σε ομοειδείς ενότητες και μέσα σ' αυτές σε χρονολογική σειρά. Τον αριθμό του Καταλόγου ακολουθούν τα στοιχεία καταγραφής στο ευρετήριο της Συλλογής που αποτελούνται

1. Είναι θλιβερό που ο Κάρολος Πολίτης δεν πρόλαβε να δει τυπωμένο τον Κατάλογο της Συλλογής του. Χάθηκε πρόσφατα, αφού το χειρόγραφο είχε σταλεί στο τυπογραφείο (Οκτώβρης 1988).

από τα αρχικά των λέξεων Σ(υλλογή) Π(ολίτη) και τον αύξοντα αριθμό του αντικειμένου. Στις περιπτώσεις που υπάρχουν γενικές παρατηρήσεις προτάσσεται στο αντίστοιχο τμήμα σύντομο σημείωμα. Εδώ περιοριζόμαστε να αναφέρουμε λίγα λόγια μόνο για το κιτρινωπό χρώμα που αφορά γενικά τα αγγεία και που, όπως διαπιστώσαμε, η χρήση του είναι συχνή στα μελανόμορφα αγγεία, και χρονικά και τοπικά πολύ εκτεταμένη: το συναντούμε ήδη στο γ' τέταρτο του 7ου αι. π.Χ. στην Κόρινθο (όλη αρ. 45, 630-625 π.Χ.), αργότερα στα μελανόμορφα από το α' μισό του 6ου αι. π.Χ. και, τέλος, στα γνωστά αγγεία τύπου Δυτικής Κλιτύος. Ο Noble (The Techniques of Painted Attic Pottery, 1966, σ. 62-63) αναφέρει ότι το λευκό και το κίτρινο παρουσιάστηκαν συγχρόνως. Βλ. και ΑΔ 27 (1972): Μελέται, σ. 187.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον καθηγητή κ. Νικόλαο Πλάτωνα και στην κ. Βαρβάρα Φιλιππάκη που διάβασαν τμήματα του κειμένου και με τις εύστοχες παρατηρήσεις τους βοήθησαν στη βελτίωσή του. Επίσης στους καθηγητές Darrell Amyx και Nicola Coldstream για την τόσο πρόθυμη ανταπόκρισή τους. Η συγκεκριμένη προσφορά τους αναφέρεται στα σχετικά τμήματα του Καταλόγου.

Τα αντικείμενα φωτογραφήθηκαν από τον αξέχαστο Σπύρο Τσαβδάρογλου· τις καινούργιες εκτυπώσεις έκανε στο εργαστήριό της η παλιά συνεργάτριά του κ. Καλλιώρα.

Οι παραπομπές μέσα στο κείμενο περιορίζονται στο όνομα του συγγραφέα, καμιά φορά προστίθεται και ο χρόνος έκδοσης της σχετικής μελέτης· ο πλήρης τίτλος αναφέρεται στις συντομογραφίες.

Στον κατάλογο των αγγείων δεν αναφέρονται οι συνηθισμένες ταινίες που πλαισιώνουν τις διάκοσμες ζώνες παρά μόνο αν παρουσιάζουν κάποια πρωτοτυπία.

Δεκέμβρης 1985

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AA	Archäologischer Anzeiger.
ActaArch	Acta archaeologica, København.
AAA	Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών.
ΑΔ	Αρχαιολογικόν Δελτίον.
AJA	American Journal of Archaeology.
AM	Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung.
AntK	Antike Kunst.
ArchCl	Archaeologia Classica.
ASAtene	Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente.
BCH	Bulletin de Correspondence Hellénique.
BonnJbb	Bonner Jahrbücher.
BSA	The Annual of the British School at Athens.
CalifStClAnt	California Studies in Classical Antiquity.
Hesperia	Hesperia. Journal of the American School of Classical Studies at Athens.
JdI	Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts.
JHS	Journal of Hellenic Studies.
LIMC	Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae
NSc	Notizie degli Scavi di Antichità.
ÖJh	Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien.
RA	Revue Archéologique.
SbMünchen	Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften zu München. Phil.-hist. Klasse.
SIMA	Studies in Mediterranean Archaeology.
YaleClSt	Yale Classical Studies.

ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ

Δημακοπούλου : Αι. Δημακοπούλου, Το μυκηναϊκό ιερό στο Αμυκλαίο και η ΥΕ ΙΙΙ Γ περίοδος στη Λακωνία, 1982.
 French : E. French, The Development of Mycenaean Terracotta Figurines, BSA 66 (1971).
 Furumark : A. Furumark, The Mycenaean Pottery, Analysis and Classification, 1972.
 Kenner : H. Kenner, Das Luterion in Cult, ÖJh XXIX (1935).
 Μυλωνάς : Γ. Μυλωνάς, Mycenae and the Mycenaean Age, 1966.
 Περατή Β' : Σπ. Ιακωβίδης, Περατή, το νεκροταφείον, 1970.
 Picard : Ch. Picard, Religions Préhelléniques, 1948.
 Stubbings : Fr. H. Stubbings, The Mycenaean Pottery of Attica, BSA 42 (1947).

ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΑ

Ahlberg : G. Ahlberg, Fighting on Land and Sea in Greek Geometric Art, 1971.
 Borell : Br. Borell, Attisch Geometrische Schalen, 1978.

Canciani : F. Canciani, Neuerwerbungen des Martin von Wagner Museums, Würzburg 1965-68, AA 1968.
 Coldstream : J. N. Coldstream, Greek Geometric Pottery, 1968.
 Cook J. M. : J. M. Cook, Athenian Workshops around 700 B.C., BSA 42 (1947).
 Cook R. M. : R. M. Cook, Greek Painted Pottery, 1972.
 Davison : J. M. Davison, Greek Geometric Workshops, Yale-ClSt 16 (1961).
 Fittschen : Kl. Fittschen, Untersuchungen zum Beginn der Sagen Darstellungen bei der Griechen, 1969.
 Johansen 1924 : Fr. Johansen, Les vases sicyoniens, 1924.
 Johansen 1957 : Fr. Johansen, Exochi, Ein frührhodisches Gräberfeld, ActaArch 28 (1957).
 Καρούζου : Σ. Καρούζου, Αγγεία του Αναγυρούντος, 1963.
 Kerameikos : Kerameikos, Ergebnisse der Ausgrabungen 1939-1988.
 Kraiker : W. Kraiker, Aigina. Die Vasen des 10. bis 7. Jahrhunderts, 1951.
 Langlotz : E. Langlotz, Griechische Vasen in Würzburg, 1932.
 Lorimer : H. L. Lorimer, Homer and Monuments, 1950.
 Moon : W. Moon, Greek Vase-painting in Midwestern Collec-

tions. The Art Institute of Chicago, 1981.

Παπαποστόλου : Ιω. Παπαποστόλου, Παρατηρήσεις επί γεωμετρικών αγγείων εξ Ιαλυσού, ΑΔ 23 (1968): Μελέται.

Pottier : E. Pottier, Vases antiques du Louvre, 1897.

Poulsen : Fr. Poulsen, Vases grecs récemment acquis par la Glyptothèque de Ny Carlsberg, 1922.

Schweitzer : B. Schweitzer, Die Geometrische Kunst Griechenlands, 1969.

Simon : E. Simon, Die Griechischen Vasen, 1976.

Tölle : R. Tölle, Frühgriechische Reigentänze, 1964.

Webster : T. B. L. Webster, Homer and Attic Geometric Vases, BSA 50 (1955).

Χαριτωνίδης : Σ. Χαριτωνίδης, Ευρήματα Πρωτογεωμετρικής και Γεωμετρικής εποχής της ανασκαφής νοτίως της Ακροπόλεως, ΑΔ 28 (1973): Μελέται.

ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΑ

Ανδρειωμένου : Α. Ανδρειωμένου, Αρχαία αγγεία εις χείρας ιδιωτών εν Αθήναις, ΑΑΑ VIII (1975).

Ανδρόνικος : Μ. Ανδρόνικος, Λακωνικά ανάγλυφα, Πελοποννησιακά 1 (1956).

Beazley : J. D. Beazley, Attic Black-figure Vase-painters, 1956.

Boardman 1972 : J. Boardman, Herakles, Peisistratos and Sons, RA 1972.

Boardman 1974 : J. Boardman, Athenian Black Figure Vases, 1974.

Boardman 1983 : J. Boardman, Symbol and Story in Geometric Art, στο W. G. Moon, Ancient Greek Art and Iconography, 1983.

Böhr : E. Böhr, Der Schaukelmaler, 1982.

Cook : R. M. Cook, Greek Painted Pottery, 1972.

Development : J. D. Beazley, The Development of Attic Black Figure, 1951.

Farnsworth : M. Farnsworth, Types of Greek Glaze Failure, Archaeology 12 (1959).

Haspels : C. H. E. Haspels, Attic Black-figured Lekythoi, 1936.

Johansen 1924 : Fr. Johansen, Les vases sicyoniens (1924).

Johansen 1957 : Fr. Johansen, Exochi, ein frührhodisches Gräberfeld, ActaArch 28 (1957).

Καρούζου : Σ. Καρούζου, The Amasis Painter, 1956.

Καρούζος : Χρ. Καρούζος, Τηλαυγές μνήμα, Χαριστήριοι εις Α. Ορλάνδον, Γ', 1966.

Mommsen : H. Mommsen, Der Affecter, 1975.

Moon 1981 : W. Moon, Greek Vase-painting in Midwestern Collections. The Art Institute of Chicago, 1981.

Moon 1983 : W. Moon, Ancient Greek Art and Iconography, 1983.

Nicole : G. Nicole, Catalogue des vases peints du Musée National d'Athènes, 1911.

Noble : J. V. Noble, The Techniques of Painted Attic Pottery, 1966.

Peters : K. Peters, Studien zu den Panathenäischen Preisamphoren, 1942.

Simon : E. Simon, Die Griechischen Vasen, 1976.

Τιβέριος 1976 : Μ. Τιβέριος, Ο Λυδός και το έργο του, 1976.

Τιβέριος 1981 : Μ. Τιβέριος, Προβλήματα της μελανόμορφης αττικής κεραμικής, 1981.

Ure 1927 : P. N. Ure, Sixth and Fifth Century Pottery from Rhitsona, 1927.

Ure 1955 : A. D. Ure, Krokotos and White Heron, JHS 75 (1955).

Vian 1951 : F. Vian, Répertoire des Gigantomachies figurées dans l'art grec et romain, 1951.

Vian 1952 : F. Vian, La Guerre des Géants. Le mythe avant l'époque hellénistique, 1952.

Zervos : S. Zervos, Rhodes Capitale du Dodécanèse, 1920.

ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ

Beazley = J. D. Beazley, Charinos, JHS 49 (1929).

Buschor = E. Buschor, Das Krokodil des Sotades, 1919.

Nicole = G. Nicole, Catalogue des vases peints du Musée National d'Athènes, 1911.

Simon = E. Simon, Die Griechischen Vasen, 1976.

ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΑ

Beazley 1925 = J. D. Beazley, Attische Vasenmaler des rotfigurierten Stils, 1925.

Beazley 1928 = J. D. Beazley, Vases in Poland, 1928.

Brea = L. Bernabò Brea, Menandro e il teatro greco nelle terracotte liparesi, 1981.

Caskey = L. D. Caskey, Geometry, 1922.

Jeffery = L. H. Jeffery, Local Scripts of Archaic Greece, 1961.

Richter² = G. M. A. Richter, Attic Red-Figured Vases, A Survey, 1958.

Simon = E. Simon, Die Griechischen Vasen, 1976.

Sparkes - Talcott = B. A. Sparkes - L. Talcott, Black and Plain Pottery of the 6th and 5th Centuries B.C. The Athenian Agora VIII, 1970.

Walters = B. Walters, History of Ancient Pottery, 1905.

ΛΕΥΚΗ ΛΗΚΥΘΟΣ

Beazley = J. D. Beazley, Attic White Lekythoi, 1938.

Bothmer = D. von Bothmer, Amazons in Greek Art, 1957.

Simon = E. Simon, Die Griechischen Vasen, 1976.

Philippaki = B. Philippaki, The Attic Stamnos, 1967.

KOPINΘΙΑΚΑ

- Albizzati : C. Albizzati, Vasi antichi dipinti del Vaticano, 1932.
- Amyx 1943 : D. A. Amyx, Corinthian Vases in the Hearst Collection (University California Publications in Classical Archaeology 1:9, 1943).
- Amyx 1971 : D. A. Amyx, *Dodwelliana*, *CalifStClAnt* 4 (1971).
- Amyx 1984 : D. A. Amyx, Corinthian Vase-painting of the Archaic Period (υπό εκτύπωση).
- Amyx - Lawrence : D. A. Amyx - P. Lawrence, Archaic Corinthian Pottery and the Anaploga Well, *Corinth VII*, Part II, 1975.
- Beazley : J. D. Beazley, Attic Black-figure Vase-painters, 1956.
- Benson 1953 : J. L. Benson, Geschichte der korinthischen Vasen, 1953.
- Benson 1956 : J. L. Benson, Some Notes on Corinthian Vase-painters, *AJA* 60 (1956).
- Benson 1971 : J. L. Benson, A Floral Master of the Chimaera Group: The Otterlo Painter, *AntK XIV* (1971).
- Blomberg : M. Blomberg, Observations on the Dodwell P., 1983.
- Brommer : Fr. Brommer, *Plemochoe*, *AA* 1980.
- Broneer : O. Broneer, Excavations at Isthmia, *Hesperia* 28 (1959).
- Burrows - Ure : R. M. Burrows - P. N. Ure, Kothons and Vases of Allied Types, *JHS* 31 (1911).
- Callipolitis-Feytmans : D. Callipolitis-Feytmans, Demeter, Coré et les Moires, *BCH* 94 (1970).
- Dohan 1934 : E. H. Dohan, Some Unpublished Vases in the University Museum, Philadelphia, *AJA* 38 (1934).
- Dohan 1942 : E. H. Dohan, Italic Tomb-Groups in the University Museum, 1942.
- Droop : J. P. Droop, Some Geometric Pottery from Crete, *BSA* 12 (1905-1906).
- Dugas : Ch. Dugas, *Délos X* (1928).
- Hoffmann : H. Hoffmann, Ten Centuries that shaped the West, 1970.
- Jucker : I. Jucker, Frauenfest in Korinth, *AntK VI* (1963).
- Kraiker : W. Kraiker, Aigina, Die Vasen des 10. bis 7. Jahrhunderts, 1951.
- Lawrence : P. Lawrence, The Corinthian Chimaera Painter, *AJA* 63 (1959).
- Leroux : G. Leroux, Vases Grecs du Musée Archéologique de Madrid, 1912.
- Lo Porto : F. G. Lo Porto, Ceramica arcaica dalle necropoli di Taranto, *ASAtene* 37-38 (1959-1960).
- NC : H. G. G. Payne, *Necrocorinthia*, 1931.
- Payne 1927-28 : H. G. G. Payne, Early Greek Vases from Knossos, *BSA* 29 (1927-28).

- Payne 1933 : H. G. G. Payne, Protokorinthische Vasenmalerei, 1933.
- Perachora II : T. J. Dunbabin, *Perachora II*, 1962.
- Pernice : E. Pernice, Kothon und Räuchergerät, *JdI* 14 (1899).
- Pottier : E. Pottier, Les vases du Louvre, 1897-1902.
- Schefold : K. Schefold, Meisterwerke griechischer Kunst, 1960.
- Scheibler : I. Scheibler, Kothon-Exaleiptron, *AA* 1968.
- Schelp : J. Schelp, *Das Kanoun*, 1975.
- Seeberg : A. Seeberg, Musical Drinking-cups, *JHS* 92 (1972).
- Simon : E. Simon, *Die Griechischen Vasen*, 1976.
- Sparkes : B.A. Sparkes, Illustrating Aristophanes, *JHS* 95 (1975).
- Sparkes - Talcott : B.A. Sparkes - L. Talcott, Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C., *The Athenian Agora XII* (1970).
- Vallet - Villard : G. Vallet - Fr. Villard, *Megara Hyblaea*, 1964.
- Weimberg : S. S. Weimberg, The Geometric and Orientalizing Pottery, *Corinth VII*, Part I, 1943.

ΒΟΙΩΤΙΚΑ

- Cook 1972 = R. M. Cook, *Greek Painted Pottery*, 1972.
- Langlotz = E. Langlotz, *Griechische Vasen in Würzburg*, 1932.
- Simon = E. Simon, Hera und die Nymphen, ein böotischer Polos in Stockholm, *RA* 1972.
- Ure = P. N. Ure, Sixth and Fifth Century Pottery from Rhitsona, 1927.
- Waiblinger = A. Waiblinger, *CVA Louvre* (17), 1976.
- Walter-Karydi = E. Walter-Karydi, *CVA München* (6), 1968.

ΚΥΠΡΙΩΤΙΚΑ

- Bliquez = L. J. Bliquez, Corpus of Cypriote Antiquities, Cypriote Objects in Washington State, *SIMA XX:6*, 1978.
- Desmond = M. Desmond, *The Art of Ancient Cyprus*, 1985.
- Gjerstad = E. Gjerstad, The Swedish Cyprus Expedition, IV, 2, 1948.
- Karageorghis = V. Karageorghis, Cypriote Antiquities in the Pierides Collection, 1974.
- Pottier = E. Pottier, Vases antiques du Louvre, 1897.
- Schmidt = G. Schmidt, Kyprische Bildwerke aus dem Heraion von Samos, *Samos VII* (1968).
- Schürmann = W. Schürmann, Katalog der Kyprischen Landesmuseum Karlsruhe, *SIMA XX:9*, 1984.

ΕΙΔΩΛΙΑ

- Arnold : R. Arnold, The Horse Demon in Early Greek Art and his Eastern Neighbors, 1973.

Artemis Orthia : R. M. Dawkins, The Sanctuary of Artemis Orthia, 1929.

Bernabò Brea : L. Bernabò Brea, Menandro e il teatro greco nelle terracotte liparesi, 1981.

Blegen : C. W. Blegen, Prosymna, 1937.

Borell : B. Borell, Attisch Geometrische Schalen, 1978.

Breitenstein : N. Breitenstein, Catalogue of Terracottas, National Danish Museum, 1941.

Burr-Thompson, 1934 : D. Burr-Thompson, Terracottas from Myrina in the Museum of Fine Arts, Boston, 1934.

Buschor : E. Buschor, Kentauren, AJA 38 (1934).

Higgins 1954 : R. A. Higgins, Catalogue of Terracottas in the British Museum, 1954.

Higgins 1967 : R.A. Higgins, Greek Terracottas, 1967.

Küster : E. Küster, Die Schlange in der griechischen Kunst, 1913.

Kunze : E. Kunze, Anfänge der griechischen Plastik, AM 55 (1930).

Lefkandi : M. R. Popham - L. H. Sackett - P. G. Themelis, Lefkandi I, The Iron Age, 1980.

Masner : K. Masner, Sammlung antiker Vasen und Terrakotten im K.K. Österreich. Museum, 1892.

Mollard-Besques : S. Mollard-Besques, Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre-cuite grecs, étrusques, romains, 1954.

Perachora I : H. G. G. Payne, Perachora, The sanctuaries of Hera Akraia and Limenia, 1940.

Pottier : E. Pottier, Diphilos et les modeleurs des terres cuites grecques, 1931.

Scheurleer : C. W. L. Scheurleer, Grieksche Terracotta's in Het Museum Scheurleer, Bulletin S' Gravenhage, 1929.

Schmaltz : B. Schmaltz, Terrakotten aus dem Kabirenheiligtum, 1974.

Shear : Th. L. Shear, Excavations at Corinth in 1931, AJA 35 (1931).

Siebeking : J. Siebeking, Die Terrakotten der Sammlung Loeb, 1916.

Ure : P. N. Ure, Aryballoi and Figurines from Rhitsona in Boeotia, 1934.

Waldstein : Ch. Waldstein, Argive Heraeum, I, 1902· II, 1905.

Walters : H. B. Walters, Terracottas in the British Museum, 1903.

Webster : T. B. L. Webster, Greek Terracottas, 1950.

ΓΥΑΛΙΝΑ

Almagro = M. Almagro, Las necrópolis de Ampurias, I, 1955.

Boosen = M. Boosen, Antike Gläser, Staatliche Kunstsammlungen Kassel, zweite Auflage, 1984.

Clara Rhodos = Clara Rhodos: Scavi nella necropoli di Jalisso, III, 1929.

Scavi nelle necropoli Camiresi, IV, 1931.

Eisen = A. Eisen, Glass 1927.

Hayes = J. Hayes, Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum, 1975.

Ure = P. N. Ure, Aryballoi and Figurines from Rhitsona in Boeotia, 1934.

ΧΡΥΣΑ

Amandry I = P. Amandry, Collection Hélène Stathatos, I. Les bijoux antiques, 1953.

Amandry III = P. Amandry, Collection Hélène Stathatos, III. Objets antiques et byzantins, 1963.

Becatti = G. Becatti, Oreficerie antiche dalle minoiche alle barbariche, 1955.

BMC Finger-rings = F. H. Marshall, Catalogue of the Finger-rings in the British Museum, 1907.

BMCJ = F. H. Marshall, Catalogue of the Jewellery in the British Museum, 1911.

Deppert-Lippitz = B. Deppert-Lippitz, Griechischer Goldschmuck, 1985.

GGFR = J. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, 1970.

Greifenhagen I-II = A. Greifenhagen, Schmuckarbeiten in Edelmetall. Band I: Fundgruppen, 1970. Band II: Einzelstücke, 1975.

Hadaczeck = K. Hadaczeck, Der Ohrschmuck der Griechen und Etrusker, 1903.

Higgins = R.A. Higgins, Greek and Roman Jewellery, 1961.

Hoffmann - von Claer = H. Hoffmann und V. von Claer, Antiker Gold- und Silberschmuck, 1968.

Hoffmann - Davidson = H. Hoffmann - P. F. Davidson, Greek Gold Jewellery from the Age of Alexander, 1965.

Pierides = Pierides Angeliki, Jewellery in the Cyprus Museum, 1971.

Segall = B. Segall, Museum Benaki. Katalog der Goldschmiedearbeiten, 1938.

Vollenweider = Marie-Louise Vollenweider, Deliciae Leonis, Antike geschnittene Steine und Ringe aus einer Privatsammlung, 1984.

ΕΙΚΟΝΕΣ-ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΑ

Bogdanović - Djurić - Medaković = D. Bogdanović, V. Djurić, D. Medaković, Chilandar on the Holy Mountain, 1978.

Djurić = V. Djurić, Les icônes de Yougoslavie, 1961.

Δρανδάκης = N. Δρανδάκης, Ο Εμμανουήλ Τζάνε Μπουνιαλής θεωρούμενος εξ εικόνων του σωζομένων κυρίως εν Βερετία, 1962.

Gallerie Nikolenko, 1974 = Gallerie Nikolenko, Icônes, 1974.

Gallerie Nikolenko, 1977 = Gallerie Nikolenko, Icônes grecs et russes, 1977.
 Gerhard = H. P. Gerhard, Welt der Ikonen, 2η έκδ. 1963.
 Καρακατσάνη = Α. Καρακατσάνη, Εικόνες. Συλλογή Γεωργίου Τσακυρογλου, 1980.
 Kreidl-Papadopoulos = K. Kreidl-Papadopoulos, Ikonen und Kultobjekte der Ostkirche aus dem Besitz des Kunsthistorischen Museums und der Griechischen Kirche in Wien, 1981.
 Μπορμπουδάκης = Μ. Μπορμπουδάκης, Εικόνες του νομού Χανίων, 1975.
 Ξυγγόπουλος 1936 = Α. Ξυγγόπουλος, Μουσείο Μπενάκη, Κατάλογος των Εικόνων, 1936.

Ξυγγόπουλος 1957 = Α. Ξυγγόπουλος, Σχεδιάσμα ιστορίας της θρησκευτικής ζωγραφικής μετά την Άλωση, 1957.
 Stuart = J. Stuart, Ikons, 1975.
 Tschilingirov = Α. Tschilingirov, Die Kunst des christlichen Mittelalters in Bulgarien, 1979.
 Χατζηδάκης = Μ. Χατζηδάκης, Εικόνες της Πάτμου, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 1977.
 Χατζηδάκης - Djurić = Μ. Χατζηδάκης - V. Djurić (πρόλογος), Les icônes dans les collections Suisses, 1968.
 Ziakov = Η. Ziakov, L'icône du "Sauveur à l'oeil Courroucé" de la Cathédrale de la Dormition à Moscou, L'art byzantin chez les Slaves, 2ème Recueil dédié à la Mémoire de T. H. Uspenskij, 1932.

Κατάλογος

1

2

Αρ. 1α
ΣΠ 68

Γυναικείο ειδώλιο

Ύψ. 0,157 μ.

Λείπουν τα πόδια από τα γόνατα περίπου. Το σωζόμενο τμήμα είναι πολύ καλά διατηρημένο. Επισημαίνουμε ότι το μάρμαρο στο λάξευμα ανάμεσα στους μηρούς παρουσιάζει ξεχωριστή λευκότητα – άραγε καλύτερος καθαρισμός ή μάλλον σοβαρή νεότερη επέμβαση;

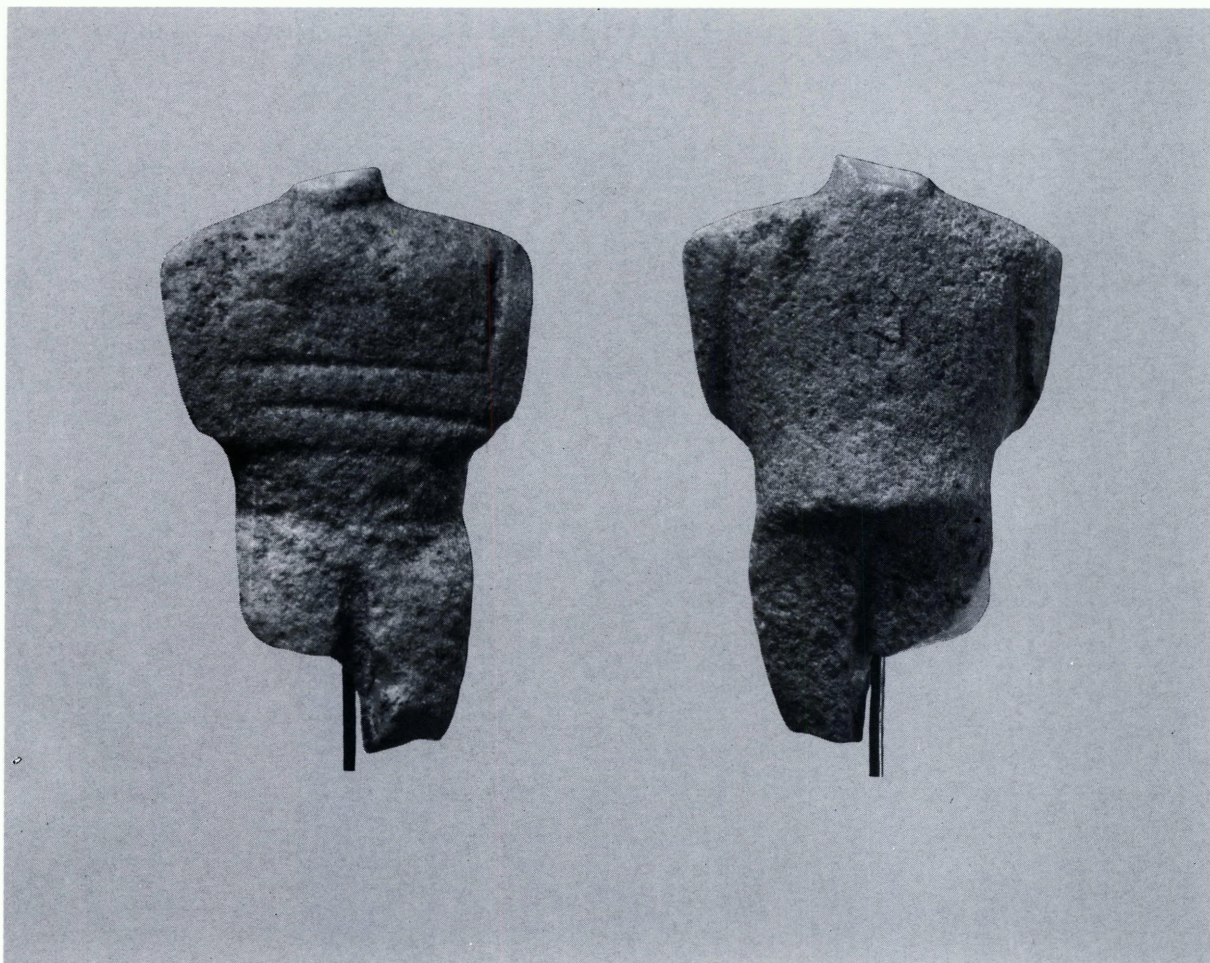
Αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα της ομάδας

Εικ. 1-2

της Σύρου: κεφάλι σε σχήμα λύρας, μύτη σφηνοειδής, λαιμός ψηλός, χέρια σταυρωμένα κάτω από το στήθος, σχετικά πληθωρικοί μηροί· στη ράχη ένα αυλάκι δηλώνει τη ραχοκοκκαλιά.

Όμοια ειδώλια βλ. στη Συλλογή Γουλανδρή, Χρ. Ντούμας, *Cycladic Art*, N. P. Goulandris Collection, 1983, σ. 124, αρ. 148 (ύψ. 0,148 μ.), και σ. 141, αρ. 173 (ύψ. 0,743 μ.)· και τα δύο ανήκουν στην Πρώιμη Κυκλαδική II περίοδο (Ντούμας, ό.π.).

2800-2300 π.Χ.

3

4

Αρ. 1β

ΣΠ 131

Γυναικείο ειδώλιο

Ύψ. 0,10 μ.

Λείπουν το κεφάλι, ο λαιμός, τα πόδια – το ένα από το μέσο του μηρού, το άλλο από το γόνατο περίπου. Η επιφάνεια του μαρμάρου είναι μπρος πίσω διαβρωμένη.

Και αυτό ανήκει στην ίδια ομάδα με το προηγούμενο (ομάδα της Σύρου), όμως όχι στον ίδιο τύπο: το πάνω μέρος του σώματος είναι πολύ πλατύ, οι ώμοι τετραγωνισμένοι, δε δηλώνεται η ραχο-

Εικ. 3-4

κοκκαλιά, υπάρχει στο πίσω μέρος του σώματος, χαμηλά, οριζόντιο λάξευμα.

Όμοιο ακέραιο ειδώλιο στη Συλλογή Γουλανδρή, αρ. 135, Χρ. Ντούμας, *Cycladic Art*, N. P. Goulandris Collection, 1983, σ. 116-117 (ύψ. 0,127 μ.). Επισημαίνουμε ότι υπάρχουν κάποιες επιφυλάξεις για τη γνησιότητα του ειδωλίου· μας προβληματίζουν ιδιαίτερα η περιοχή γύρω από τη μέση και η ράχη· να συγκριθούν με το παραπάνω αναφερόμενο ειδώλιο και με το προηγούμενο, αρ. 1α. 2800-2300 π.Χ.

ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ

Τα αγγεία της Συλλογής που αντιπροσωπεύουν τη μυκηναϊκή εποχή, τα περισσότερα ψευδόστομοι αμφορείς, περιορίζονται στην ΥΕ ΙΙΑ1-ΥΕ ΙΙΑ2 περίοδο.

Η κύλικά αρ. 3 είναι το παλιότερο αγγείο της σειράς· όχι μόνο το σχήμα της, αλλά και η θέση καθώς και το θέμα της διακόσμησης – διάκοσμη ζώνη στο ύψος των λαβών, όπου επαναλαμβάνεται το ίδιο σχηματοποιημένο κόσμημα – την τοποθετούν στην ΥΕ ΙΙΑ περίοδο.

Ακολουθούν οι ψευδόστομοι αμφορείς που μας δίνουν μια ωραία εικόνα βαθμιαίας αλλαγής του σχήματος από το βραχυστρόγγυλο (Περατή Β', εικ. 25 Β, εδώ εικ. 7) στη «συμπιεσμένη σφαίρα» (εικ. 14). Είναι ενδεικτικό ότι αμφορείς με το τελευταίο αυτό σχήμα δε βρέθηκαν ούτε στην Περατή ούτε στο Αμυκλαίο που ανήκουν αντίστοιχα στην ΥΕ ΙΙΒ-ΥΕ ΙΙΓ1γ (Περατή Β', σ. 154, εικ. 25) και στην ΥΕ ΙΙΓ περίοδο (Δημακοπούλου, σ. 89-90).

Τη σειρά των μυκηναϊκών αγγείων κλείνουν ο κύαθος αρ. 10 και το κύπελλο με προχοή αρ. 11, σχήματα όχι πολύ συνηθισμένα στην ΥΕ ΙΙΑ περίοδο.

Το τμήμα αυτό συμπληρώνουν ένα ωραίο κομμάτι από πήλινη κιβωτιόσχημη λάρνακα (αρ. 2) και δύο ειδώλια, αντιπροσωπευτικά δείγματα των τύπων Φ και Ψ (αρ. 12, 13).

Οι χρονολογίες των αγγείων δόθηκαν από τον καθηγητή Νικόλαο Πλάτωνα, που είχε την καλοσύνη να διαβάσει το κείμενο και με τις εύστοχες παρατηρήσεις του να βοηθήσει στη βελτίωσή του. Τον ευχαριστούμε πάρα πολύ.

Αρ. 2
ΣΠ 60

Εικ. 5

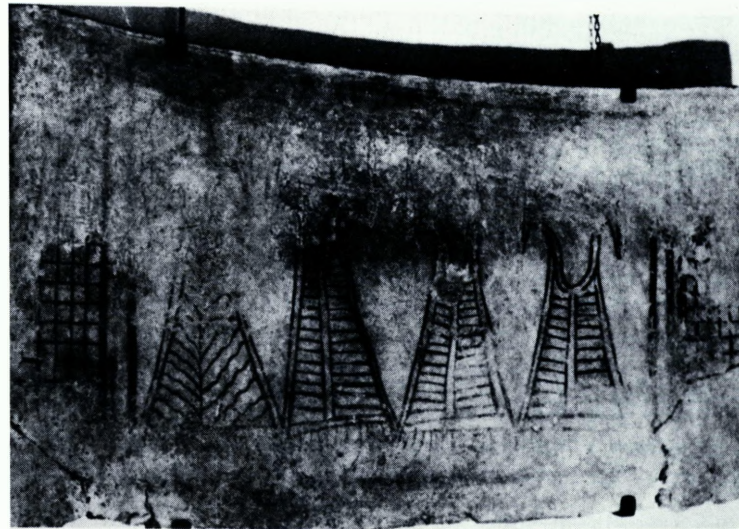
Κομμάτι από κιβωτιόσχημη λάρνακα

Πομπή γυναικών

Ύψ. 0,54 μ. Μήκ. 0,99 μ.

Σώζεται πλήρης και σχεδόν ακέραιη η μία μακριά πλευρά – στις άκρες μόνο συγκολλήθηκαν τρία μικρά κομμάτια. Ο πηλός είναι χοντρόκοκκος, κίτρινος-ερυθρώπος· το επίχρυσμα ασπρουδερό. Οι μορφές είναι αποδομένες στο σύνολό τους με απλό περίγραμμα.

Η διακόσμηση, πλαισιωμένη με δύο ευθείες και δικτυωτό, καλύπτει ολόκληρο το ύψος και το πλάτος της σωζόμενης πλευράς: τέσσερις γυναίκες-θρηνηδοί βαδίζουν προς τα αριστερά – σώζονται μόνο το κάτω μέρος από την οσφύ και οι λυγισμένοι προς τα πάνω αγκώνες. Φορούν και οι τέσσερις φαρδιά φούστα, πολύ σφιχτή στη μέση και στολισμένη με κατακόρυφη κεντρική «ραφή», από όπου ξεκινούν προς τα πλάγια πυκνές παράλληλες ευθείες· στο κάτω μέρος κρέμονται λεπτά

5

αραιά κρόσσια μέσα από τα οποία διακρίνονται καθαρά τα πόδια τους από το μέσο περίπου της κνήμης. Η πρώτη γυναίκα ξεχωρίζει από τις άλλες: είναι πιο ψηλή και η φούστα της πιο πλούσια στολισμένη· τις απλές ευθείες έχουν αντικαταστήσει λοξές κυματιστές γραμμές. Πάνω στη φούστα πέφτει μια βαθιά γλώσσα, το μόνο που σώζεται από το πάνω μέρος του ρούχου. Όμοια διακόσμηση σε λάρνακα από την Τανάγρα, βλ. Δημακοπούλου-Κόνσολα, Αρχαιολογικό Μουσείο Θηβών, 1981, αρ. 7 σ. 83, πίν. 43.

Βιβλιογραφία: Ρ. Λοράνδου-Παπαντωνίου, ΑΑΑ VI (1973), σ. 169-175, όπου και πλουσιότερη βιβλιογραφία.

13ος αι.

Αρ. 3
ΣΠ 13

Εικ. 6
Πίν. 2α

Κύλिका με ψηλό πόδι

Ύψ. 0,165 μ. Διάμ. χείλους 0,154 μ. Διάμ. βάσης 0,086 μ.

Το κύπελλο του αγγείου έχει συγκολληθεί από εννέα μεγάλα θραύσματα· στη μία του όψη υπάρχει μικρή συμπλήρωση δίπλα στη λαβή. Ο πηλός είναι καστανός ανοιχτός, καθαρός, λείος· το επίχρυσμα έχει το ίδιο περίπου χρώμα. Η διακόσμηση είναι στο σύνολό της κοκκινωπή, σε ποικίλες αποχρώσεις, ιδιαίτερα εκεί όπου απλώνεται σε μεγάλη επιφάνεια, όπως π.χ. στο πόδι.

Μέσα σε πλατιά εδαφόχρωμη ζώνη στο ύψος των λαβών έξι κρινόμορφα σχηματοποιημένα άνθη με κροσσωτή στεφάνη, αποδομένα με ρυθμική, ρευστή γραμμή, αποτελούν την κύρια διακόσμηση του αγγείου· τη διάκοσμη αυτή ζώνη πλαισιώνουν η πλατιά ταινία που περιβάλλει το μέτωπο του χείλους, στο πάνω μέρος, και τρεις λεπτές ταινίες, κάτω· τρεις όμοιες ταινίες υπάρχουν χαμηλά στο σώμα. Στενή εδαφόχρωμη ταινία διακόπτει ψηλά στο πόδι το κοκκινωπό γάνωμα, ενώ δύο άλλες εναλλάσσονται με αυτό στην πάνω επιφάνεια της βάσης. Το ίδιο κοκκινωπό γάνωμα σκεπάζει και τις λαβές, όχι όμως με μεγάλη συνέπεια. Το εσωτερικό του αγγείου είναι εδαφόχρωμο με πλατιά ταινία κοντά στο χείλος.

6

Πιθανότατα η κύλिका αυτή είναι έργο του αγγειογράφου στον οποίο αποδίδει ο Stubbings (σ. 20, πίν. 1, αρ. 10 και 11· ΑΔ 3 (1917), σ. 191, εικ. 136,1) τρεις ψευδόστομους αμφορείς από τα Μεσόγεια και τη Θήβα, με σχηματοποιημένα άνθη που μοιάζουν πολύ με τα δικά μας – βλ. ιδιαίτερα τον αρ. 10, Stubbings, ό.π.

Το σχήμα του αγγείου και η χαρακτηριστική διάκοσμη ζώνη στο ύψος των λαβών, όπου επαναλαμβάνεται το ίδιο σχηματοποιημένο κόσμημα, φέρνει το αγγείο μας κοντά στον τύπο D του Stubbings (σ. 28, εικ. 9)· όσο για τη χρονολόγησή του πριν από το τέλος της ΥΕ ΙΙΑ περιόδου βασικό στοιχείο αποτελεί η διακόσμησή του: τα «άνθη» διατηρούν ακόμα έντονη την πλαστικότητα και την κίνηση που παρουσιάζουν τα γραμμικά κοσμήματα στο πρώτο στάδιο της σχηματοποίησης των νατουραλιστικών θεμάτων.

Μας είναι αδύνατο να αποφύγουμε τον πειρασμό να προσθέσουμε πόσο έντονα στα «άνθη» αυτά βλέπουμε... χορευτρίες της σύγχρονης μας αφαιρετικής τέχνης.

Γύρω στο 1370 π.Χ.

7

Αρ. 4
ΣΠ 11

Ψευδόστομος αμφορέας

Ύψ. 0,208 μ. Μέγ. διάμ. 0,195 μ. Διάμ. βάσης 0,074 μ.

Το αγγείο είναι ακέραιο, καλοδιατηρημένο. Στο σώμα του, στο ύψος της διακόσμης ζώνης, υπάρχει μικρό βαθούλωμα που οφείλεται σε αδεξιότητα του αγγειοπλάστη. Ο πηλός είναι πολύ ανοιχτός καστανός, λείος, καθαρός, το επίχρισμα ασπρουδερό. Η διακόσμηση στο σύνολό της έχει χρώμα καστανόξανθο σε πολλές αποχρώσεις. Συνηθισμένα σ' αυτή την περίοδο γραμμικά κοσμήματα έχουν χρησιμοποιηθεί για τη διακόσμηση του αγγείου (στον ώμο ενάλληλα τρίγωνα, πυκνές κροσσωτές πινελιές, στο σώμα εκφυλισμένες σπείρες-άγκιστρα, ενάλληλα τρίγωνα, συστήματα ταινιών), όμως η σύνθεση και η πυκνότητά τους παρουσιάζουν κάποια πρωτοτυπία. Οι λαβές είναι σκεπασμένες με το ίδιο καστανόξανθο γάνωμα της διακόσμησης και στην κορυφή τους σχηματίζεται μικρό εδαφόχρωμο τρίγωνο. Στο δίσκο των λαβών κύκλοι γύρω από κε-

8

Εικ. 7-8

ντρική μεγάλη κουκκίδα. Ο πυθμένας είναι ακόσμητος.

Για τα κοσμήματα που χρησιμοποιήθηκαν στο σώμα του αγγείου βλ. CVA Copenhagen (1), πίν. 44, αρ. 3 και πίν. 56, αρ. 7· Περαιτή Β', σ. 106, εικ. 8, αρ. 12α και σ. 165-166, εικ. 39, 40, 42· Fugumark, σ. 31, εικ. 6 (YE IIIA2L)· για την πυκνή διακόσμηση, ψευδόστομο αμφορέα από τη Ρόδο, CVA Copenhagen, ό.π., πίν. 61, αρ. 2· για την κροσσωτή διακόσμηση του ώμου αμφορέα από το Βουρβάτσι, Stubbings, πίν. 1, αρ. 7.

Το σώμα του – κοντά στο βραχυστρόγγυλο του Ιακωβίδη, Περαιτή Β', εικ. 25 Β – , ο χαμηλός λαιμός με πλαστικό δαχτυλίδι στη βάση, οι πλατιές ταινιωτές λαβές τοποθετούν τον αμφορέα μας στον τύπο C του Stubbings (σ. 15, εικ. 2).

Μέσα 14ου αι. π.Χ.

Αρ. 5
ΣΠ 97

Εικ. 9

Ψευδόστομος αμφορέας

Ύψ. 0,135 μ. Μέγ. διάμ. 0,13 μ. Διάμ. βάσης 0,052 μ.

Το αγγείο είναι ακέραιο, καλοδιατηρημένο· μόνο στο σώμα του χαμηλά, στο ύψος της τελευταίας καστανόμαυρης ταινίας, υπάρχει μικρή οπή. Ο πηλός είναι ασπρουδερός, καθαρός, λείος· το επίχρυσμα έχει το ίδιο χρώμα περίπου. Η διακόσμηση είναι καστανόμαυρη, σε μερικές μεριές καστανόξανθη· στο δίσκο των λαβών σώζεται μόνο η κεντρική κουκκίδα και μόλις που διακρίνονται οι κύκλοι γύρω της.

Το σώμα του αγγείου είναι βραχυστρόγγυλο, όπως και το προηγούμενο, όμως η πιο μεγάλη διάμετρος σχηματίζεται λίγο ψηλότερα και το ύψος του λαιμού είναι μεγαλύτερο.

Το κόσμημα της διάκοσμης ζώνης (Ι), συχνό στα μυκηναϊκά αγγεία, χρονολογείται από τον Furumark (σ. 385 και εικ. 67, αρ. 60) στην IIIA2-III B περίοδο και ανάγεται σε ΥΕ IIB σχέδια και σε ακόμη παλιότερα διακοσμητικά στοιχεία του ανακτορικού ρυθμού. Βλ. γι' αυτό κύλικα-κύπελλο από την Αττική, Stubbings, πίν. 9, αρ. 5, και Περαιτή Β', σ. 101-102.

Και η διακόσμηση του ώμου – σχηματοποιημένα άνθη διχαλωτά με κροσσωτή στεφάνη – είναι πολύ συχνή στα αγγεία αυτής της περιόδου με ποικιλία όμως στο κεντρικό στοιχείο (σπείρα, άγκιστρο, συνδυασμός ευθείας με ημικύκλιο) και στο σχήμα που διαγράφει η στεφάνη (γωνία, ημικύκλιο, ωοειδές): βλ. Stubbings, σ. 19, εικ. 5, αρ. 6 και εικ. 4, αρ. 2· CVA Copenhagen (6), πίν. 58, αρ. 2-5 και πίν. 60, αρ. 10-11, όπου ψευδόστομοι αμφορείς από τη Ρόδο· Περαιτή Β', σ. 129, εικ. 15 και σ. 163, εικ. 33.

Μέσα 14ου αι. π.Χ.

Αρ. 6
ΣΠ 96

Εικ. 10-11

Ψευδόστομος αμφορέας

Ύψ. 0,116 μ. Μέγ. διάμ. 0,115 μ. Διάμ. βάσης 0,047 μ.

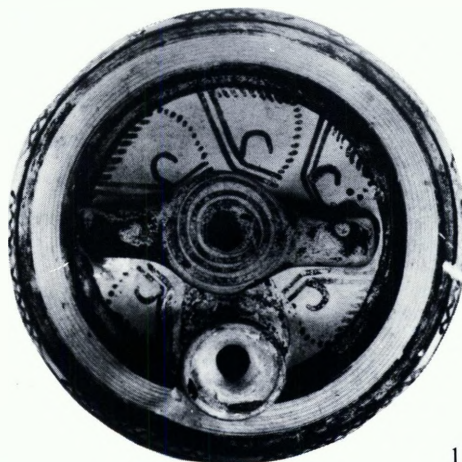
Το αγγείο είναι ακέραιο, καλοδιατηρημένο· μόνο στην κοιλιά, στη μεγαλύτερή της διάμετρο, υπάρχει μικρή ορθογώνια οπή. Στην εικ. 10 διακρίνεται καθαρά κάτω από το στόμιο ένα μικρό

9

10

11

12

13

βαθούλωμα που οφείλεται σε απροσεξία του αγγειοπλάστη. Ο πηλός είναι ασπρουδερός, καθαρός, λείος· ίδιο χρώμα έχει και το επίχρισμα. Η διακόσμηση είναι καστανόμαυρη, σε μερικές μεριές ξανθωπή.

Η διακόσμηση στον ώμο του αγγείου είναι όμοια με το προηγούμενο. Η θλαστή γραμμή, που με μικρές διακοπές περιβάλλει το σώμα λίγο κάτω από τον ώμο, είναι το κόσμημα 61, αρ. 4 στην εικ. 67 του Furumark, και χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΑ1-ΙΙΑ2 περίοδο, ό.π., σ. 382. Το δίσκο των λαβών στολίζει σπείρα που σχηματίζει τρεις πυκνούς κύκλους και καταλήγει σε κουκκίδα στο

κέντρο. Στον πυθμένα δύο αραιοί κύκλοι.

Το κάπως προχωρημένο σχήμα του αγγείου μας τοποθετείται ανάμεσα στους τύπους C και D του Stubbings (σ. 15, εικ. 2 και σ. 70).

Μέσα 14ου αι. π.Χ.

Αρ. 7

Εικ. 12-13

ΣΠ 12

Ψευδόστομος αμφορέας

Ύψ. 0,114 μ. Μέγ. διάμ. 0,12 μ. Διάμ. βάσης 0,05 μ.

Το αγγείο είναι ακέραιο, καλοδιατηρημένο. Ο πηλός ασπρουδερός, λείος, καθαρός, το επίχρισμα στο ίδιο χρώμα. Η διακόσμηση καστανή με ερυθρωπή απόχρωση σε μερικές μεριές· η βάση έχει το ίδιο χρώμα, ο πυθμένας είναι ακόσμητος. Η διακόσμηση του ώμου είναι όμοια με τα δύο προηγούμενα (αρ. 5 και 6). Γύρω από το σώμα καστανές ταινίες εναλλάσσονται με εδαφόχρωμες, πάνω στις οποίες διακρίνονται πολύ λεπτότερες καστανόξανθες σε πυκνές ομάδες. Οι ταινιωτές λαβές έχουν στη ράχη από δύο κάθετες ταινίες· στη μία λαβή οι ταινίες αυτές πλαταίνουν προοδευτικά προς τα κάτω και στο μέσο του ύψους σχεδόν ενώνονται. Το δίσκο των λαβών σκεπάζει πυκνή σπείρα που καταλήγει στο κέντρο σε κύκλο.

Η τομή του αγγείου παρουσιάζει διαφορές από τα προηγούμενα: εκτός από τον ψηλότερο λαιμό και τις λεπτότερες, όμως πάντα ταινιωτές, λαβές, αντιστρέφονται οι αναλογίες του σώματος· η διάμετρος γίνεται μεγαλύτερη από το ύψος και το αγγείο πλησιάζει το σχήμα «συμπιεσμένης σφαίρας». Βλ. τον τύπο D του Stubbings, σ. 15, εικ. 2 και σ. 70.

Μέσα 14ου αι. π.Χ.

Αρ. 8

Εικ. 14-15

ΣΠ 55

Ψευδόστομος αμφορέας

Ύψ. 0,10 μ. Μέγ. διάμ. 0,136 μ. Διάμ. βάσης 0,045 μ.

Το αγγείο είναι ακέραιο, καλοδιατηρημένο. Ο πηλός είναι καστανός ανοιχτός, λείος, καθαρός, το επίχρισμα καστανό μουντό. Η διακόσμηση, σχεδόν στο σύνολό της καστανή, έχει σε μερικές μεριές πορτοκαλόχρωμη απόχρωση.

Στον ώμο μικροί κύκλοι σε παράταξη με μεγάλη κουκκίδα στο κέντρο. Γύρω από το σώμα λεπτές καστανές ταινίες εναλλάσσονται με πλατιές εδαφόχρωμες, πάνω στις οποίες διακρίνονται καθαρά πολύ λεπτότερες καστανές σε πυκνές ομάδες. Οι λαβές είναι σκεπασμένες με καστανό γάνωμα, όμως στο πάνω και στο κάτω άκρο τους σχηματίζεται εδαφόχρωμο τρίγωνο. Στο δίσκο των λαβών τρεις ομόκεντροι κύκλοι με χοντρή κουκκίδα στο κέντρο. Ο πυθμένας είναι ακόσμητος. Για τους κύκλους στον ώμο βλ. Furumark, σ. 336, εικ. 57, αρ. 12, κόσμημα 41, ΥΕ ΙΙΑ-Β περίοδος. Το αγγείο έχει σχήμα «συμπιεσμένης σφαίρας» – η διάμετρος είναι πολύ μεγαλύτερη από το ύψος του· βλ. Stubbings, σ. 15, εικ. 2Ε και Furumark, αρ. 87, εικ. 5 (σ. 30).

Μέσα 14ου αι. π.Χ.

Αρ. 9
ΣΠ 121

Εικ. 16-17

Ψευδόστομος αμφορέας

Ύψ. 0,139 μ. Μέγ. διάμ. 0,14 μ. Διάμ. βάσης 0,067 μ.

Το αγγείο είναι ακέραιο, καλά διατηρημένο· η μικρή φθορά της επιφάνειας που διακρίνεται στην εικ. 16, υπάρχει και στην άλλη όψη του αγγείου, στο ίδιο ακριβώς σημείο. Σε μερικά σημεία το μαύρο γάνωμα έχει απολεπιστεί. Ο πηλός είναι λείος, καθαρός, πολύ ανοιχτός καστανός, το επίχρισμα λίγο σκουρότερο. Η διακόσμηση έχει αποχρώσεις καστανόμαυρες και καστανόξανθες.

Για τη διακόσμηση του ώμου έχουν χρησιμοποιηθεί σχηματοποιημένα διχαλωτά άνθη με κροσσωτή στεφάνη. Γύρω από το σώμα του αγγείου, στο πάνω μέρος, πλατιές καστανόμαυρες ταινίες, ανάμεσά τους άλλες λεπτότερες. Το υπόλοιπο σώμα είναι εδαφόχρωμο με εξαίρεση το κατώτε-

ρο τμήμα του, όπου πλατιά μαύρη ταινία και πάνω από αυτή δύο λεπτές καστανόμαυρες. Στο δίσκο των λαβών κύκλοι γύρω από μεγάλη κουκκίδα. Η κωνική βάση καλύπτεται με καστανόμαυρο γάνωμα.

Για τη διακόσμηση του ώμου βλ. Furumark, εικ. 62, κόσμημα 50, αρ. 9-10 και εικ. 63, αρ. 24 – στην πρώτη περίπτωση ο βαθύς κυματισμός καταλήγει σε σπείρα· Περαιτή Β', σ. 129, εικ. 16· τρίτο μεγάλο αμφορέα στο Musée National της Κοπεγχάγης, CVA (1), πίν. 40.

Το σχήμα του αγγείου μας είναι κοντά στον τύπο G του Stubbings (σ. 15, εικ. 2).

Μέσα 14ου αι. π.Χ.

Αρ. 10
ΣΠ 15

Εικ. 18

Μόνωτος κύαθος

Ύψ. 0,053 μ., με τη λαβή 0,083 μ.

Διάμ. χείλους 0,095 μ. Διάμ. βάσης 0,03 μ.

Το αγγείο είναι ακέραιο, γενικά καλοδιατηρημένο· στο σώμα του υπάρχουν ελάχιστες επιφάνειες φθορές. Ο πηλός είναι ανοιχτός καστανός, το επίχρισμα στο ίδιο χρώμα. Η διακόσμηση έχει σχεδόν στο σύνολό της κοκκινωπή απόχρωση. Ταινίες στο σώμα και κωνικές πινελιές στο χείλος αποτελούν τη διακόσμηση του αγγείου. Η λαβή και η βάση είναι σκεπασμένες με μαύρο γάνωμα, ο πυθμένας άβαφος, χωρίς επίχρισμα. Άβαφο είναι και μέσα το αγγείο, είχε όμως επίχρισμα· στα λίγα σημεία όπου διατηρείται, διακρίνονται ίχνη από λευκό χρώμα.

Το αγγείο μας, ελαφρά «κωνικό» με κοίλα τοιχώματα, πατάει πάνω σε χαμηλή, στενή βάση· η λαβή του, σωστό δαχτυλίδι, στηρίζεται στο χείλος και υψώνεται πάνω από αυτό. Το όχι πολύ συνηθισμένο σχήμα του είναι κοντά στην ομάδα Α του Stubbings, βλ. σ. 34, πίν. 8, αρ. 7 και εικ. 14Α, όπου όμοιο στο σώμα κύπελλο από το Πικέρμι Αττικής, όμως το χείλος του δεν είναι πλαστικά διαμορφωμένο και η λαβή κατεβαίνει στο σώμα, όπου και πατάει η κάτω άκρη της.

Μέσα 14ου αι. π.Χ.

Αρ. 11
ΣΠ 14

Δίωτο κύπελλο με γεφυρόστομη προχοή
Υψ. 0,054 μ. Διάμ. χείλους 0,105 μ.

Το αγγείο είναι γενικά καλοδιατηρημένο· λείπει μόνο ένα πολύ μικρό τμήμα της προχοής. Ο πηλός είναι κιτρινωπός, καθαρός, λείος, η διακόσμηση καστανόμαυρη με αποχρώσεις προς το πορτοκαλί και το κοκκινωπό.

Εικ. 19

Η διακόσμηση είναι και εδώ γραμμική: στο σώμα ταινίες, στο χείλος πλατιές πινελιές σε ομάδες των 6-9 που σχηματίζουν ιχθυόκανθα ή είναι απλές γραμμές, ευθείες και καμπύλες. Η πλατιά ταινία κάτω από το χείλος περιορίζεται ανάμεσα στις λαβές· όμοια ταινία περιβάλλει και την προχοή. Έξι ομόκεντροι κύκλοι, χωρισμένοι σε δύο ομάδες και ελαφρά μετακινημένοι προς τη μία πλευρά, στολίζουν τον πυθμένα. Εσωτερικά, το

18

χείλος είναι μαύρο, το υπόλοιπο εδαφόχρωμο· προς την πλευρά της προχοής υπάρχουν λίγες σκόρπιες μαύρες κηλίδες.

Το αγγείο μας, συνδυασμός κώνου και κυλίνδρου με γεφυρόστομη προχοή και δύο οριζόντιες λαβές κυκλικής διατομής, ανήκει στον τύπο Ε του Stubbings· βλ. Stubbings, πίν. 10, αρ. 13 και εικ. 16Ε, όπου ΥΕ ΙΙΙ κύπελλο από το Βουρβάτσι της Αττικής, απόλυτα όμοιο με το δημοσιευόμενο εδώ, όμως λίγο παλιότερο – εκεί η πλευρά του κώνου διατηρεί έντονα την καμπυλότητά της. Όμοια κύπελλα από τη Ρόδο στο Εθνικό Μουσείο της Κοπεγχάγης (CVA (1), πίν. 55) βοηθούν να παρακολουθησει κανείς την εξέλιξη του σχήματος· όμως η διακόσμηση (χρησιμοποιούνται εκεί και γραμμικά κοσμήματα) και η τομή τους (παρουσιάζει μεγαλύτερη πλαστικότητα στο πάνω μέρος) δείχνουν ότι είναι παλιότερα από το δικό μας.

Όσο για τη χρήση τους ο Kenner (σ. 126) πιστεύει ότι έχουν σχέση με τη λατρεία των νεκρών.

Μέσα 14ου αι. π.Χ.

Αρ. 12

ΣΠ 9

Γυναικείο ειδώλιο, τύπου Πρωτο-Φ.

Υψ. 0,115 μ.

19

Είναι ακέραιο και πολύ καλά διατηρημένο· υπάρχουν μόνο μια-δυο επιπόλαιες φθορές στο δίσκο του σώματος, αριστερά, και στο κέντρο περίπου της βάσης. Ο πηλός έχει χρώμα καστανό φωτεινό. Η διακόσμηση, στο σύνολό της κοκκινωπή, είναι σε μερικές μεριές εξίτηλη.

Το ειδώλιό μας έχει πρόσωπο πτηνόμορφο, «περιγραμμένο» με λεπτή ταινία, που αμέσως κάτω από τη μύτη γίνεται οριζόντια και πολύ πλατύτερη. Τα μάτια του είναι πρόσθετα σφαιρίδια. Στον ψηλό λαιμό του φοράει γραπτό περιδέραιο – στο πίσω μέρος οι χάντρες σώζονται καλύτερα. Το σώμα είναι σωστός δίσκος, πάνω στον οποίο δηλώνονται πλαστικά το στήθος και χαμηλότερα τα χέρια – περισσότερο διακρίνεται το αριστερό που υψώνεται λοξά προς το στήθος. Το κυλινδρικό κάτω μέρος διαμορφώνεται χαμηλά σε κώνο, κοίλο εσωτερικά, που χρησιμεύει για τη στήριξή του.

Όρθιες πυκνές κυματιστές γραμμές, αρχίζοντας από τους ώμους, σκεπάζουν μπρος και πίσω το ειδώλιο σε όλο του το ύψος. Μερικές από αυτές σχηματίζουν στο κάτω μέρος χαρακτηριστικές διχάλες που θα βοηθήσουν, πιστεύουμε, τους ειδικούς να το συνδέσουν με ορισμένο εργαστήριο· οι δικές μας προσπάθειες δεν πέτυχαν.

Ο τύπος Φ (Furumark, (2), σ. 86) πρωτοεμφανίζεται στις αρχές της ΥΕ ΙΙΑ περιόδου (French, σ. 103, 174) και επιζεί ως την ΥΕ ΙΙΒγ, διαμορφώ-

Εικ. 20

20

21

νοντας στην πορεία του τρεις τύπους: πρωτο-Φ (ό.π., σ. 112, 115), Φ Α και Φ Β (ό.π., σ. 116). Τα πρωτο-Φ αποτελούν ένα μεταβατικό στάδιο ανάμεσα στα παλιότερα μυκηναϊκά, τα νατουραλιστικά (ό.π., σ. 109-112), και στους νεότερους τύπους Φ Α και Φ Β: στα παλιότερα μυκηναϊκά το σώμα είναι επιμηκυσμένο, τα χέρια ξεκινούν από τους ώμους κανονικά διαμορφωμένα και προχωρούν προς τα κάτω παρακολουθώντας την όποια καμπυλότητα παρουσιάζει το σώμα· στα νεότερα (Φ Α και Φ Β), το σώμα είναι ελαφρά επιμηκυσμένο (τύπος Φ Α), συχνότερα σωστός δίσκος (τύπος Φ Β), όμως δε δηλώνονται καθόλου τα χέρια.

Όμοιο με το δικό μας ειδώλιο από το Άργος στις Βρυξέλλες (Musée Royal d'Art et d'Histoire, αρ. 1191), χρονολογεί η French (σ. 114, πίν. 15b) στην ΥΕ ΙΙΑ1 περίοδο με βάση τα ειδώλια από το βόθρο του Ατρέα στις Μυκήνες (ό.π., πίν. 14a-b, σ. 114) που, όπως είναι γνωστό, ο τόπος όπου βρέθηκαν κάνει τη χρονολόγησή τους αναμφισβήτητη. Από παλιά οι μελετητές ασχολήθηκαν με τη θρησκευτική σημασία που παρουσιάζουν τα ειδώλια τύπου Φ και Ψ (βλ. και το επόμενο, αρ. 13). Ο Picard, σ. 247, 285, πιστεύει ότι απεικονίζουν θεότητα-προστάτρια των ζωντανών και των νεκρών (καμιά φορά ίσως και τη γυναίκα-αναθέτη) και χρησιμοποιούνται για τη λατρεία της, γι' αυτό και βρίσκονται στα ιερά, στα σπίτια, στους τάφους. Ο Μυλωνάς, σ. 115, τα συνδέει περισσότερο με τα παιδιά – βρέθηκαν παρά πολλά στους τάφους τους – και ερμηνεύει τον τύπο Φ σαν παιδική τροφό, τον τύπο Ψ σαν θεότητα που ευλογεί. Βλ. σχετικά και French, σ. 108 κ.ε.

14ος αι. π.Χ.

Αρ. 13
ΣΠ 10

Εικ. 21

Γυναικείο ειδώλιο τύπου Ψ

Ψ. 0,105 μ.

Είναι ακέραιο, γενικά πολύ καλά διατηρημένο· υπάρχουν μόνο επιπόλαιες μικροφθορές στο στήθος και στη μύτη. Η ανώμαλη επιφάνεια στο κάτω μέρος (εικ. 21) δείχνει κατασκευαστική προχειρότητα. Ο πηλός έχει χρώμα καστανό ανοιχτό. Η διακόσμηση είναι καστανόμαυρη με κοκκινωπές αποχρώσεις.

Ανήκει στον τύπο C των ύστερων Ψ ειδωλίων, όπως δείχνουν η αραιή, απρόσεκτη και ποικίλη διακόσμηση του στήθους και της ράχης, η χωριστή διακόσμηση των «χεριών»· French, σ. 133, 137, πίν. 21, 22, και Δημακοπούλου, σ. 48-49, πίν. 20, 21, αρ. 55, 56. Επισημαίνουμε ιδιαίτερα την πλαστική απόδοση του στήθους στο εδώ δημοσιευόμενο ειδώλιο: συχνότερα σ' αυτή την κατηγορία οι μαστοί είναι πρόσθετοι (βλ. Δημακοπούλου, ό.π.).

Στο πίσω μέρος η διακόσμηση είναι κάπως πλουσιότερη: στα «χέρια», οι ίδιες ακτινωτές πινελιές· στη ράχη, οξεία γωνία με κυματιστή γραμμή που «κρέμεται» από την κορυφή της, πλαισιωμένη δεξιά και αριστερά από τέσσερις κατακόρυφες ευθείες· τρεις ταινίες που ξεκινούν από τη μέση της μορφής – η μία στο κέντρο, οι δύο στα πλάγια – και φτάνουν μέχρι τη βάση, επεκτείνουν τη διακόσμηση στο κάτω μέρος του ειδωλίου.

Μικροί ρόμβοι από λοξά διασταυρούμενες ευθείες σκεπάζουν την πάνω επιφάνεια του πόλου,

ενώ τη βάση του περιβάλλει λεπτή ταινία που πλαταίνει πίσω.

Ο τύπος Ψ πρωτοεμφανίζεται στην ΥΕ ΙΙΑ2 περίοδο (French, σ. 128) και επιβιώνει ως το τέλος σχεδόν της ΥΕ ΙΙΙΓ, όπως δείχνει η ανεύρεση όμοιων ειδωλίων μέσα σε τάφους και σε ιερά αυτής της περιόδου (French, σ. 109, εικ. 1, σ. 128, 133-134, Δημακοπούλου, σ. 51).

Για τη θρησκευτική ερμηνεία τους βλ. στο προηγούμενο, αρ. 12.

Τέλος 13ου-μέσα 11ου αι. π.Χ.

ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΑ

Όλα σχεδόν τα γεωμετρικά αγγεία της Συλλογής είναι αττικά και ανήκουν στην υστερογεωμετρική Ι και ΙΙ περίοδο. Στη χρονολόγησή μας χρησιμοποιούμε την κλίμακα του Coldstream, σ. 330-331. Μόνο η λήκυθος αρ. 14 (εικ. 22) ανήκει σε ανατολικοϊωνικό εργαστήριο.

Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν η οinoχόη αρ. 17 (εικ. 25, πίν. 5), εξαιρετο αγγείο τόσο για το σχήμα όσο και για τη διακόσμησή του· η κύλικα αρ. 23 (εικ. 36-37) για το έμβλημά της, όπου παράσταση λιονταριού· η οinoχόη αρ. 19 (εικ. 27), με ασπίδες ως κύριο διακοσμητικό στοιχείο· ο λαιμός υδρίας αρ. 25 (εικ. 40-41, πίν. 6), με πομπή Κενταύρων. Προσθέτουμε τις δύο οinoχόες με πλατύ λαιμό, αρ. 21 και 27 (εικ. 30 και 45 αντίστοιχα): πέρα από το ειδικό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν για την εξέλιξη του σχήματος μας βοηθούν, μαζί με την παλιότερή τους πρόχου αρ. 22 (εικ. 33), να παρακολουθήσουμε την αλλαγή στη δομή της διακόσμησης με τη σταδιακή αύξηση των «τριγλύφων» ανάμεσα στις μετόπες και, γενικότερα, τη μετάβαση από την άνετη και καθαρογραμμένη διακόσμηση των παλιότερων αγγείων στην όχι μόνο πολύ πυκνή, αλλά και «συνωστιζόμενη» στην τελευταία φάση της γεωμετρικής περιόδου.

Μέσα στο δημοσιευόμενο υλικό αντιπροσωπεύονται δύο από τα γνωστά εργαστήρια: η πρόχους αρ. 22 (εικ. 33) είναι πιθανότατα έργο του ζωγράφου του Hirschfeld, η κύλικα αρ. 23 (εικ. 36) παρουσιάζει ισχυρή επίδρασή του· ο λαιμός με τους Κενταύρους αρ. 25 (εικ. 40-41, πίν. 6) είναι έργο του ζωγράφου της Αθήνας 894, ο αμφορέας αρ. 24 (εικ. 38) και η κύλικα αρ. 26 (εικ. 42) ανήκουν στο εργαστήριό του.

22

Αρ. 14

ΣΠ 129

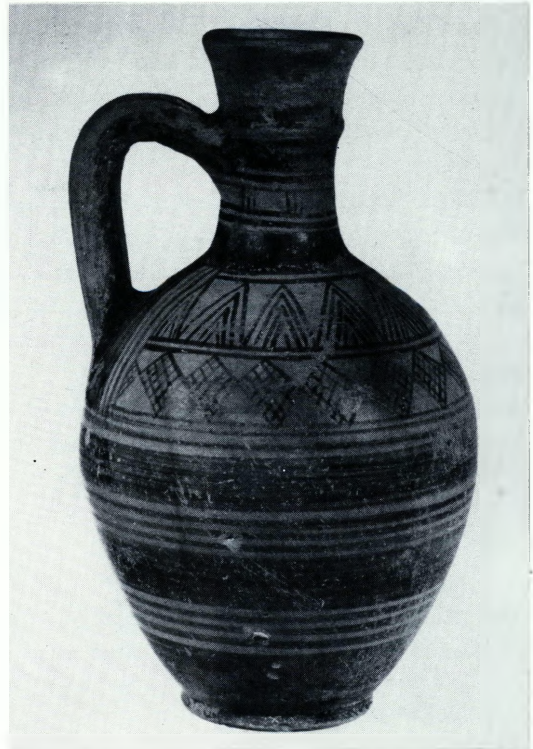
Λήκυθος

Ύψ. 0,28 μ.

Εικ. 22

Η μία πλευρά του αγγείου είναι ακέραιη, η άλλη έχει συγκολληθεί από μεγάλα θραύσματα· στην επιφάνειά του υπάρχουν σκόρπιες επιπόλαιες φθορές· το πάνω μέρος του λαιμού είναι συμπληρωμένο, όμως όχι σωστά: το χείλος στις ληκύθους αυτές ανοίγει προς τα έξω. Ο πηλός έχει έντονο κεραμιδί χρώμα, το επίχρισμα είναι πορτοκαλόχρωμο. Η αραιή διάλυση του μαύρου γανώματος που χρησιμοποιήθηκε στις πλατιές μαύρες ταινίες είναι αποκαλυπτική: μας επιτρέπει να δούμε ότι αρχικά σε ολόκληρο το σώμα – με εξαίρεση το τμήμα πάνω από τη βάση – υπήρχαν λεπτές μαύρες ταινίες.

Η κύρια διακόσμηση, ενάλληλα τρίγωνα και δικτυωτοί ρόμβοι, περιορίζεται στον ώμο και στο πάνω μέρος του σώματος· ακολουθούν οι συνηθισμένες πλατιές μαύρες ταινίες σε εναλλαγή με

άλλες λεπτότερες στο ίδιο χρώμα. Στο λαιμό στενή εδαφόχρωμη ταινία, όπου διαμορφώνονται τρίγλυφα και μετόπες, εδώ ακόσμητες. Στη ράχη της λαβής, σε όλο της το ύψος, ιχθυάκανθα με την κορυφή προς τα κάτω· η υπόλοιπη επιφάνειά της σκεπάζεται με μαύρο γάνωμα – εξαίρεση μια λεπτή εδαφόχρωμη ταινία απέναντι από το λαιμό.

Το αγγείο ανήκει σε ανατολικοϊωνικό εργαστήριο που δεν μπορέσαμε να ταυτίσουμε με ακρίβεια· είναι πιο κοντά σε αγγεία της Κω και το δαχτυλίδι στο λαιμό μιμείται πιθανότατα κυπριώτικα πρότυπα – βλ. όσα αναφέρει ο Coldstream, σ. 242, για τις ληκύθους αρ. 453 και 527 από τη Φορτέτσα².

Αρχές 8ου αι. π.Χ.

Αρ. 15

ΣΠ 65

Αμφορέας με λαβές στον ώμο

Ύψ. 0,505 μ.

Ο λαιμός έχει συγκολληθεί από τέσσερα μεγάλα κομμάτια, η μία λαβή είναι ελλιπής. Ο πηλός έχει χρώμα καστανό πολύ ανοιχτό, η διακόσμηση, σ' ένα μεγάλο μέρος της εξίτηλη, καστανόμαυρη απόχρωση.

Τον ψηλό λαιμό του αγγείου με τις καμπυλωτές πλευρές, έτσι όπως υψώνεται ελεύθερος, χωρίς λαβές, τυλίγουν διάγραμμα μαϊάνδρος προς τα αριστερά, γραμμένος άνετα μέσα σε πλατιά ζώνη που τονίζει την ανάταση του λαιμού, και στο κάτω μέρος, ακτίνες.

Διάγραμμα μαϊάνδρος με την ίδια φορά είναι και στη ζώνη των λαβών το κύριο διακοσμητικό στοιχείο· όμως εδώ, κλεισμένος μέσα σε μετόπη,

2. Ο καθηγητής Coldstream συμφωνεί για την προέλευση του αγγείου και μας παραπέμπει στη δημοσίευση του L. Morricone, *Sepoltore della prima età del ferro a Coe*, NSc 40 (1978), όπου πολλά παρόμοια αγγεία· μας έδωσε και τη χρονολόγησή του.

23

αποτελεί μόνο τον πυρήνα πολυσύνθετου κοσμήματος και συμπιέζεται ανάμεσα σε τρίγλυφα και σε δευτερεύοντα διακοσμητικά σχέδια (διαγράμμιση, επάλληλες θλαστές γραμμές) που τον περιβάλλουν και πλαταίνουν το κόσμημα ως τις λαβές. Κάτω από τη μετόπη στενή ταινία, όπου εναλλάσσονται σε πυκνές ομάδες σιγμοειδή προς τα αριστερά και όρθιες ευθείες – από επτά και δεκατέσσερις, αντίστοιχα. Τρεις πλατιές μαύρες ταινίες σε εναλλαγή η καθεμία τους με δύο λεπτότερες, σκεπάζουν το υπόλοιπο σώμα του αγγείου. Ο ώμος και η βάση είναι μαύρα. Στις λαβές, οριζόντιες ευθείες.

Ο τύπος αυτός του αμφορέα – λαιμός πλατύς, λαβές μικρές, κατακόρυφες στον ώμο του αγγείου – αν και όχι πολύ συνηθισμένος, κράτησε

πάνω από δύο ολόκληρους αιώνες, από τα πρωτογεωμετρικά χρόνια – Kerameikos I, σ. 121, πίν. 61, αρ. 531 – ως τα μέσα του 8ου αι. π.Χ. Μακρινός του πρόγονος ένα χειροποίητο ακόσμητο αγγείο με σφαιρικό σώμα και κατακόρυφες λαβές στον ώμο από το Θορικό, που αναφέρει ο Στάης, ΑΕ 1895, εικόνα στη σ. 234.

Μια παραλλαγή αποτελούν αμφορείς του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, όπως π.χ. ο αμφορέας αρ. 218, στους οποίους έχουν προστεθεί τριαιταίνωτά καμπύλα πόδια πάνω στα οποία πατάει το αγγείο, αχρηστεύοντας τη χαμηλή του βάση Coldstream, πίν. 26 και 28d.

Την εξέλιξη του σχήματος μπορούμε να παρακολουθήσουμε στους αμφορείς του Κεραμεικού αρ. 2131, Kerameikos IV, πίν. 12 (ύστερος πρωτογεωμετρικός), αρ. 412 και 610, ό.π. I, πίν. 73 (πρώιμοι γεωμετρικοί), της Αγοράς αρ. P 19228 (πρώιμος γεωμετρικός) και της Ελευσίνας αρ. 700 (μεσογεωμετρικός I), Coldstream, πίν. 1a και 3l, αντίστοιχα. Ειδικότερα για τη χρονική περίοδο από τα μέσα του 9ου αι. ως το β' τέταρτο του 8ου αι. π.Χ. χαρακτηριστική είναι η σειρά στους πίν. 43-45, Kerameikos V, 1. Το δικό μας αγγείο είναι κοντά στον αμφορέα αρ. 825 της παραπάνω σειράς (ό.π., πίν. 45), που χρονολογείται στη στροφή προς το β' τέταρτο του αιώνα. Οι μικρές διαφο-

ρές που παρουσιάζουν τα δύο αγγεία ανάμεσά τους στο σχήμα και στη διακόσμηση δείχνουν ότι ο αμφορέας μας, με τις αρμονικές αναλογίες του, πρέπει να χρονολογηθεί λίγο αργότερα: το σώμα του είναι πιο φουσκωτό, ο λαιμός πιο χαμηλός, πιο πλατύς, γενικά πιο άνετος· όσο για τη διακόσμηση που βασικά είναι όμοια και στα δύο, οι ακτίνες στο λαιμό δεν είναι παρά μια περισσότερο εξελιγμένη μορφή των «τριγώνων» του αγγείου του Κεραμεικού, ενώ τα σιγμοειδή – νεότερο διακοσμητικό στοιχείο – στο σώμα πήραν τη θέση του παραδοσιακού διπλού πέλεκου, που συνδυάζεται με τις κατακόρυφες ευθείες ήδη στα πρώιμα γεωμετρικά αγγεία (Kerameikos I, πίν. 73, αρ. 412).

760-750 π.Χ.

Αρ. 16

ΣΠ 109

Σκύφος

Ύψ. 0,074 μ.

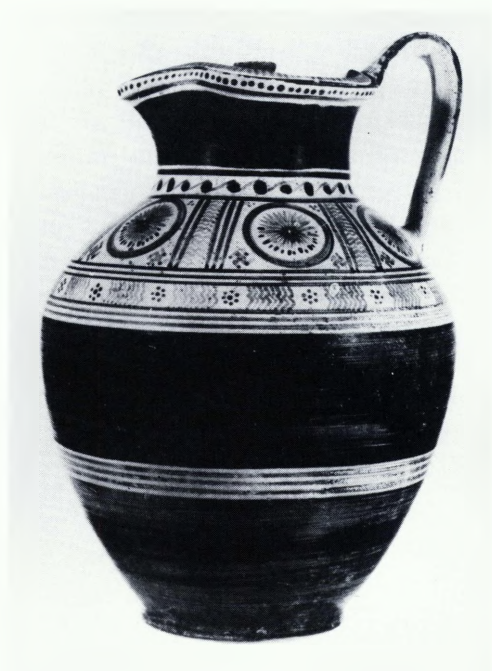
Εικ. 24

Η μία λαβή, η ζώνη των λαβών και το χείλος στην όψη Β έχουν συγκολληθεί από πολλά μεγάλα θραύσματα, ένα μεγάλο τμήμα κοντά στην αέραιο λαβή έχει συμπληρωθεί· το υπόλοιπο αγγείο είναι αέριο. Ο πηλός είναι καστανός, το γάνωμα σε πολλές μεριές καστανόμαυρο, αλλού καστανέρυθρο.

Την κύρια διακόσμηση, όμοια και στις δύο όψεις, αποτελούν πέντε μετόπες στη ζώνη των λαβών: στην κεντρική κύρια μετόπη επιβλητικό νεροπούλι με ιδιαίτερα τονισμένο ράμφος και διάγραμμα σώμα ανάμεσα σε στικτά λουλούδια, που μοιάζει να φέρνει κοντά του μια ελαφριά πνοή ανέμου. Στις άλλες μετόπες δικτυωτό και, κοντά στις λαβές, λουλούδι όμοιο με τα παραπάνω. Το σχήμα, το ποικίλο μέγεθος και το ανεβοκατέβασμα των κουκκίδων στο λαιμό του αγγείου δείχνουν ότι εδώ πειραματίστηκε ένας μαθητευόμενος αλλά και αδέξιος βοηθός του εργαστηρίου, από το οποίο προέρχεται ο σκύφος μας.

Γύρω στο 750 π.Χ.

25

Αρ. 17
ΣΠ 8

Τριφυλλόστομη οinoχόη με καπάκι
Ύψ. 0,30 μ.

Εικ. 25
Πίν. 5

Ένα τμήμα της κοιλιάς του αγγείου, ακριβώς κάτω από τη διακόσμηση, συγκολλήθηκε από τρία θραύσματα και συμπληρώθηκε για την ένωση του ενός θραύσματος χρησιμοποιήθηκε σύνδεσμος από μολύβι, παλιός, είναι όμως βέβαιο ότι πρόκειται για νεότερη επέμβαση. Ο πηλός είναι καστανός ανοιχτός, φωτεινός. Η διακόσμηση παρουσιάζει πολλές αποχρώσεις: καστανή, καστανόμαυρη, γκριζωπή. Το μαύρο γάνωμα σώζεται μόνο στη μία όψη του αγγείου.

Έξι μεγάλοι ρόδακες απλωμένοι άνετα μέσα σε κύκλους στολίζουν τις αντίστοιχες πλατιές μετόπες που τυλίγουν τον ώμο του αγγείου. Τις πλατισιώνουν «τρίγλυφα» – τα περισσότερα δηλώνονται με δύο μόνο κατακόρυφες ευθείες – που ενώνονται ανά δύο με σιγμοειδή σε πυκνή οριζόντια διάταξη. Σιγμοειδή, όμως σε κατακόρυφη

διάταξη, στολίζουν σε εναλλαγή με στικτούς ρόδακες – από έναν – και τη στενή ζώνη κάτω από τις μετόπες. Το υπόλοιπο σώμα και ο λαιμός είναι μαύρα, με εξαίρεση στενή εδαφόχρωμη ταινία στο μέσο της κοιλιάς, όπου τρεις στενότερες μαύρες, και άλλη στη βάση του λαιμού, όπου ψευδόσπειρα. Στο μέτωπο του χείλους κουκκίδες, στη ράχη της λαβής σταυρός του αγίου Ανδρέα και οριζόντιες ευθείες.

Η διακόσμηση στο καπάκι περιορίζεται στην περιφέρεια – μικρές πινελιές – και στην πάνω επιφάνεια της λαβής του – δικτυωτό· η εσωτερική του επιφάνεια είναι άβαφη, όπως και ο πυθμένας του αγγείου.

Το ξεχωριστό αυτό αγγείο μας προβλημάτισε για την προέλευσή του, αν και πηλός, δευτερεύοντα κοσμήματα και παραπληρωματικά είναι αττικά: βλέπαμε σ' αυτό έντονο κυκλαδίτικο πνεύμα. Η Α. Kaufmann-Samaras, που είδε φωτογραφία του, πιστεύει ότι είναι αττικό· σ' αυτό συμφωνεί και ο καθηγητής Coldstream που το χρονολογεί στο 750 π.Χ. περίπου, «σε μια εποχή έντονου πειραματισμού στην Αττική τόσο στο σχήμα όσο και στη διακόσμηση, σε μian εποχή που δοκιμάστηκαν πολλές ιδέες και σε συνέχεια εγκαταλείφθηκαν».

Γύρω στο 750 π.Χ.

Αρ. 18
ΣΠ 136

Εικ. 26

Κάνθαρος

Ύψ. 0,121 μ., με τις λαβές 0,153 μ.

Το αγγείο είναι ακέραιο, καλά διατηρημένο, με μικρές μόνο επιτόλαιες φθορές. Ο πηλός έχει χρώμα καστανό ανοιχτό, το γάνωμα σε μερικές μεριές καστανόμαυρη απόχρωση, αλλού καστανέρυθρη ή και καστανόξανθη.

Την κύρια διακόσμηση, όμοια και στις δύο όψεις του αγγείου, αποτελούν τρεις μετόπες στη ζώνη των λαβών: κεντρική πλατιά μετόπη με διάγραμμα μαίανδρο προς τα αριστερά, και δύο πολύ στενότερες με νεροπούλια που βλέπουν προς το κέντρο· το σώμα των πουλιών είναι βραχύ, ο λαιμός

26

στητός, εντύπωση που ενισχύουν ο μικρός σταυρός και το αστέρι πίσω από αυτόν.

Την πάνω επιφάνεια του χείλους και το λαιμό του αγγείου στολίζουν οι συνηθισμένες μικρές πινελιές σε ομάδες και κουκκίδες, αντίστοιχα, τη ράχη των λαβών οριζόντιες γραμμές σε πυκνή διάταξη. Το κάτω μέρος του σώματος και η βάση είναι μαύρα. Εσωτερικά, στο χείλος, μικρές κάθετες ευθείες σε ομάδες· το υπόλοιπο αγγείο είναι καστανόμαυρο στο σύνολό του.

Για το σχήμα του κανθάρου και τη δομή της διακόσμησης βλ. τον αριθμό 1973-817 στο Düsseldorf, CVA Nordrhein-Westfalen (1), σ. 18, πίν. 6, 1, όπου και πλούσια σχετική βιβλιογραφία.

Γύρω στο 740 π.Χ.

Αρ. 19

ΣΠ 67

Τριφυλλόστομη οinoχόη

Ύψ. 0,23 μ. περίπου

Εικ. 27

27

Το αγγείο είναι ακέραιο, αρκετά καλά διατηρημένο· έχει μόνο μερικές επιπόλαιες μικρές φθορές στην επιφάνειά του. Ο πηλός είναι καστανός ανοιχτός. Η διακόσμηση, σε πολλές μεριές εξίτηλη, έχει στο μεγαλύτερο μέρος της καστανόξανθη ή καστανόμαυρη απόχρωση.

Το σώμα είναι σφαιρικό, ο λαιμός ψηλός, σχετικά πλατύς, ο πυθμένας επίπεδος· η στριφτή λαβή υψώνεται λίγο πάνω από το χείλος.

Η κύρια διακόσμηση περιορίζεται στο λαιμό του αγγείου και αποτελείται από τρεις οκτώσχημες σκιαγραφημένες ασπίδες μέσα σε μετόπες, τις οποίες πλαισιώνουν διάγραμμα τρίγωνα με αντίθετη φορά – ένα πάνω, ένα κάτω – και μικρή οριζόντια θλαστή γραμμή ανάμεσά τους.

Τον ώμο του αγγείου περιβάλλουν δύο στενές διάκοσμες ζώνες, με δικτυωτά τρίγωνα η μια, με θλαστή γραμμή η άλλη· στο σώμα του εναλλάσσονται λεπτές μαύρες και εδαφόχρωμες ταινίες και μόνο το κατώτερο τμήμα του σκεπάζεται με μαύρο γάνωμα.

28

29

Όμοια διακόσμηση – οκτώσχημη ασπίδα ή «τύπου του Διπύλου» – βρίσκουμε στο λαιμό της οινόχους αρ. 6406 στο Μόναχο, CVA München (3), σ. 14, πίν. 112 (γ' τέταρτο του 8ου αι.)· στο λαιμό οινόχους σε ιδιωτική συλλογή στην Αγγλία, αυτή τη φορά όμως σε εναλλαγή με δύο τρίποδες, BSA 35 (1934-35), σ. 104, εικ. 11b-12 (β' μισό του 8ου αι.)· στην όψη Α και Β στον κάρναρο αρ. CA 1942 του Λούβρου, CVA (16), σ. 26, πίν. 38, 1-2 (725-700 π.Χ.).

Το όχι συνηθισμένο διακοσμητικό αυτό θέμα ο Lullies πιστεύει ότι έχει χαρακτήρα αναθηματικό ή ότι είναι βραβείο νίκης μετά από μάχη (CVA München, ό.π.). Ο Ahlberg (σ. 64) το ερμηνεύει σαν βραβείο νίκης σε αγώνισμα, στηρίζοντας τη γνώμη του στις περιπτώσεις που μαζί με τις ασπίδες υπάρχουν και τρίποδες, όπως π.χ. στην οινόχου της ιδιωτικής συλλογής στην Αγγλία που

αναφέραμε παραπάνω.

Για τη σχέση που πιθανώς υπάρχει ανάμεσα στον τύπο του Διπύλου και στις παλιότερες μινωικές ασπίδες και για το πώς πρέπει να ερμηνευθεί η σύγχρονη πολλές φορές απεικόνιση στο ίδιο αγγείο ασπίδων και των τριών τύπων (του Διπύλου, στρογγυλές, τετράγωνες) βλ. Webster, σ. 41· Lorimer, σ. 156· Ahlberg, σ. 59.

Γ' τέταρτο του 8ου αι. π.Χ.

Αρ. 20

ΣΠ 7

Αμφορέας

Ύψ. 0,308 μ.

Το αγγείο είναι σχεδόν ακέραιο· μόνο στην όψη

Εικ. 28-29

Β έχει συγκολληθεί μικρό τριγωνικό θραύσμα και σε συνέχεια προς τα κάτω έχει γίνει μικρή συμπλήρωση. Ο πηλός είναι καστανός ανοιχτός. Το μαύρο γάνωμα, σε ποικίλες αποχρώσεις από καστανόμαυρο έως κοκκινωπό, έχει σε πολλές μεριές χρώμα βαθύ κόκκινο – ιδιαίτερα στην όψη Β στο περίγραμμα του μαϊάνδρου και στις κουκκίδες του αβακωτού.

Η διακόσμηση, όμοια και στις δύο όψεις του αγγείου, είναι στο σύνολό της γραμμική. Κύριο διακοσμητικό στοιχείο ο διάγραμμας μαϊάνδρος, πυργωτός στο λαιμό, προς τα δεξιά στον ώμο, και στις δύο περιπτώσεις μέσα σε πλατιά μετόπη που πλαισιώνεται, πλάι στις λαβές, από μαύρο γάνωμα. Το σώμα του αγγείου περιβάλλεται σχεδόν ολόκληρο από διάκοσμες ζώνες, άλλες στενές, άλλες πλατύτερες. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει η πλατιά ζώνη με αβακωτό σε έξι σειρές, που συμπίπτει και με τη μεγαλύτερη διάμετρο του σώματος. Πάνω από την τονισμένη αυτή ζώνη, ρόμβοι με κουκκίδα στο κέντρο και κάτω από αυτή, κατακόρυφες κυματιστές γραμμές σε πολύ πυκνή διάταξη, ψευδόσπειρα και λεπτές μαύρες ταινίες. Το κάτω μέρος του σώματος και η βάση είναι μαύρα. Το μέτωπο του χείλους στολίζουν οι συνηθισμένες κουκκίδες, τη ράχη των λαβών σταυρός του αγίου Ανδρέα, πλαισιωμένος από οριζόντιες ευθείες.

Ο προχωρημένος σχετικά τύπος της ψευδόσπειρας μας φέρνει στο γ' τέταρτο του 8ου αι. π.Χ., αν και το σχήμα του αγγείου με το χαμηλό πλατύ λαιμό και το φουσκωτό σώμα θα μπορούσε να τοποθετηθεί λίγο νωρίτερα.

740-730 π.Χ.

Αρ. 21
ΣΠ 61

Εικ. 30-32

Οινοχόη με πλατύ λαιμό και καπάκι

Ύψ. 0,375 μ.

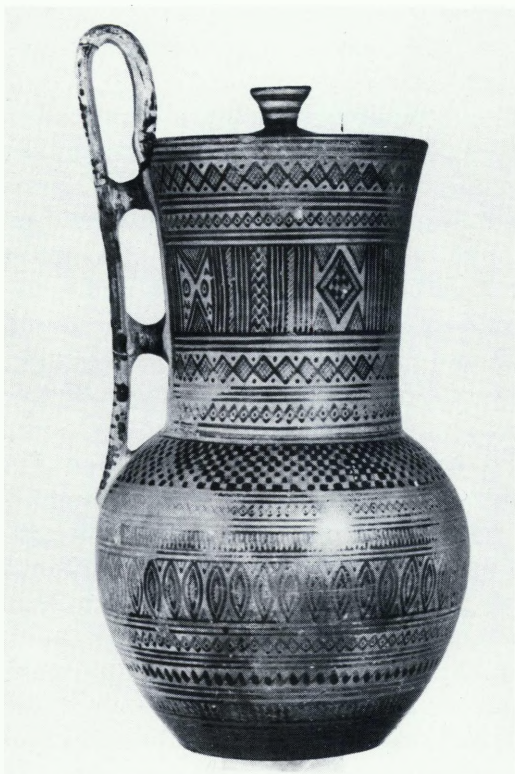
Το αγγείο και το καπάκι του αποτελούνται από πολλά θραύσματα, η λαβή συγκολλήθηκε στο αγγείο μαζί με μικρό τμήμα του χείλους· την ενώνουν με το λαιμό δύο μικρές προεξοχές. Ο πηλός

είναι καστανός, η διακόσμηση, εξίτηλη σε πολλές μεριές, έχει σχεδόν στο σύνολό της καστανό-μαυρη απόχρωση.

Ζώνες με γραμμικά κοσμήματα περιβάλλουν ολόκληρο το αγγείο. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει η πλατιά ζώνη του λαιμού, όπου τα διακοσμητικά στοιχεία είναι τοποθετημένα μέσα σε στενές μετόπες: από τα αριστερά, δύο διπλά αντικόρυφα δικτυωτά τρίγωνα και παραπληρωματικά σε κατακόρυφη διάταξη (γωνίες, κύκλοι με κουκκίδα στο κέντρο, θλαστή γραμμή)· διπλός ρόμβος, ο εξωτερικός διάγραμμας, ο εσωτερικός με διασταυρούμενες κάθετα ευθείες και κουκκίδες – παραλλαγή δικτυωτού, CVA Stuttgart (I), πίν. 7,3 – πλαισιωμένος από τέσσερα δικτυωτά τρίγωνα· διάγραμμα σβάστικα και ανάμεσα στις κεραιές της, εναλλάξ, ιχθυάκανθα και θλαστή γραμμή. Στις μετόπες που ακολουθούν και όπου επαναλαμβάνονται τα ίδια κοσμήματα, η διακόσμηση μόλις που διακρίνεται. Την κάθε μετόπη πλαισιώνουν δύο ζευγάρια «τρίγλυφα» – δηλώνονται εδώ με τέσσερις ευθείες, αντί για τις κανονικές τρεις· διαγράμμιση και επάλληλες θλαστές γραμμές σε στενές κατακόρυφες ταινίες χωρίζουν το ένα τρίγλυφο από το άλλο. Μ' αυτό τον τρόπο οι παραπάνω ταινίες και τα τρίγλυφα πλατύνουν πολύ και παίρνουν τη θέση κύριου κοσμήματος περιορίζοντας τη διακοσμητική δύναμη της μετόπης. Πρώτα βήματα προς αυτή την κατεύθυνση μπορούν να θεωρηθούν οι ταινίες που πλαισιώνουν τις μετόπες στην πρόχου αρ. 22, εικ. 33-35 (αρχές γ' τέταρτου του 8ου αι. π.Χ.) και τελευταία φάση η διαμόρφωσή τους στη νεότερη οινοχόη με πλατύ λαιμό αρ. 27, εικ. 45-46 (720-710 π.Χ.).

Στις υπόλοιπες διάκοσμες ζώνες, στο λαιμό και στο σώμα του αγγείου, έχουν χρησιμοποιηθεί δικτυωτοί ρόμβοι με κουκκίδες ανάμεσά τους· ρόμβοι με κουκκίδα στο κέντρο· αβακωτό· σιγμοειδή προς τα αριστερά· διπλά φύλλα – το εσωτερικό διαγραμμισμένο – που τα «χωρίζουν» μικρά, διάγραμμα και αυτά, τρίγωνα, από ένα πάνω και κάτω· ψευδόσπειρα.

Στη ράχη της λαβής, σε όλο της το ύψος, τέσσερα αστέρια με οκτώ ακτίνες εναλλάσσονται με ομά-

30

31

32

δες από οριζόντιες ευθείες. Την πάνω επιφάνεια του χείλους στολίζουν οι συνηθισμένες μικρές κάθετες πινελιές σε ομάδες.

Η διακόσμηση στο καπάκι του αγγείου (εικ. 32) περιορίζεται σε ομόκεντρους κύκλους γύρω από το σκεπασμένο με μαύρο γάνωμα κέντρο και σε μικρές πινελιές στην περιφέρεια. Στην πάνω επιφάνεια της λαβής του τροχός, κόσμημα που συχνά χρησιμοποιείται αυτή την εποχή σαν έμβλημα στις κύλικες· βλ. τους αρ. 18442 και 13038 του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου (Καρούζου, σ. 62, εικ. 53, και Borell, σ. 16, 18 αρ. 53, 63, πίν. 16 και εικ. 10). Για τις μαγικές ιδιότητες και την ερμηνεία του τροχού βλ. Καρούζου, σ. 62-63, ό-

33

34

35

που και σχετική βιβλιογραφία.

Τα αγγεία αυτά έχουν μια πολύ σύντομη ζωή, που περιορίζεται στο β' μισό του 8ου αι. π.Χ. (Bogell, σ. 29). Ο Coldstream (σ. 34) πιστεύει ότι είναι δημιουργία του ζωγράφου του Διπύλου και ότι το αγγείο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου αρ. 812, από τον Κεραμεικό, έργο δικό του (ό.π., πίν. 7e), είναι και το παλιότερο.

Τα μεγάλα διαστήματα με τρίγλυφα ανάμεσα στις μετόπες, που αναφέραμε παραπάνω, και ο τύπος του ρόμβου μέσα στη μετόπη είναι δείγματα προχωρημένης εποχής και μας οδηγούν προς το τέλος του γ' τέταρτου του 8ου αι.

730-725 π.Χ.

Αρ. 22
ΣΠ 3

Πρόχους

Ύψ. 0,126 μ., με τη λαβή 0,148 μ.

Στο λαιμό του αγγείου συγκολλήθηκε ένα μεγάλο

θραύσμα και η μία του άκρη στο πάνω μέρος συμπληρώθηκε (εικ. 34). Ο πηλός είναι πολύ ανοιχτός καστανός, η διακόσμηση σχεδόν στο σύνολό της καστανόμαυρη έως ερυθρωπή. Μια μικρή προεξοχή καμπύλης διατομής ενώνει τη λαβή με το λαιμό του αγγείου (εικ. 34).

Τρεις μεγάλες μετόπες, πλαισιωμένες από τρίγλυφα και εναλλασσόμενες με στενές κατακόρυφες ταινίες – από μία –, όπου επάλληλες θλαστές γραμμές, στολίζουν το λαιμό του αγγείου. Στην κεντρική μετόπη δυο νεροπούλια αντικριστά με διάγραμμο σώμα, στητό λαιμό, ψηλά πόδια, και γύρω τους πλούσια στικτή διακόσμηση: ανάμεσά τους σταυρός – οι κεραίες του ξεκινούν από κεντρικό ρόδακα – πίσω τους άνθος με ψηλό μίσχο, κάτω από το σώμα τους στιγμές σε οριζόντια διάταξη. Στις πλαϊνές μετόπες τετράφυλλο με κεντρικό κύκλο και κουκκίδα· ανάμεσα στα διαγραμμισμένα φύλλα του στικτοί ρόδακες – από ένας. Τη διακόσμηση συμπληρώνουν από μια στενή ζώνη με ψευδόσπειρα πάνω και κάτω από τις μετόπες. Το κάτω μέρος του σώματος εί-

Εικ. 33-35

ναι μαύρο. Στη ράχη της λαβής, σχεδόν σε όλο της το ύψος, κατακόρυφη γραμμή σε φιδίσιους κυματισμούς, περιγραμμένη με κουκκίδες και πλαισιωμένη πάνω και κάτω από οριζόντιες ευθείες – δέκα και πέντε, αντίστοιχα (εικ. 35). Στο λαιμό του αγγείου, πάνω και κάτω από την προεξοχή της λαβής, από ένας σταυρός του αγίου Ανδρέα.

Εσωτερικά, το αγγείο είναι εδαφόχρωμο με δύο μόνο πλατιές μαύρες ταινίες κάτω από το χείλος. Τα πουλιά έχουν πολλά κοινά με το εργαστήριο του ζωγράφου του Hirschfeld, το ίδιο κοινή είναι και η αγάπη για τα στικτά κοσμήματα· βλ. τον αμφορέα του Μονάχου αρ. 8748, Coldstream, πίν. 8d και σ. 42-44 (ΥΓΙb)· την πρόχου στο Joslyn Art Museum, Moon, σ. 3 και εικ. στη σ. 2· τον κρατήρα αρ. 990 στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο – πουλί σε μικρογραφία κάτω από τα πόδια των αλόγων –, Davison, σ. 36, εικ. 25, του ζωγράφου του Hirschfeld.

Για το τετράφυλλο βλ. την οινόχνη του Μονάχου αρ. 6219 (CVA (3), σ. 13, πίν. 111,3, β' τέταρτο του 8ου αι.) και το καλάθι αρ. 6182 στο ίδιο Μουσείο (ό.π., πίν. 121, γ' τέταρτο του 8ου αι.)· για τη διακόσμηση της λαβής την πρόχου στο Mainz Zentral Museum (CVA (1), πίν. 9, αρ. 5-6, σ. 26, αρχές γ' τέταρτου του 8ου αι.).

Ζωγράφος του Hirschfeld (;).

Αρχές γ' τέταρτου του 8ου αι. π.Χ.

Αρ. 23

ΣΠ 4

Κύλικά

Ύψ. 0,52 μ. Διάμ. χείλους 0,124 μ.

Έχει συγκολληθεί από τρία μεγάλα κομμάτια. Ο πηλός έχει χρώμα καστανό φωτεινό, το μαύρο γάνωμα σε πολλές μεριές καστανόμαυρη απόχρωση.

Η κύρια διακόσμηση είναι στο εσωτερικό του αγγείου. Το έμβλημα, όρθιο λιοντάρι προς τα δεξιά, με φοβερή όψη, περιβάλλουν έξι ήρεμα καθισμένα ελάφια με την ίδια κατεύθυνση, το καθένα σε χωριστή «μετόπη». Στο χείλος αβακωτό σε τρεις

36

σειρές. Τα παραπληρωματικά – διπλός πέλεκυς, ιχθυάκανθα, θλαστή γραμμή – είναι σκορπισμένα γύρω από το λιοντάρι· αντίθετα, στη ζώνη των ελαφιών σκιαγραφημένοι ρόδακες και κουκκίδες, τοποθετημένα κατακόρυφα, χρησιμεύουν σαν πλαίσιο στις «μετόπες».

Εξωτερικά, η διακόσμηση, όμοια και στις δύο όψεις, περιορίζεται σε παραδοσιακά γραμμικά

37

κοσμήματα: στη ζώνη των λαβών, τέσσερα συνεχόμενα δικτυωτά τρίγωνα με την κορυφή προς τα πάνω και στα μεταξύ τους κενά όμοια, όμως μικρότερα, με αντίθετη φορά· πλάι στις λαβές, από μία στενή μετόπη – η μία ελαφρά τριγωνική – με στικτό λουλούδι. Στο κάτω μέρος του σώματος αβακωτό σε πέντε σειρές, στο χείλος και στις λαβές κουκκίδες.

Τα λιοντάρια, σχετικά καινούργιο, όχι ακόμα κατασταλαγμένο θέμα στα ύστερα γεωμετρικά χρόνια, παρουσιάζουν στις παλιότερες προσπάθειες απόδοσής τους έντονα κοινά χαρακτηριστικά: την άγρια φύση του ζώου δηλώνουν το κεφάλι, που δεν είναι τίποτα άλλο από δύο μεγάλα ανοιχτά σαγόνια – το μήκος τους είναι το ένα τρίτο περίπου από το συνολικό μήκος του ζώου – με τονισμένα δόντια και μακριά γλώσσα, και η ανατριχιασμένη χαίτη, όταν υπάρχει. Το μάτι – κι αυτό δε δηλώνεται πάντα – είναι περιγραμμένο με κουκκίδα στο κέντρο· αντίθετα, τα τεττωμένα μπροστά στενά αυτιά και, πολύ περισσότερο, τα δυσανάλογα για το άγριο και δυνατό αυτό ζώο ψηλά και λεπτά πόδια με την περίεργη διαμόρφωση στο κάτω μέρος, συνήθως αβέβαιη και συγκεχυμένη, θυμίζουν άλλα, ήμερα ζώα. Στον τύπο αυτό εντάσσονται, πέρα από το δημοσιευόμενο εδώ αγγείο, η ψηλή τριγωνική βάση του Κεραμεικού αρ. 407, *Kerameikos V*, 1 πίν. 69 (740-730 π.Χ.)· η κύλिका του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου αρ. 14475, *Borell*, πίν. 15, σ. 11, 59, 67, και *Schweitzer*, πίν. 70 (725-700 π.Χ.)· η κύλिका του Λούβρου αρ. CA 1781, *CVA* (16), σ. 25, πίν. 36 (725-700 π.Χ.)· ο κάνθαρος της Κοπεγχάγης αρ. 727, *CVA* πίν. 73, 5a-b και πίν. 74, 4-6 (720 π.Χ. περίπου, *Simon*, πίν. 12, σ. 37). Σχετικά με το διακοσμητικό αυτό θέμα και την εξέλιξή του βλ. *Borell*, σ. 58-60.

Τα «μετέωρα» ελάφια (εικ. 36) και τα πολύ έντονα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους – περιγραμμένο κεφάλι όπου δηλώνεται το μάτι με μια κουκκίδα, δύο γραμμούλες κάτω από το λαιμό, ρύγχος όμοιο με ανοιχτό ράμφος –, το είδος και η διάταξη των παραπληρωματικών που ορίζουν τις «μετόπες» μας οδηγούν στο εργαστήριο του ζωγράφου του *Hirschfeld*. Όμως η τόσο πρόχειρη

εργασία και η ασυνέπεια στη διακόσμηση μας φέρνουν στα ύστερα χρόνια αυτού του εργαστηρίου, στα χρόνια της παρακμής του. Βλ. σχετικά την οينوχόη του Λονδίνου αρ. 1912.5-22.1 που η *Davison*, σ. 39, εικ. 29, θεωρεί ύστερη φάση του, και για τη διάταξη των παραπληρωματικών και τις «μετόπες» τον αμφορέα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου αρ. 18062 (*Davison*, εικ. 28) και την οينوχόη του Λονδίνου που αναφέραμε παραπάνω.

Εργαστήριο του ζωγράφου του *Hirschfeld*.

Γύρω στο 730 π.Χ.

Αρ. 24

ΣΠ 1

Αμφορέας

Ύψ. 0,39 μ.

Εικ. 38-39

Το χείλος και το πάνω μέρος του λαιμού είναι συγκολλημένα από πολλά θραύσματα· υπάρχουν και μικρές ανώδυνες συμπληρώσεις. Ο πηλός έχει χρώμα καστανό πολύ ανοιχτό. Το μεγαλύτερο μέρος της διακόσμησης, ιδιαίτερα στην όψη Β, είναι εξίτηλο, το υπόλοιπο σε πολλές μεριές έχει καστανόμαυρη απόχρωση. Κάτω από τη μία λαβή στον ώμο του αγγείου, υπάρχει ελαφρό μακρόστενο βαθούλωμα.

Η κύρια διακόσμηση, όμοια και στις δύο όψεις, περιορίζεται στο λαιμό του αγγείου· μέσα σε πλατιά και ψηλή μετόπη, άρμα προς τα δεξιά με ένα άλογο και αναβάτη. Στην όψη Α, μπροστά από το άρμα, ανδρική μορφή με την ίδια κατεύθυνση, όμως το κεφάλι γυρισμένο πίσω· στα χέρια κρατάει από ένα κλαδί – στο αριστερό δε διακρίνεται καθαρά. Ο αναβάτης έχει τα χαλινάρια στο δεξί χέρι και το κεντρί στο άλλο. Πέρα από τη θλαστή γραμμή, πάνω από τη ράχη του αλόγου και τη μικρή γωνία – ή τρίγωνο –, πίσω από την ουρά του χαμηλά, έχουν χρησιμοποιηθεί σαν παραπληρωματικά και σύνθετα κοσμήματα, όπως συνηθίζεται στην ύστερη εποχή όπου ανήκει το αγγείο: διπλός ρόμβος με τριγωνικές αποφύσεις, εσωτερικά δικτυωτός, και κατακόρυφο κόσμημα με επάλληλες θλαστές γραμμές πλασιωμένες

38

39

πάνω και κάτω από διπλό πέλεκυ.

Το υπόλοιπο αγγείο περιβάλλουν ζώνες με γραμμικά κοσμήματα. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει, καλύτερα διατηρημένη, η ζώνη του ώμου, όπου τριπλά τρίγωνα με την κορυφή προς τα κάτω – το εσωτερικό δικτυωτό – και στα μεταξύ τους κενά σταυρός του αγίου Ανδρέα· στις άλλες χρησιμοποιήθηκαν λοξές σπαστές γραμμές, θλαστές γραμμές σε όλους τους τύπους – απλές, πυκνές, συμπλεκόμενες –, αβακωτό σε τέσσερις σειρές, δικτυωτό, σιγμοειδή προς τα αριστερά. Το κάτω μέρος του σώματος είναι μαύρο, η βάση εδαφόχρωμη με τρεις λεπτές μαύρες ταινίες. Στη ράχη της λαβής οξεία γωνία με ευθείες στο εσωτερικό – από δύο σε κάθε πλευρά, κάθετες προς αυτήν – που διασταυρώνονται λοξά· τα σημεία συνάντησης τονίζονται με κουκκίδες. Οριζόντιες γραμμές πλαισιώνουν το κόσμημα.

Το αγγείο δεν είναι μακριά από το εργαστήριο του ζωγράφου της Αθήνας 894 (ΥΓ ΙΙβ) και ίσως ειδικότερα από το ζωγράφο της Σταθάτου, που ανήκει σ' αυτό. Βλ. Davison, εικ. 33-35, όπου τρεις αμφορείς του ίδιου του ζωγράφου της Αθήνας 894: κοινά σημεία η διαμόρφωση του σώματος της μορφής που βαδίζει· το σώμα του αλόγου, τα χαλαρά πίσω πόδια του, τα άλλα που γυρίζουν στο κάτω μέρος λίγο προς τα πίσω· και από τα παραπληρωματικά, το σύνθετο κόσμημα και η γωνία πίσω από το ζώο.

Για τη διακόσμηση του ώμου βλ. τις δύο πρόχους του Λούβρου αρ. CA 1779 και CA 1780, CVA (16), πίν. 39, αρ. 1, 3-4.

Εργαστήριο του ζωγράφου της Αθήνας 894.

Γύρω στο 720 π.Χ.

Αρ. 25

ΣΠ 92

Λαιμός υδρίας

Ύψ. 0,138 μ.

Εικ. 40-41

Πίν. 6

Έχει συγκολληθεί από πολλά μεγάλα θραύσματα. Σώζεται ολόκληρη η κάθετη λαβή και ένα πολύ μικρό κομμάτι του ώμου. Από το χείλος λείπει το τμήμα πάνω από τη λαβή. Ο πηλός είναι κα-

40

στανός πολύ ανοιχτός, το επίχρυσμα ελαφρά κιτρινωπό – δε σώζεται παντού. Η διακόσμηση είναι σε πολλές μεριές εξίτηλη.

Μέσα σε πλατιά ζώνη έξι Κένταυροι κρατώντας από ένα κλαδί στο κάθε χέρι, βαδίζουν ζωηρά προς τα δεξιά. Το κεφάλι τους και η περικεφαλαία είναι ένα αξεχώριστο σύνολο – η περικεφαλαία αναγνωρίζεται μόνο από το διπλό λοφίο· στο σκιαγραφημένο πρόσωπο δε δηλώνεται καμιά λεπτομέρεια. Τα χέρια, λυγισμένα στον αγκώνα προς τα πάνω, κρατούν τα κλαδιά από ψηλά. Τη διακόσμηση πλαισιώνουν κοντά στη λαβή τρίγλυφα – από ένα σε κάθε πλευρά – που κατεβαίνουν ως τη βάση του λαιμού. Τα πυκνά παραπληρωματικά σκεπάζουν με πολύ τάξη κάθε ελεύθερο χώρο, δεν παρουσιάζουν όμως μεγάλη ποικιλία· έχουν χρησιμοποιηθεί μόνο ιχθυόκανθα και απλές ή επάλληλες θλαστές γραμμές. Τη διακόσμηση συμπληρώνουν, πάνω από τη ζώνη με τους Κενταύρους, συμπλεκόμενες θλαστές γραμμές σε τρεις σειρές και, κάτω από αυτή, δύο σειρές δικτυωτά τρίγωνα – στη μια σειρά η κορυφή είναι προς τα κάτω, στην άλλη αντίθετα – ανάμεσα στα οποία σχηματίζεται πλατιά εδαφόχρωμη θλαστή γραμμή.

41

Στο χείλος του αγγείου, στη ράχη της λαβής και στη βάση του λαιμού πλαστικά φίδια – από το τελευταίο σώζονται μόνο ίχνη· στη λαβή, το κεφάλι του φιδιού είναι στο πάνω μέρος (εικ. 40), στο σημείο ένωσής της με το λαιμό του αγγείου, ενώ η ουρά του τυλίγεται στη βάση της· ανάμεσα στους κυματισμούς του, γραπτά δικτυωτά τρίγωνα.

Οι Κένταυροι ανήκουν στο εργαστήριο της Αθήνας 894 – πιθανότατα είναι έργο του ίδιου του ζωγράφου της Αθήνας 894 – όπως δείχνουν η διάμορφωση του προσώπου· το τριγωνικό ανθρώπινο σώμα με τους τονισμένους ώμους· η αναλογία μηρού-κνήμης· το βάδισμα στις μύτες των ποδιών· κι ακόμα, ο λεπτός κορμός του ζώου, τα περισσότερα σαρκωμένα οπίσθια, τα χαλαρωμένα πίσω πόδια που στο κάτω μέρος γυρίζουν λίγο προς τα πίσω. Τα χαρακτηριστικά αυτά βρίσκουμε στα παρακάτω αγγεία που αποδίδονται στο εργαστήριο του ζωγράφου της Αθήνας 894: αμφορέας Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, αρ. 894, Davison, εικ. 33· αμφορέας της Συλλογής Langunillas στην Αβάνα, ό.π., πίν. 35· αμφορέας αρ. 7029 στην Κοπεγχάγη, National Museum, CVA, πίν. 73, σ. 54, Johansen 1924, σ. 146, εικ.

110, και Fittschen, σ. 93, εικ. 9· οινόχοη με πλατύ λαιμό στη Συλλογή Πασά, Tölle, πίν. 10, σ. 17· κάνθαρος Λούβρου αρ. CA 1987, CVA (16), πίν. 49, 1-2, σ. 31.

Ζωγράφος της Αθήνας 894.

Γύρω στο 720 π.Χ.

Αρ. 26

ΣΠ 59

Εικ. 42-44

Κύλικα με ψηλό πόδι

Ύψ. 0,117 μ.

Έχει συγκολληθεί από πολλά θραύσματα, μικρό τμήμα του χείλους και τμήμα του ποδιού έχουν συμπληρωθεί. Ο πηλός είναι καστανός ανοιχτός. Το μεγαλύτερο μέρος της διακόσμησης έχει καστανόμαυρη απόχρωση.

Το σχήμα του αγγείου μας – ψηλό χείλος, χαμηλό σώμα, ταινιωτές λαβές με απόφυση στα πλάγια και ψηλό πόδι, κωνικό, με πέντε στενά κατακόρυφα ανοίγματα – συνηθίζεται πολύ στα υστερογεωμετρικά χρόνια.

Η διακόσμηση, πυκνή, με κύριο στοιχείο τη θλαστή γραμμή, είναι πρόχειρη, απρόσεκτη, χωρίς φαντασία και συνέπεια. Στο μέτωπο του χείλους οκτώ στενές μετόπες, μέσα στις οποίες από ένας ερωδιός με λοφίο, εναλλάσσονται με επάλληλες θλαστές γραμμές σε τρεις σειρές. Μόνο σε μια περίπτωση η μετόπη πλαισιώνεται κανονικά από δύο κατακόρυφες κυματιστές γραμμές (εικ. 43)· στις άλλες υπάρχει μόνο στη μια πλευρά όμοια γραμμή ή στη θέση της ένα μικρό τρίγωνο «κρεμασμένο» με την κορυφή προς τα κάτω από τη μαύρη πλατιά ταινία που περιβάλλει το πάνω μέρος του χείλους (εικ. 43 και 42, αντίστοιχα). Στη ζώνη των λαβών, δύο επάλληλες σειρές από θλαστές γραμμές πλαισιώνονται από δέκα σε κάθε πλευρά όρθιες ελαφρά καμπύλες γραμμές, που φτάνουν ως τις λαβές· όμως κι εδώ υπάρχει ασυνέπεια: στην όψη Β, ρόμβοι συνεχόμενοι έχουν αντικαταστήσει ένα τμήμα από τις θλαστές γραμμές (εικ. 43). Εννέα λεπτές μαύρες ταινίες σε πυκνή διάταξη και μια πλατύτερη ακριβώς πάνω από το πόδι τυλίζουν το κάτω μέρος του

42

43

44

σώματος. Θλαστές γραμμές σε επάλληλες σειρές στολίζουν και το πόδι του αγγείου – χαμηλά, κάτω από τα ανοίγματα, σε συνεχή ταινία. Στις λαβές έχουν χρησιμοποιηθεί πυκνές όρθιες ευθείες· ανάμεσά τους, στο σημείο όπου η λαβή πλησιάζει το σώμα του αγγείου, σταυρός του αγίου Ανδρέα (εικ. 42, 44).

Εσωτερικά, το αγγείο είναι καστανόμαυρο, με εξαίρεση εδαφόχρωμη λεπτή ταινία στην περιφέρεια του πυθμένα και άλλη πλατύτερη στο χείλος, όπου μικρές γραμμές σε ομάδες των δέκα, και δύο λεπτές ταινίες.

Ερωδιούς με λοφίο συναντούμε αρκετά συχνά στα ύστερα γεωμετρικά χρόνια και μάλιστα όχι μόνο σε αττικά αλλά και σε σχεδόν σύγχρονά τους κορινθιακά αγγεία – για τα τελευταία αυτά βλ. R.M. Cook, πίν. 8B και 9A (740-730 και 720-690 π.Χ. αντίστοιχα), CVA Louvre (13), σ. 39, πίν. 35, 4, και σχετικές παρατηρήσεις του Παπαποστόλου, σ. 95, πάνω σε αγγεία από το νεκροταφείο της Εξοχής. Για τα αττικά αγγεία βλ. το σκύφο αρ. 11612 από το παραπάνω νεκροταφείο, Παπαποστόλου, ό.π., και Johansen 1957, σ. 21, εικ. 32-33· την υδρία στη Βαγδάτη αρ. IM 52041, του ζωγράφου της Σταθάτου, Davison, σ. 79, εικ. 116a-b, ΥΓ IIβ (ο ερωδιός κάτω από ένα ελάφι)· τον αμφορέα αρ. 3203 στο Βερολίνο, ό.π., σ. 48, εικ. 48a-b, του ζωγράφου της Φιλαδέλφειας, 720-700 π.Χ. (οι ερωδιοί πίσω από τα πόδια των πολεμιστών). Οι δικοί μας ερωδιοί, πολύ κοντά στο τελευταίο αυτό αγγείο, θα πρέπει να τοποθετηθούν στο εργαστήριο του ζωγράφου της Αθήνας 894, στο οποίο άλλωστε ανήκουν και οι ζωγράφοι της Φιλαδέλφειας και της Σταθάτου, που αναφέρουμε παραπάνω.

Όσο για το σχήμα, το αγγείο μας είναι πολύ κοντά με τις παρακάτω κύλικες που ανήκουν στην τελευταία εικοσαετία του 8ου αι. π.Χ.: του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου αρ. 757, 758, 146· του Tübingen, CVA (2), σ. 31, πίν. 21· του Mainz CVA (1), σ. 29, πίν. 11. Για την εξέλιξη του σχήματος βλ. Kerameikos V, 1, πίν. 122-127 και CVA Nordrhein-Westfalen (1), σ. 15, πίν. 4.

Εργαστήριο του ζωγράφου της Αθήνας 894.

Γύρω στο 715 π.Χ.

Αρ. 27
ΣΠ 66

Εικ. 45-46

Οινοχόη με πλατύ λαιμό

Υψ. 0,47 μ.

Το χείλος συγκολλήθηκε από μεγάλα θραύσματα· η λαβή και η προεξοχή που την ενώνει με το λαιμό του αγγείου, συγκολλημένα και αυτά από μεγάλα θραύσματα, δεν είναι πλήρη. Ο πηλός έχει χρώμα καστανό ανοιχτό· η διακόσμηση με καστανόμαυρη ή κοκκινωπή απόχρωση, είναι σε μερικές μεριές εξίτηλη. Στον ώμο υπάρχουν δύο μαστοειδείς αποφύσεις.

Πυκνή διακόσμηση σε ζώνες σκεπάζει ολόκληρο το αγγείο. Σε τρεις από αυτές – από μία στο λαιμό, στον ώμο, στο σώμα – τα κοσμήματα είναι μέσα σε μετόπες· ανάμεσά τους ξεχωρίζει η υψηλή ζώνη του λαιμού με βαθμιδωτό μαϊάνδρο στην κεντρική πλατιά μετόπη, και τετράφυλλο με δικτυωτά τρίγωνα – από ένα ανάμεσα στα φύλλα του – στις άλλες δύο. Το κάτω μέρος του λαιμού περιβάλλει στενή ζώνη με δικτυωτούς ρόμβους, από τους οποίους ξεπηδούν προς τα πάνω και προς τα κάτω σπείρες – οι πρώτες βλέπουν αριστερά, οι άλλες αντίθετα· και η ζώνη αυτή, με την κάποια άνεσή της, ξεχωρίζει από την υπερβολικά πυκνή διακόσμηση στο σώμα του αγγείου.

Στον ώμο οι μετόπες είναι χαμηλές και, αντίθετα με το λαιμό, η κεντρική είναι στενή, οι άλλες δύο πολύ πλατύτερες. Στην πρώτη, πουλί με διάγραμμα σώμα «συνωστίζεται» με τα λίγα παραπληρωματικά που το περιβάλλουν – δικτυωτό τρίγωνο, κουκκίδες, δύο μικρά συνεχόμενα τρίγωνα, σκιαγραφημένα· στις πλαϊνές πουλιά σε παράταξη – εννέα στη μία, επτά στην άλλη – αποδομένα σύμφωνα με την παράδοση του ζωγράφου του Birdseed· από το λαιμό τους ξεκινούν κουκκίδες σε μια λοξή σειρά προς τα κάτω.

Στην κοιλιά οι μετόπες έχουν όλες σχεδόν το ίδιο μικρό πλάτος και είναι γι' αυτό πολύ περισσότερες. Εναλλάσσονται σ' αυτές τρία θέματα: το παραδοσιακό νεροπούλι με διάγραμμα σώμα, και δύο καινούργια γραμμικά κοσμήματα: «δίσκος του ήλιου» (Sunburst), με αστέρι στο κέντρο και κύκλους γύρω του, και αβακωτό με εννέα διάκο-

45

σμα τετράγωνα (Nine-Square Checkerboard), όπου επάλληλες θλαστές γραμμές και δικτυωτό σε εναλλαγή. Κοινό χαρακτηριστικό στις ζώνες με τις μετόπες είναι ο μεγάλος αριθμός τριγλύφων που τις ορίζουν. Κάθε μετόπη πλαισιώνεται από δύο ζευγάρια «τρίγλυφα», δηλωμένα εδώ με τέσσερις κατακόρυφες ευθείες· διαγράμμιση, μικρές επάλληλες θλαστές γραμμές ή δικτυωτό χωρίζουν το ένα τρίγλυφο από το άλλο (περισσότερα γι' αυτά στον αρ. 21, σ. 45-47).

46

Το υπόλοιπο αγγείο περιβάλλουν στενές ζώνες με θλαστή γραμμή στις ποικίλες μορφές της ή με σιγμοειδή σε πολύ πυκνή διάταξη, και απλές μαύρες ταινίες. Το κάτω μέρος του σώματος είναι μαύρο, όπως και η βάση. Στην πάνω επιφάνεια του χείλους, μικρές πινελιές σε ομάδες, στη ράχη της λαβής, σε όλο της το ύψος, οριζόντιες ευθείες, και αυτές σε ομάδες, εναλλασσόμενες με σταυρό του αγίου Ανδρέα. Στο σώμα, απέναντι από τη λαβή, δύο όμοιοι σταυροί.

Η εντύπωση στενότητας χώρου που δημιουργεί η πυκνή διακόσμηση, η διάρθρωσή της, μερικά κοσμήματα (ο «δίσκος του ήλιου» και το νέου τύπου αβακωτό, ο τύπος των πουλιών στον ώμο, τα πολλά τρίγλυφα) είναι χαρακτηριστικά των τελευταίων χρόνων της γεωμετρικής περιόδου. Ιδιαίτερα, το σύνθετο κόσμημα στη βάση του λαιμού, κόσμημα όχι καθαρά γεωμετρικό, δείχνει ότι το αγγείο μας ανήκει στο μεταβατικό στάδιο προς το καινούργιο πνεύμα, το πρωτοαττικό.

Για τα γραμμικά κοσμήματα και τα πουλιά μέσα σε στενές μετόπες βλ. τρία αγγεία όμοια σε σχήμα με το δικό μας που αποδίδονται με μεγάλη πιθανότητα στο ζωγράφο της Αθήνας 897 (Coldstream, σ. 78): CVA Louvre (16), σ. 23-24, πίν. 31· CVA München (3), σ. 15, πίν. 115, 3· CVA Stuttgart (I), πίν. 6, 2 και 7, 1-2. Κι ακόμα τα όμοια αγγεία στο Βρετανικό Μουσείο αρ. 1905.10-28.1, Coldstream, σ. 77-81, πίν. 14b (ζωγράφος της Αθήνας 897) και στη Συλλογή Πασά, Tölle, σ. 16, πίν. 10.

Για τους ρόμβους με σπείρες: Tölle, ό.π., Coldstream, σ. 81, και κύλικα στην Οξφόρδη, Ashmolean Museum αρ. 1932.1157, Borell, σ. 24, πίν. 33, αρ. 90.

Για το «δίσκο του ήλιου» βλ. παραπάνω στα γραμμικά κοσμήματα, αλλά και τον αμφορέα αρ. 0.3057 στο Mainz (CVA (I), σ. 23, πίν. 6, μέσα του 8ου αι. π.Χ.)· το αγγείο αυτό πρέπει να είναι από τα παλιότερα όπου εμφανίζεται αυτό το κόσμημα: είναι τοποθετημένο σε κύρια μετόπη στον ώμο του αγγείου και στις δύο όψεις, και στο εσωτερικό του υπάρχει πραγματική ψευδόσπειρα, όχι απλοί κύκλοι.

720-710 π.Χ.

ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΑ

Μικρή ομάδα, όμως με αγγεία ξεχωριστής ποιότητας και τα περισσότερα έργα γνωστών ζωγράφων ή εργαστηρίων. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν τρεις υδρίες: οι αρ. 28 (εικ. 47-49), έργο του Λυδού· αρ. 29 (εικ. 50-51, πίν. 3β, 7), του ζωγράφου της Αιώρας· αρ. 30 (εικ. 52-53, πίν. 8), πιθανότατα κοντά στο ζωγράφο του Λυσιππίδη. Ο σκύφος αρ. 33 (εικ. 59-60) είναι χαρακτηριστικό δείγμα της ομάδας του Κροκωτού χιτώνα και οι λήκυθοι αρ. 35 και 36 (εικ. 64-65 και 66-68, αντίστοιχα) ανήκουν στο εργαστήριο του Αίμωνα· με κάποια αμφιβολία η λήκυθος αρ. 32 (εικ. 56-58) ανήκει στο ζωγράφο της Αθήνας 581.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η επισήμανση μικρών παραλείψεων-λαθών σε μερικά από τα αγγεία μας: στην υδρία αρ. 29 (εικ. 50-51, πίν. 3β, 7) τα δύο δόρατα του πολεμιστή που φεύγει, είναι «μετέωρα» πίσω από την ασπίδα του και στη Γιγαντομαχία – στον ώμο του ίδιου αγγείου – το όχανο της ασπίδας του Διονύσου και τα πόδια του Γίγαντα πίσω από τα άλογα δεν έχουν δηλωθεί· στην υδρία αρ. 30 (εικ. 52-53, πίν. 8) τα κλαδιά που κρατάει ο Διόνυσος μοιάζουν να ξεπηδούν πίσω από τη ράχη του· στον αμφορέα αρ. 31 (εικ. 54, πίν. 9) δε δηλώθηκαν τα χαλινάρια του ζώου· στο έμβλημα της κύλικας αρ. 34 (εικ. 61-63, πίν. 10) τα δύο χέρια της Νίκης βγαίνουν μέσα από την ίδια χειρίδα. Οι παραλείψεις αυτές δε μειώνουν καθόλου την αξία της διακόσμησης· αντίθετα, η υψηλή ποιότητά της δε μας αφήνει να τις διακρίνουμε και σε άλλα αγγεία εκτός της Συλλογής, και περνούν απαρατήρητες.

Αρ. 28

ΣΠ 91

Υδρία

Ύψ. 0,249 μ.

Διόνυσος-Αριάδνη

Το αγγείο είναι ακέραιο· υπάρχουν μόνο μικρές επιπόλαιες φθορές στον ώμο και στη βάση στην κύρια όψη του, μια μικρή οπή στο πίσω μέρος του σώματος και λίγο μεγαλύτερη, σε σχήμα αυγού, στον πυθμένα του. Ο πηλός είναι καστανός φωτεινός, το επίχρυσμα πορτοκαλί, και αυτό φωτεινό. Η διατήρηση της διακόσμησης είναι πάρα πολύ καλή· χρησιμοποιήθηκε σ' αυτήν κιτρινωπό χρώμα και πολύ ιώδες. Επισημαίνουμε το ωραίο ενιαίο χρώμα που παρουσιάζει το μαύρο γάνωμα, τόσο στη διακόσμηση όσο και στην υπόλοιπη επιφάνεια του αγγείου – το καστανέρυθρο που έχουν το κλαδί του κισσού και οι παράλληλες κατακόρυφες ευθείες που το πλαισιώνουν, μοιάζει να 'ναι ηθελημένο.

Η προέλευση του αγγείου από χάλκινα πρότυπα γίνεται ιδιαίτερα φανερή από την «κοφτή» περι-

Εικ. 47-49

48

φέρεια του χείλους, το λεπτό αυλάκι στην πάνω του επιφάνεια και τα τρία «καρφιά» που «στερεώνουν» τη λαβή στο χείλος.

Στο σώμα της υδρίας, μέσα σε μετόπη πλαισιωμένη δεξιά-αριστερά από «κλαδί» κισσού με διπλή σειρά φύλλων και μικρούς στικτούς ρόδακες, συζητούν «διακριτικά» η Αριάδνη και ο Διόνυσος. Έντονη είναι αντίθετα η παρουσία των δύο ιθυφαλλικών Σατύρων, που πλαισιώνουν το ζευγάρι. Τα έντονα προβαλλόμενα μύτη και χείλη, τα πολλά μαλλιά και τα πυκνά γένια που αφήνουν μικρό μόνο μέρος από το πρόσωπο ελεύθερο, τα μεγάλα αυτιά και η τονισμένη έκφραση ζώου, τους τοποθετούν ανάμεσα στις ξεχωριστές μορφές Σατύρων της μελανόμορφης κεραμικής. Η Αριάδνη φοράει πέπλο με απόπτυγμα – επισημαίνουμε την ασυνήθιστη διαμόρφωσή του γύρω από τα σφυρά – ιμάτιο-καλύπτρα που απομακρύνει από το πρόσωπο με το αριστερό της χέρι (χειρονομία του «ανακαλύπτεσθαι») και χαρακτηριστικό περιδέραιο. Ο πέπλος είναι πλούσια στολισμένος με χαρακτούς μικρούς σταυρούς και στις παρυφές του με μια σειρά κουκκίδες, το ιμάτιο μέσα και έξω σπαρμένο με μικρές μαργαρίτες με ιώδη πυρήνα· στην κάτω άκρη του κρέμεται ένα

49

χαρακτό φύλλο κισσού που διαγράφεται καθαρά πάνω στο μαύρο πέπλο. Το μακρύ, ιώδες ιμάτιο του στεφανωμένου με κισσό Διονύσου, ριγμένο στους ώμους και με μόνα του στολίδια δύο απρόσεχτα χαραγμένα μικρά φύλλα κισσού που κρέμονται στο κάτω μέρος, αφήνει ελεύθερο μπροστά και κάτω το χιτώνα, πλούσια στολισμένο με πυκνές κιτρινωπές κουκκίδες. Στα χέρια του κρατάει κλαδιά, κλήμα και κισσό. Ανάμεσα στις δύο μορφές, επιγραφή χωρίς νόημα: Γ Υ Χ Υ. Στον ώμο του αγγείου δύο Σφίγγες αντικριστές, καθισμένες ήρεμα, σχεδόν χαμογελαστές, ανάμεσα σε δύο «αγριωπά» λιοντάρια με ανοιχτό στόμα, που έρχονται προς αυτές έχοντας το κεφάλι στραμμένο αντίθετα. Με τα μικρά λευκά τους δόντια δηλωμένα με απλές κουκκίδες, και με τα ψηλά λεπτά τους πόδια, τα λιοντάρια αυτά απέχουν πολύ από τα άγρια αιλουροειδή των παλιότερων αγγείων, αλλά και από τα εκλεπτυσμένα σε μεγάλο βαθμό της επόμενης γενιάς. Τη διάκόσμηση πλαισιώνουν στο πάνω μέρος γλώσσες μαύρες και ιώδεις, περιγραμμένες με φεστόνι. Τη φωτεινή διάκοσμη επιφάνεια περιβάλλει και προβάλλει το ωραίο μαύρο γάνωμα που σκεπάζει το υπόλοιπο αγγείο – μόνο στις οριζόντιες λα-

βές, στο μέσα μέρος, υπάρχει μια λεπτή εδαφό-
χρωμη ταινία που συνεχίζεται και στο απέναντι
τμήμα του σώματος.

Το κύριο θέμα της διακόσμησης συνηθίζεται πο-
λύ στο γ' τέταρτο του 6ου αι. π.Χ.: αναφέρουμε
ενδεικτικά μερικά παραδείγματα: τις κύλικες
του Λυδού στο Μουσείο Ηρακλείου αρ. 217 (Συλ-
λογή Γιαμαλάκη, Τιβέριος 1976, πίν. 14β-17α) και
του Άμαση στο Λούβρο αρ. F 75 (Καρούζου, πίν.
12, 1, 560-550 π.Χ.)· τους αμφορείς στο Leiden
(CVA (I), πίν. 23, 2), και πάλι του Άμαση στο
Castle Ashby, CVA, πίν. 7, και Καρούζου, πίν.
20). Χωρίς αμφιβολία η υδρία που δημοσιεύεται
εδώ είναι από τα καλύτερα δείγματα.

Για τη χειρονομία του «ανακαλύπτεσθαι» βλ. Κα-
ρούζος, σ. 271 κ.ε., 278 κ.ε.

Η υδρία μας είναι έργο του Λυδού· ειδικότερα,
ακολουθώντας την κατάταξη του έργου του από
τον Τιβέριο, (Τιβέριος 1976, σ. 85), την τοποθε-
τούμε στο τέλος της μέσης φάσης και μάλιστα
σε ξεχωριστή θέση ανάμεσα στα αγγεία αυτής
της περιόδου (555-540 π.Χ.)

Λυδός.

Κοντά στο 540 π.Χ.

Αρ. 29

ΣΠ 88

Υδρία

Ύψ. 0,44 μ.

Αναχώρηση πολεμιστή. Γιγαντομαχία

Το αγγείο έχει συγκολληθεί από μεγάλα θραύ-
σματα, όμως το μεγαλύτερο μέρος του σώματος
μοιάζει ακέραιο και ενιαίο με τις λαβές και τη βά-
ση. Στο κεντρικό πάνω μέρος του σώματος και
στο αντίστοιχο τμήμα του ώμου, όπου έχει συ-
γκολληθεί ένα μεγάλο θραύσμα – φαίνεται πιο
σκούρο στην εικ. 51 – έχουν επιζωγραφιστεί με
αριστοτεχνικό τρόπο η περικεφαλαία του οπλίτη
προς τα αριστερά και πιθανότατα η μύτη και το
σαγόνι της γυναίκας που είναι μπροστά του· επι-
ζωγραφισμένα είναι ακόμα στον ώμο του αγγείου
το πόδι του Δία που πατάει στο έδαφος και, στις
δύο άκρες της μετόπης, τα πόδια του πολεμιστή

50

που φεύγει αριστερά και το πίσω πόδι του Ευ-
ρύτου.

Ο πηλός είναι καστανός σκούρος, το επίχρυσμα
πορτοκαλί φωτεινό. Στη διακόσμηση έχουν χρη-
σιμοποιηθεί ιώδες και κιτρινωπό χρώμα – βλ.
σχετικά στη σελ. 12 – και πολύ χάραγμα. Το
μαύρο γάνωμα είναι άριστης ποιότητας.

Το κύριο θέμα στο σώμα του αγγείου, αναχώρηση
πολεμιστή, θέμα πολύ αγαπητό αυτή την εποχή,
παρουσιάζεται στην κλασική του μορφή – μας
έρχονται στο νου τα «πρότυπα», βλ. Τιβέριος
1981, σ. 134 κ.ε. Στο κέντρο της παράστασης τέ-
θριππο προς τα δεξιά. Ο ηνίοχος, σε στάση ανα-
μονής πάνω στο άρμα, κρατάει με τα δυο του χέ-
ρια τα χαλινάρια. Το μακρύ ζωσμένο χιτώνα του,
εδώ κιτρινωπό, στολίζουν διακριτικά δυο λεπτές
μαύρες ταινίες, όπου χαρακτές μικρές γραμμές
στην κάτω, δεξιά, και κουκκίδες στην άλλη. Ο
πολεμιστής ανεβαίνει στο άρμα, το ένα του πόδι
πατάει ακόμα στο έδαφος· κρατάει την ασπίδα
με το αριστερό χέρι και στηρίζεται με το άλλο πά-
νω στην άντυγα – τα δύο δόρατα, μετέωρα πίσω

Εικ. 50-51

Πίν. 3β, 7

51

από την ασπίδα, ανήκουν σίγουρα σ' αυτόν. Φοράει χιτωνίσκο, πλούσια στολισμένο με μικρά χαρακτά τετράγωνα, μέσα στα οποία μικρότεροι κύκλοι, χαρακτοί και αυτοί, θώρακα και περικεφαλαία. Τον αποχαιρετούν τρεις μορφές τοποθετημένες πίσω από τα άλογα, σε δεύτερο επίπεδο: ένας οπλίτης – φοράει περικεφαλαία, κρατάει ασπίδα – πλαισιωμένος από δύο κοπέλες δορυφορούσες· ο αυστηρός δωρικός πέπλος τους σχηματίζει βραχύ απόπτυγμα και είναι στολισμένος όμοια με το χιτωνίσκο του πολεμιστή – στη μία κοπέλα έχει ιώδη παρυφή στο λαιμό και στο κάτω μέρος. Την παράσταση κλείνουν δύο ανδρικές μορφές, ένας ώριμος γενειοφόρος και ένας νέος σε κάθε πλευρά. Φορούν χιτώνα και είναι τυλιγμένοι μέσα σε πλούσια στολισμένο με ιώδεις πινελιές ιμάτιο, που αφήνει ελεύθερο το ένα τους χέρι από τον πήχυ και κάτω, το δεξί σ' αυτούς που είναι μπροστά στα άλογα, το αριστερό στους άλλους· οι τρεις κρατούν με αυτό δόρυ, ο τέταρτος – αυτός που είναι πίσω από τον πολεμιστή – ξίφος μέσα στη θήκη του, από την οποία κρέμεται ο τελαμώνας. Η κίνηση του χεριού του – είναι ελαφρά λυγισμένο στον αγκώνα προς τα μπρος και πάνω – δείχνει ότι το όπλο πιθανότατα προορίζεται για τον πολεμιστή.

Στο έξεργο εναλλάσσονται, σχηματίζοντας τέσσερα ζευγάρια, πάνθηρες και ελάφια – σε μια περίπτωση πάνθηρας και τράγος. Τα ζώα, ιδιαίτερα οι πάνθηρες, εκλεπτυσμένα και αποδομένα με εξαιρετική κομψότητα και χάρη – επισημαίνουν με τον δεύτερο από δεξιά πάνθηρα με το ελαφρά ανασηκωμένο πόδι, σε «χορευτική» θα λέγαμε στάση – έχουν εδώ χρησιμοποιηθεί σαν απλά διακοσμητικά στοιχεία, χαρακτηριστικό δείγμα της εποχής στην οποία ανήκει το αγγείο μας. Η Γιγαντομαχία στον ώμο του αγγείου, από τις ωραίες απεικονίσεις του μύθου, είναι σχεδόν σε πλήρη σύνθεση. Παίρνουν μέρος ο Ποσειδώνας, ο Δίας, η Αθηνά – για τα γυμνά της μέρη δε χρησιμοποιήθηκε επίθετο χρώμα – και ο Διόνυσος, που αναγνωρίζονται εύκολα από τα σύμβολά τους. Φορούν, η Αθηνά τον παραδοσιακό της πέπλο και περικεφαλαία, οι θεοί χιτωνίσκο και θώρακα, αλλά και ιμάτιο ριγμένο από μπρος πάνω στους ώμους ο Δίας· τη λεοντή ο Ηρακλής· κνημίδες ο Ποσειδώνας και ο στεφανωμένος με κισσό Διόνυσος. Για όπλα χρησιμοποιούν τα σύμβολά τους, ο Διόνυσος δόρυ και ασπίδα – ο αγγειογράφος ξέχασε να δηλώσει σ' αυτήν το όχανο – και μάχονται προς τα δεξιά. Οι αντίπαλοί τους Γίγαντες φορούν χιτωνίσκο, θώρακα, περικεφαλαία και κνημίδες, κρατούν δόρυ και ασπίδα – ο Εύρυτος ασπίδα και πέτρα – και έρχονται αντίθετα. Στο κέντρο της παράστασης συνωστίζονται: το τέθριππο πάνω στο οποίο βρίσκεται ήδη ο Ηρακλής κρατώντας οπλισμένο το τόξο – ένα τμήμα του τόξου προβάλλεται με διπλό χάραγμα πάνω στο πρόσωπο της θεάς και η αιχμή του βέλους στην περιφέρεια της ασπίδας της· ο Δίας, που ανεβαίνει στο άρμα κρατώντας τον κεραυνό με το υψωμένο προς τα πίσω δεξί χέρι και τα χαλινάρια με το αριστερό· η Αθηνά πίσω από τα άλογα, σε δεύτερο επίπεδο, με το δόρυ υψωμένο, έτοιμη να χτυπήσει τους αντιπάλους της Γίγαντες Πάλλα και Εγκέλαδο· ένας Γίγαντας πλάι της, που φεύγει προς τα δεξιά – τα πόδια του δεν έχουν δηλωθεί· και, κάτω από τα πόδια των αλόγων, πεσμένος μπρούμυτα με το κεφάλι αριστερά, ένας Γίγαντας, πιθανότατα ο αντίπαλος του

Δία Αλκυονεύς, χτυπημένος από τα βέλη του Ηρακλή. Δεξιά και αριστερά, στα δύο πλάγια, συγκρούονται αντίστοιχα ο Διόνυσος – κοντά του πάνθηρας και φίδι – με τον Εύρυτο, που φεύγει τρέχοντας προς τα δεξιά με το κεφάλι στραμμένο πίσω, και ο Ποσειδώνας με το μισοπεσμένο προς τα πίσω Πολυβώτη· ο θεός χτυπάει με την τρίαίνα το Γίγαντα, όμως τελικά θα τον καταπλακώσει, όπως είναι γνωστό, με το μεγάλο βράχο που έχει αποσπάσει από το νησί της Κω (ο βράχος αυτός θα αποτελέσει σε συνέχεια, και αυτό είναι γνωστό, ένα καινούργιο νησί, τη Νίσυρο). Πίσω από τον Ποσειδώνα ένας οπλίτης με περικεφαλαία, δόρυ και ασπίδα, εγκαταλείπει το πεδίο της μάχης.

Φανερό είναι το άνισο μοίρασμα του χώρου στη Γιγαντομαχία: η διακόσμηση άρχισε από τα αριστερά και έχει δοθεί μεγάλη άνεση στους Ποσειδώνα-Πολυβώτη και στον πολεμιστή που φεύγει. Όμως, όσο η σύνθεση προχωρεί προς τα δεξιά γίνεται όλο και πιο πυκνή, με εξαιρετικά αδικημένους τους Διόνυσο-Εύρυτο· είναι τόσο λίγος ο χώρος που απέμεινε γι' αυτούς, ώστε το αριστερό χέρι του θεού, αυτό που κρατάει την ασπίδα, έγινε πολύ κοντό, ο πάνθηρας πολύ μικρός και από το λυγισμένο προς τα κάτω δεξί χέρι του Γίγαντα λείπει ο αγκώνας με το μεγαλύτερο μέρος του βραχίονα. Μόνο το φίδι σ' αυτό το σημείο έχει αναπτυχθεί σε όλο του το μήκος ανάμεσα στα πόδια του Διόνυσου.

Τα τρία θέματα που στολίζουν την υδρία – κύρια διακόσμηση, έξεργο, διακόσμηση του ώμου – παρουσιάζουν το καθένα το δικό του ξεχωριστό χαρακτήρα: απόλυτα ήρεμη η αναχώρηση του πολεμιστή με τονισμένο το κύριο πρόσωπο – τον πολεμιστή που φεύγει – έτσι όπως διαγράφεται πίσω από τη λεπτή σιλουέτα του ηνιόχου μεγαλύτερος, ελαφρά κινημένος, με το σώμα λυγισμένο μπροστά· όλο χάρη η στενή ταινία με τα ζώα· γεμάτη ταραχή και ένταση η πολυκινημένη παράσταση της Γιγαντομαχίας, με μεγάλη ποικιλία στην κίνηση των μορφών και με πυκνές χαρακτηριστικές λεπτομέρειες.

Πέρα από τα παραπάνω, το αγγείο αυτό με τις αρμονικές αναλογίες του, με τις εναλλασσόμενες

φωτεινές και μαύρες επιφάνειες, με το σταθερό λεπτό χάραγμα και με τις πλατιές, με ιδιαίτερο τρόπο διαμορφωμένες ιώδεις πινελιές στα ιμάτια των «θεατών», αποτελεί ένα από τα ωραία δείγματα του προχωρημένου γ' τέταρτου του βου αι. π.Χ.

Για τη Γιγαντομαχία βλ. Τιβέριος 1976, σ. 110, σημ. 256, όπου και πλούσια βιβλιογραφία.

Ζωγράφος της Αιώρας (von Bothmer).

Γύρω στο 535 π.Χ.

Αρ. 30

ΣΠ 134

Υδρία

Ύψ. 0,515 μ.

Αναχώρηση του Ηρακλή για τον Όλυμπο. Μάχη

Το αγγείο είναι σχεδόν ακέραιο – μόνο στο λαιμό έχει συγκολληθεί ένα μεγάλο κομμάτι – και γενικά πολύ καλά διατηρημένο. Ο πηλός είναι καστανός. Στη διακόσμηση έχουν χρησιμοποιηθεί πολύ ιώδες και λίγο κιτρινωπό χρώμα. Το μαύρο γάνωμα είναι άριστης ποιότητας. Όμως, και στο αγγείο αυτό, όπως και στο προηγούμενο, υπάρχουν περιορισμένης έκτασης επιζωγραφήσεις που, ιδιαίτερα εκεί όπου έχει χρησιμοποιηθεί μαύρο χρώμα, ελέγχονται δύσκολα: αναλυτικά, το κιτρινωπό χρώμα στα γυμνά μέρη της Αθηνάς – σε καμιά άλλη γυναικεία μορφή δε χρησιμοποιήθηκε επίθετο χρώμα – και στους μηρούς του Ηρακλή, όπου δεν έχει και νόημα, όπως και το μαύρο γάνωμα γύρω από το δεξιό ώμο της θεάς, στο αριστερό χέρι του ήρωα, ίσως στο πρόσωπο της νέας κοπέλας και στο κεφάλι του αλόγου μπροστά της, μοιάζουν νεότερες επεμβάσεις. Το αγγείο αγοράστηκε στο Λονδίνο.

Στο σώμα του αγγείου, η αναχώρηση του Ηρακλή για τον Όλυμπο μέσα σε μετόπη πλαισιωμένη αριστερά-δεξιά με κλαδί κισσού. Στην πομπή μετέχουν, εκτός από τον ήρωα και την Αθηνά, ο Διόνυσος, μια νέα κοπέλα και ο Ερμής. Όλοι κινούνται προς τα δεξιά, μόνο ο Ερμής έχει αντίθετη κατεύθυνση. Η θεά ανεβαίνει στο άρμα, το δε-

Εικ. 52-53

Πίν. 8

52

ξί της πόδι πατάει ακόμα στο έδαφος· με το αριστερό χέρι κρατάει τα χαλινάρια, με το άλλο το δόρυ. Ο πέπλος της είναι πλούσια στολισμένος με κιτρινωπές κουκκίδες και με χαρακούς ρόμβους, μέσα στους οποίους εναλλάσσονται μικρός σταυρός και κύκλος· την πλατιά παρυφή στο κάτω μέρος πλασιώνουν δυο στενές ταινίες, με κύκλους η μία, με σπείρες η άλλη. Η φολιδωτή αιγίδα, από την οποία ξεπηδούν φίδια με συμπλεκόμενα σώματα, σκεπάζει σχεδόν ολόκληρο το πάνω μέρος του σώματος της μορφής. Το ψηλό λοφίο της περικεφαλαίας είναι έξω από τη μετόπη, στον ώμο του αγγείου· αλλά και το δόρυ ξεπερνάει τα όριά της – η μια του άκρη προχωρεί ανάμεσα στα φύλλα του κισσού, η άλλη στον ώμο. Πίσω από το άρμα, σε δεύτερο επίπεδο, ο Ηρακλής πάνοπλος – λεοντή, ρόπαλο, σπαθί, φαρέτρα γεμάτη βέλη, ανάμεσά τους και το τόξο – στρέφει πίσω το κεφάλι και συζητάει με τη θεά. Αριστερά του ο Διόνυσος, στεφανωμένος με κισσό και τυλιγμένος μέσα σε μακρύ πλούσιο ιμάτιο που πέφτει από τους ώμους και είναι στολισμένο με α-

ραιές κιτρινωπές μικρές μαργαρίτες. Με τα σταυρωμένα στο στήθος χέρια του «κρατάει» κλαδιά κισσού, που μοιάζουν να βγαίνουν πίσω από τη ράχη του, αφού δε δηλώθηκαν πάνω στο ιμάτιο: στην πρώτη φάση της διακόσμησης οι άκρες τους σχεδιάστηκαν κανονικά ανάμεσα στα χέρια του θεού – διακρίνονται καθαρά με κατάλληλο φωτισμό κάτω από το ιμάτιο – στη συνέχεια όμως οι γραμμές αυτές σκεπάστηκαν με το μαύρο γάνωμα και ξεχάστηκαν (βλ. και σ. 57). Στο πλάι του μια νέα κοπέλα· φοράει πέπλο και επίβλημα (;), στολισμένα στις παρυφές με διπλή σειρά από πυκνές κιτρινωπές κουκκίδες και με λεπτή ιώδη ταινία ανάμεσά τους. Τα κοντά μαλλιά της, στεφανωμένα με ιώδη ταινία, διαμορφώνονται πάνω από το μέτωπο σε μικρές χαρακτές έλικες – το χάραγμα λεπτότατο – και πέφτουν συμμαζεμένα πίσω σκεπάζοντας τον αυχένα· όμως, ακριβώς πίσω από το αυτί, μια μακριά μπούκλα ξεφεύγει και, περιγραμμένη με κυματιστή γραμμή, φτάνει ως το στήθος. Κανένα στοιχείο δε μας βοηθάει να αναγνωρίσουμε τη νέα αυτή κοπέλα σαν θεά – ίσως μόνο το επίβλημα (;) – κι ακόμα περισσότερο να την ταυτίσουμε με ορισμένη θεά. Όμως η συχνή παρουσία της στα αγγεία με το ίδιο θέμα ανάμεσα στους θεούς – σε μια περίπτωση μάλιστα έχει τη θέση του Ερμή (Boardman 1972, σ. 61, εικ. 1) – και η ιδιαίτερη φροντίδα του αγγειογράφου μας γι' αυτήν, δείχνουν ότι πρέπει να ανήκει στον κόσμο του Ολύμπου. Πιστεύουμε ότι μπορούμε να προχωρήσουμε ακόμα περισσότερο και να την ονομάσουμε με σιγουριά Ήβη, αφού αυτή, η πάντα νέα και όμορφη θεά, μνηστή και μελλοντική σύζυγος του ήρωα, ταιριάζει απόλυτα σ' αυτή τη θέση· τη γνώμη αυτή, όμως πάντα με επιφύλαξη, έχουν ήδη εκφράσει και παλιότεροι μελετητές. Ο Ερμής, μπροστά στα άλογα, με πέτασο και φτερωτές ενδρομίδες, είναι τυλιγμένος μέσα σε πλούσιο κοντό ιμάτιο, στολισμένο με λεπτές ιώδεις πινελιές. Με το αριστερό χέρι κρατάει το κηρύκειο – η κάτω άκρη του προχωρεί στα φύλλα του κισσού, η πάνω κρύβεται πίσω από τα κεφάλια των αλόγων. Στο έξεργο, Σειρήνα με ανοιχτά φτερά ανάμεσα

σε δύο πάνθηρες, πλαισιωμένους από δύο νεροπούλια. Η σύνθεση θυμίζει α' τέταρτο του 6ου αι. π.Χ.: όμως τα ζώα, κομψά και εκλεπτυσμένα, χρησιμοποιούνται εδώ σαν απλά διακοσμητικά στοιχεία – κύριο χαρακτηριστικό της προχωρημένης εποχής στην οποία ανήκει το αγγείο μας. Στον ώμο του αγγείου μάχη: δύο πολεμιστές εναντίον τρίτου, που βρίσκεται ανάμεσά τους και φεύγει τρέχοντας προς τα αριστερά με στραμμένο πίσω το κεφάλι. Φορούν και οι τρεις χιτωνίσκο, θώρακα, περικεφαλαία, κνημίδες – στους δύο είναι ιώδεις – και κρατούν δόρυ και ασπίδα, οι επιτιθέμενοι βοιωτική. Τα επισήματα είναι μεγάλες κιτρινωπές κουκκίδες, από δύο σε κάθε ασπίδα. Τη μάχη παρακολουθούν με ζωνρό ενδιαφέρον δύο νέες κοπέλες: φορούν ζωσμένο πέπλο και στα μαλλιά ιώδη ταινία: στη μια περίπτωση τον πέπλο στολίζουν αραιές ιώδεις κουκκίδες, στην άλλη τονισμένα χαράγματα και ανάμεσά τους ιώδης πινελιά. Την παράσταση κλείνουν δύο οπλίτες – από ένας σε κάθε πλευρά – που βαδίζουν προς τα αριστερά. Η ασπίδα σκεπάζει ολόκληρο το σώμα τους, στον έναν κάτω από αυτήν κρέμονται οι δύο άκρες της χλαμύδας: η περικεφαλαία τους έχει χαμηλό λοφίο, όπως και στον επιτιθέμενο προς τα αριστερά, και οι κνημίδες του ενός είναι ιώδεις. Και οι δύο κρατούν δόρυ. Τα επισήματα στις ασπίδες τους είναι δελφίνι στη μία και δύο «αντίνοτες» καμπύλες και κουκκίδες – από μία μέσα στις καμπύλες – στην άλλη.

Το κύριο θέμα, αναχώρηση του Ηρακλή για τον Όλυμπο, είναι δοσμένο στην κλασική του μορφή – ο ήρωας είναι ακόμα κάτω από το άρμα – όπως στις υδρίες του Λούβρου F 294, CVA (6), πίν. 70, 5-6 (ζωγράφος του Λυσιππίδη) και του Βρετανικού Μουσείου B331, CVA (6), πίν. 88, 3 και 91, 1 (κοντά στο ζωγράφο του Λυσιππίδη), και στους αμφορείς του Μητροπολιτικού Μουσείου της Νέας Υόρκης αρ. 58.32, CVA (3), πίν. 30 (ζωγράφος του Λυσιππίδη) και αρ. 41.85, ό.π., πίν. 21, γύρω στο 520 π.Χ. (ομάδα του Torondo 305).

Σε άλλα αγγεία ο Ηρακλής είναι ήδη πάνω στο άρμα, δίπλα στην Αθηνά: υδρία στο Ρίμινι, Biblioteca Cambalunga, *Archaeologia Classica* 2,

53

σ. 114 (κοντά στο ζωγράφο του Λυσιππίδη): αμφορείς στη Μαδρίτη αρ. 10913, Peters, πίν. 2 (ζωγράφος της Μαδρίτης), στο Castle Ashby, CVA, πίν. 11-12 (κοντά στον παραπάνω ζωγράφο), στο Βρετανικό Μουσείο, αρ. B200, Boardman 1972, σ. 61, εικ. 1 (ζωγράφος του Πριάμου).

Στον αμφορέα της Οξφόρδης αρ. 212, CVA (II), πίν. 7-9, και Moon 1983, σ. 103, πίν. 7 A-C, του ζωγράφου του Πριάμου, απεικονίζεται η ετοιμασία του άρματος της Αθηνάς για το ειδικό αυτό ταξίδι.

Πολύ ενδιαφέρουσα η συμβολική πολιτική ερμηνεία που δίνει ο Boardman (Boardman 1972, σ. 58-72), στις παραστάσεις αυτού του μύθου – βλ. ακόμα Böhr, σ. 42, αρ. 77-78, και Moon 1983, σ. 103. Σύμφωνα μ' αυτήν, η τόσο συχνή παρουσίασή του σε ορισμένη χρονική περίοδο – αρχίζει λίγο πριν τα μέσα και συνεχίζεται ως το προχωρημένο τελευταίο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. – συνδέεται με την πολιτική του εκμετάλλευση από τον Πεισίστρατο που ταυτίζει τον εαυτό του με τον ήρωα: πιστεύει ακόμα ότι αυτός είναι ο λόγος που ο μύθος αυτός, όπως άλλωστε και άλλοι παρόμοιοι, χάνονται μαζί ή αμέσως μετά τους Πεισιστρατίδες. Η Böhr ερμηνεύει το θέμα στους αμ-

φορείς της Ρόδου αρ. 14093 και της Νάπολης αρ. 81305 (ό.π. και πίν. 79-81) ως απλή αναχώρηση πολεμιστή και το συνδέει με την ιστορία που αναφέρει ο Ηρόδοτος (1, 60) σχετικά με την πρώτη επιστροφή του Πεισίστρατου στην Αθήνα.

Και η υδρία αυτή είναι ένα εξαιρετο αγγείο τόσο για το σχήμα όσο και για τη διακόσμησή του. Η άριστη ποιότητα του μαύρου γανώματος, το λεπτό σταθερό χάραγμα, η δομή των μορφών και οι λεπτομέρειες σ' αυτές δείχνουν ότι το αγγείο ανήκει σ' ένα από τα μεγάλα εργαστήρια της εποχής του και είναι έργο ενός πολύ ικανού τεχνίτη.

Κοντά στο ζωγράφο του Λυσιππίδη (;).

Γύρω στο 525 π.Χ.

Αρ. 31

ΣΠ 98

Αμφορέας

Υψ. 0,248 μ.

Ποσειδώνας-Πολυβώτης. Διονυσιακή σκηνή

Το αγγείο είναι ακέραιο και πολύ καλά διατηρημένο. Ο πηλός είναι καστανός, το επίχρυσμα πορτοκαλί. Στη διακόσμηση έχουν χρησιμοποιηθεί πολύ χάραγμα, ιώδες και κιτρινωπό χρώμα.

Α. Ένα κομμάτι από τη Γιγαντομαχία, ο Ποσειδώνας και ο αντίπαλός του Πολυβώτης. Ο θεός επιτίθεται με την τρίαίνα, όμως τελικά θα καταπλακώσει το Γίγαντα με τον τεράστιο βράχο που έχει αποσπάσει από την Κω (βλ. και την υδρία αρ. 29, εικ. 50-51, με Γιγαντομαχία). Φοράει χιτωνίσκο, ιμάτιο ριγμένο στους ώμους από μπρος προς τα πίσω και θώρακα. Ο Γίγαντας, προς τα αριστερά, με το κεφάλι γυρισμένο αντίθετα, είναι μισοπεσμένος προς τα πίσω και προσπαθεί να στηριχτεί στο έδαφος με το δεξί του χέρι· κρατάει ακόμα μ' αυτό τη μεγάλη πέτρα που προόριζε για την άμυνά του. Φοράει χιτωνίσκο, θώρακα, περικεφαλαία και κνημίδες – μόνο η μία ιώδης. Ανεξήγητο είναι το διπλό χάραγμα που ξεκινάει από την περικεφαλαία και φτάνει μέχρι το κατώτερο τμήμα του θώρακα. Τα όπλα του είναι δόρυ, ξίφος και βοιωτική ασπίδα με επίσημα σκέλος και καμπύλη γραμμή που καταλήγει σε αστέρι. Την

Εικ. 54-55

Πίν. 9

54

παράσταση κλείνει δεξιά τοξότης που φεύγει με το κεφάλι στραμμένο προς τους συμπλεκόμενους – το πρόσωπό του κρύβεται πίσω από το λοφίο της περικεφαλαίας του Γίγαντα. Φοράει φρυγικό σκούφο, θώρακα, χιτωνίσκο και κρατάει με το αριστερό χέρι το τόξο κοντά στο σώμα του – ένα τμήμα του δηλώνεται με διπλό χάραγμα πάνω στο θώρακα. Η φαρέτρα, γεμάτη βέλη, κρέμεται στο ύψος των γλουτών.

Β. Ο Διόνυσος, στεφανωμένος με κισσό, κάθεται άτονα πάνω στο ιθυφαλλικό γαϊδουράκι του, που προχωρεί ζωντά προς τα δεξιά με στητό λαιμό, τεντωμένα αυτιά και ανοιχτό στόμα· ένα κλαδί κισσού στολίζει το στήθος του ζώου. Ο θεός φοράει κιτρινωπό χιτώνα και είναι τυλιγμένος μέσα στο κοντό ιμάτιό του· με το ένα χέρι «κρατάει» τα χαλινάρια – δεν έχουν δηλωθεί. Τον συντροφεύουν δύο Σάτυροι· ο ένας βαδίζει μπροστά και, στρέφοντας πίσω το κεφάλι, φέρνει το πρόσωπό του κοντά στη μουσούδα του ζώου. Ο άλλος ακολουθεί κρατώντας κρεμασμένο στον ώμο του

έναν ασκό. Το έδαφος του αγγείου στολίζουν κλαδιά με κουκκιδωτά φύλλα.

Η δευτερεύουσα διακόσμηση – στο λαιμό αλυσίδα με διπλά κυρίαρχα ανθέμια εναλλασσόμενα με συμπιεσμένα άνθη λωτού, στον ώμο γλώσσες μαύρες και ιώδεις περιγραμμένες με φεστόνι, κάτω από την κύρια διακόσμηση στενή ζώνη με άνθη λωτού, κάτω από τις λαβές πλούσιοι μίσχοι που καταλήγουν σε έλικες και ανθέμια – χαρακτηρίζει και αυτή τον τύπο στον οποίο ανήκει το αγγείο σαν σχήμα, βλ. αμφορείς του Άμαση και του Εξηκία, Simon, πίν. 72 και XXIII, πίν. 75 και XXVI, αντίστοιχα. Όμως οι διαφορές που παρουσιάζει – ψηλότερος λαιμός, στενότερος ώμος, λιγότερο φουσκωτή κοιλιά – επιβεβαιώνουν την προχωρημένη εποχή του.

Βιβλιογραφία: Ανδρειωμένου, σ.104-106, όπου αποδίδεται στην Ομάδα του Καλού Λεάγρου.

515-510 π.Χ.

Αρ. 32

ΣΠ 28

Λήκυθος

Ύψ. 0,205 μ.

Ηρακλής-λιοντάρι Νεμέας

Το αγγείο είναι ακέραιο και πολύ καλά διατηρημένο. Ο πηλός έχει χρώμα καστανέρυθρο· στη διακόσμηση έχουν χρησιμοποιηθεί ιώδες, λίγο λευκό (;) και πολύ χάραγμα.

Στο σώμα του αγγείου Ηρακλής και λιοντάρι συμπλέκονται όρθιοι. Ο ήρωας, γυμνός, γενειοφόρος, έχει αγκαλιάσει το λαιμό του ζώου και κρατάει ψηλά με δύναμη το ένα του μπροστινό πόδι. Το λιοντάρι, με φανερή αγωνία, έχει πιαστεί γερά από το δεξιό ώμο του Ηρακλή και σχεδόν κρέμεται από αυτόν, αφού τα πίσω πόδια του δεν μπορούν πια να το στηρίξουν – το ένα είναι στον αέρα, το άλλο γλίστρησε προς τα μπρος. Στον ήρωα παραστέκουν η Αθηνά αριστερά και ο Ιόλαος, που πλησιάζει τρέχοντας από τα δεξιά. Η θεά φοράει πέπλο με απόπτυγμα, πάνω στο οποίο δηλώνεται με μικρά καμπύλα χαράγματα η αιγίδα, ιμάτιο ριγμένο στους ώμους – σκεπάζει ολό-

55

κληρο το δεξί χέρι και το αριστερό ως τον αγκώνα – και περικεφαλαία· η ελαφριά της κίνηση προς τα μπρος και το υψωμένο προς τον ήρωα αριστερό της χέρι δείχνουν το ενδιαφέρον της γι' αυτόν. Ο Ιόλαος, και αυτός γυμνός και γενειοφόρος, έχει κρεμασμένο το ιμάτιο στο δεξί του χέρι και το ξίφος πάνω από τον αριστερό γλουτό· ο τελαμώννας είναι λευκός (;).

Το αγγείο ανήκει στην ομάδα της Αθήνας 581, όπως δείχνουν το σχήμα, η διακόσμηση και το καλυμμένο με μαύρο γάνωμα κάτω μέρος του σώματος, με εξαίρεση λεπτή εδαφόχρωμη ταινία ψηλά. Η κύρια διακόσμησή του γενικά, και ειδικότερα το είδος των πτυχών, οι λεπτομέρειες στα πρόσωπα, η διαμόρφωση της «παλάμης» της Αθηνάς και του Ιόλαου μας φέρνουν κοντά στον ίδιο το ζωγράφο της Αθήνας 581.

Πρέπει ακόμα να παρατηρήσουμε ότι ο αγγειογράφος κατά κάποιο τρόπο «αρχαίζει» χρησιμοποιώντας τον παλιότερο τύπο στο σύμπλεγμα του Ηρακλή με το λιοντάρι: στο τελευταίο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. το ζώο είναι συνήθως πεσμένο στο έδαφος με ισχυρά λυγισμένα τα μπροστινά του πόδια και ο ήρωας παλεύει γονατιστός, όπως π.χ. στο μονοκόμματο αμφορέα του Ψίακα στην Brescia, Simon, πίν. 80 και XXVII.

56

57

58

Για το σχήμα βλ. τα αγγεία του ζωγράφου της Αθήνας 581 από τη Ριτσώνα, αρ. 31.165 και 130.110, Ure 1927, πίν. XV, και του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου αρ. 579 και 581, Haspels, πίν. 31, 3 και 5.

Ζωγράφος της Αθήνας 581.

Γύρω στο 500 π.Χ.

Αρ. 33

Εικ. 59-60

ΣΠ 18

Σκύφος

Ύψ. 0,115 μ.

Μαινάδες, Σάτυροι

Έχει συγκολληθεί από τέσσερα μεγάλα κομμάτια και είναι αρκετά καλά διατηρημένος – μόνο στην όψη Β έχουν απολεπιστεί σε πολύ λίγες μεριές το μαύρο γάνωμα και το λευκό χρώμα (εικ. 59). Ο πηλός έχει χρώμα καστανό. Στη διακόσμηση έχουν χρησιμοποιηθεί λευκό, ιώδες, κιτρινωπό και κόκκινο (;).

Σάτυροι και Μαινάδες, από δύο ζευγάρια σε κάθε όψη του αγγείου, χορεύουν με το ρυθμό αυλού, που παίζει ο πρώτος Σάτυρος στην όψη Α. Οι Μαινάδες φορούν πλούσιο ζωσμένο χιτώνα χωρίς καμιά δήλωση λεπτομέρειας πάνω σ' αυτόν· σκεπαζόταν ολόκληρος με κιτρινωπό χρώμα από το οποίο δε σώζεται σήμερα ούτε ίχνος. Στο κεφάλι έχουν ιώδη ταινία – σε μια περίπτωση μοιάζει με στεφάνι (εικ. 60), σε άλλη με διάδημα (εικ. 59). Όμοια ταινία φορούν και οι Σάτυροι· τα γένεια τους έχουν και αυτά χρώμα ιώδες. Λευκό έχει χρησιμοποιηθεί για τα γυμνά μέρη των Μαινάδων, την ουρά των Σατύρων και από λίγο στο πρόσωπο ενός από αυτούς, στα μαλλιά ενός άλλου (μικρές μαργαρίτες, εικ. 59). Στις περισσότερες περιπτώσεις το λευκό χρώμα είναι τοποθετημένο απευθείας πάνω στον πηλό· αυτό είναι η αιτία που δημιουργούνται ασάφειες σε μερικά από τα σημεία όπου το χρώμα αυτό έχει απολεπιστεί: βλ. π.χ. το μετέωρο από τον αγκώνα και κάτω δεξί χέρι της μιας Μαινάδας στην όψη Β (εικ. 59).

Στο κάτω μέρος του σώματος του αγγείου τα συ-

59

60

νηθισμένα σ' αυτόν τον τύπο του σκύφου ροπαλοειδή. Κάτω από τις λαβές δελφίνοι με ιώδη πινελιά που διατρέχει το σώμα του σε όλο το μήκος. Το αγγείο ανήκει στην ομάδα του Κροκωτού χιτώνα (Krokotos Group, Beazley, σ. 205-209), που τοποθετείται στο τελευταίο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. Τα κύρια χαρακτηριστικά της είναι η πολυχρωμία, ιδιαίτερα το κιτρινωπό χρώμα που σκεπάζει πλατιές επιφάνειες και το κόκκινο που δλώνει την κόρη στα μάτια των γυναικών. Σ' αυτήν ανήκουν και μερικοί σκύφοι και κύλικες με προτομή Διονύσου, όπως ο σκύφος του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου αρ. 12584 (Nicole, πίν. 12-13) και η κύλικα στο Museo Claudio Faina, αρ. 2590 (Orvieto CVA (I), πίν. 13, 530-520 π.Χ.). Σαν σχήμα το αγγείο μας είναι πολύ κοντά στον τύπο Β του Ure 1927, σ. 59, πίν. XVIII, αρ. 31.172, από τη Ριτσώνα· και ο σκύφος αυτός έχει δελφίνοι κάτω από τις λαβές και ανήκει στην ομάδα του Κροκωτού χιτώνα.

Για την ομάδα αυτή βλ. Ure 1955, σ. 90-103, και ΑΔ 27 (1972): Μελέται, σ. 186(γ)-187, αρ. 55-58, πίν. 82 και αρ. 60, 64, πίν. 83, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

Ομάδα του Κροκωτού χιτώνα
Τέλος 6ου αι. π.Χ.

Αρ. 34

ΣΠ 56

Κύλικα

Ύψ. 0,079 μ. Διάμ. 0,255 μ.

Νίκη. Επιστροφή Ηφαίστου στον Όλυμπο

Το αγγείο είναι ακέραιο και γενικά καλά διατηρημένο – μόνο στο έμβλημα έχει απολεπιστεί το μαύρο γάνωμα γύρω από τα χέρια. Ο πηλός έχει καστανό χρώμα, η διακόσμηση σε μερικές μεριές καστανόμαυρη απόχρωση. Δεν υπάρχει καθόλου πολυχρωμία.

Εικ. 61-63

Πίν. 10

61

Ι. Νίκη με στεφάνι στο δεξί χέρι, φεύγει γοργά προς τα δεξιά· κάτι κρατούσε και στο αριστερό χέρι, όμως από αυτό σώζονται μόνο ελάχιστα ίχνη, που δε βοηθούν να το αναγνωρίσουμε. Φοράει ζωσμένο χιτώνα με κοντές χειρίδες· στο κάτω μέρος η παρυφή δηλώνεται με χαρακτή κυματιστή γραμμή. Η μορφή αυτή δε μοιάζει να είναι από το ίδιο χέρι που ζωγράφισε το αγγείο εξωτερικά· όχι μόνο χτυπητές λεπτομέρειες, όπως η διάμρφωση του προσώπου, το λεπτό χάραγμα, αλλά και η γενική δομή της μορφής είναι εντελώς διαφορετικά – για να μην αναφέρουμε και την καλύτερη ποιότητα της εργασίας, που θα μπορούσε ίσως να θεωρηθεί σαν συνέπεια της προβολής, εδώ, μιας μόνο μορφής. Προσθέτουμε μια ακόμα παρατήρηση: τα δύο χέρια της Νίκης βγαίνουν μέσα από την ίδια χειρίδα· βλ. σχετικά στην εισαγωγή, σ. 57.

Στο σώμα του αγγείου, Σάτυροι και Μαινάδες, από δύο ζευγάρια σε κάθε όψη, χορεύουν γύρω από τον Ήφαιστο που, καθισμένος προς τα δεξιά πάνω σε γαϊδουράκι – στη μία όψη ιθυφαλλικό –, μοιάζει εντελώς αδιάφορος για όσα συμβαίνουν γύρω του· αντίθετα το ζώο, με υψωμένο το κεφάλι και το στόμα ανοιχτό, είναι φανερό ότι παίρ-

62

νει μέρος, και μάλιστα ηχηρά, στη γιορταστική ατμόσφαιρα που το περιβάλλει. Ο Ήφαιστος είναι τυλιγμένος ως τα γόνατα μέσα στο ιμάτιο, οι Μαινάδες φορούν μακρύ χιτώνα με κοντές χειρίδες και – όμως μόνο στη μια όψη – ιμάτιο ριγμένο από μπροστά πάνω στους ώμους. Κλαδιά με κουκκιδωτά φύλλα και αραιούς καρπούς είναι σκορπισμένα στο έδαφος του αγγείου.

Η εργασία, γρήγορη και απρόσεκτη, έχει σαν αποτέλεσμα να μην μπορούμε να διαπιστώσουμε π.χ. αν μερικές Μαινάδες κρατούν κρόταλα ή απλά πρόκειται για κακή απόδοση της παλάμης· η ζωνή όμως και ανάλαφρη κίνησή τους είναι αποδομένη με μεγάλη επιτυχία, όπως και η αντίθεση ανάμεσα σ' αυτές και στον νωχελικά καθισμένο πάνω στο γαϊδουράκι Ήφαιστο.

Η κύλικα αυτή θυμίζει τα βοιωτικά όμοια αγγεία, όμως, πιστεύω ότι ανήκει σε αττικό εργαστήριο. Τα κύρια χαρακτηριστικά της διακόσμησης – έλλειψη πολυχρωμίας, ελάχιστο χάραγμα για τις λεπτομέρειες στα πρόσωπα αλλά και στα γυμνά σώματα των Σατύρων, το είδος των σχετικά πλούσιων πτυχών – καθώς και το θέμα και το σχήμα του αγγείου, μας οδηγούν στην ομάδα «χωρίς Φύλλα» (Leafless)· βλ. τις κύλικες στο

63

Cabinet des Medailles αρ. 828 και 333, CVA (2), πίν. 55, 8-9, 11, 13 και πίν. 57, 1-4, αντίστοιχα, και στη Villa Giulia αρ. 1448, CVA (3), πίν. 42, 1-2, 4.

Η μεγάλη αυτή ομάδα, στην οποία κυριαρχούν οι κύλικες, βασικά του τύπου Sub-A – ίδιου τύπου είναι και η δική μας – και τα διονυσιακά θέματα, αγκαλιάζει μια σχετικά μακριά χρονική περίοδο, περίπου από το 520-480 π.Χ., και διακρίνονται μέσα σ' αυτή πολλοί αγγειογράφοι, άλλοι περισσότερο άλλοι λιγότερο προικισμένοι. Στα παλιότερα καλά έργα η εργασία είναι προσεκτική, υπάρχει πολυχρωμία και δηλώνονται με συνέπεια οι λεπτομέρειες· βλ. τις κύλικες: της Λωζάνης, Zervos, σ. 136 εικ. 319, 322 και σ. 139 εικ. 327· του Λούβρου, CVA (10), πίν. 114, 3-4· της Ρόδου, Clara Rhodos 4, σ. 174, εικ. 177, 3· το ωραίο κεφαλάκι της Αριάδνης σε θραύσμα κύλικας από την ανασκαφή νοτίως Ακροπόλεως, ΑΔ 27 (1972): Μελέται, πίν. 69, αρ. 13, σ. 194. Για νεότερα, μερικά από αυτά σχεδόν σύγχρονα με το δικό μας αγγείο, βλ. τις κύλικες της Μαδρίτης, CVA, πίν. 3, 1· της Αγοράς, Hesperia 15 (1946), πίν. LVI, αρ. 187, και 23 (1954), πίν. 151· της Ρόδου, Clara Rhodos 4, σ. 111, 168, 170 και

αντίστοιχα εικ. 99, 169, 171· του Λούβρου, CVA (10), πίν. 112 (εκτός από τους αρ. 1-4) και πίν. 113, 114 (εκτός από τους αρ. 13, 15), 500-480 π.Χ. Γύρω στο 500 π.Χ.

Αρ. 35
ΣΠ 135

Εικ. 64-65

Λήκυθος

Ύψ. 0,17 μ.

Αρματοδρομία

Το αγγείο μοιάζει ακέραιο – κάποιες αμφιβολίες γεννάει η βάση. Ο πηλός είναι καστανός μουντός. Στη διακόσμηση έχει χρησιμοποιηθεί πολύ λευκό.

Στο σώμα του αγγείου αρματοδρομία προς τα δεξιά, με δύο άρματα. Οι ηνίοχοι φορούν μακρύ λευκό χιτώνα, ζωσμένο με λεπτή μαύρη ζώνη· λευκή είναι και η στήλη που δηλώνει το τέρμα. Η εργασία είναι πρόχειρη και βιαστική· όμως αποδίδεται με επιτυχία η προσπάθεια που καταβάλλουν οι ηνίοχοι για την τελική νίκη· βλ. την ισχυρή κλίση του κορμού – ιδιαίτερα στο δεύτερο ηνίοχο – και την ανάλογη τοποθέτηση των χεριών.

64

65

Το αγγείο ανήκει στο εργαστήριο του Αίμωνα, όπως δείχνουν το σχήμα – κυλινδρικό σώμα που στενεύει προς τα κάτω και καταλήγει σε στενό «λαιμό», χείλος σε σχήμα κυπέλλου, βάση σε δύο επίπεδα· οι μικρές πινελιές και οι εκφυλισμένοι κάλυκες λωτού στο κάτω μέρος του λαιμού και στον ώμο, αντίστοιχα· οι κουκκίδες σε δύο σειρές ανάμεσα σε δύο ζεύγη λεπτές μαύρες ταινίες, πάνω από την παράσταση· το κάτω μέρος του σώματος – μαύρο με στενές εδαφόχρωμες ταινίες ψηλά· και, φυσικά, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτού του εργαστηρίου που αναγνωρίζονται στην κύρια διακόσμηση.

Βλ. σχετικά τις ληκύθους στο Λούβρο αρ. CA III, Haspels, πίν. 41, 4· στις Συρακούσες αρ. 12085, Boardman 1974, εικ. 273· στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. 12481, Haspels, πίν. 41, 5a-c.

Εργαστήριο του ζωγράφου του Αίμωνα.
Γύρω στο 475 π.Χ.

Αρ. 36

Εικ. 66-68

ΣΠ 23

Λήκυθος

Ύψ. 0,19 μ.

Μάχη

Το σώμα του αγγείου συγκολλήθηκε από μεγάλα θραύσματα· σ' αυτό κόλλησαν ο λαιμός με το χείλος και τη λαβή και η βάση. Υπάρχουν μικρές ανώδυνες συμπληρώσεις. Ο πηλός έχει χρώμα καστανέρυθρο. Το έδαφος στο σώμα του αγγείου είναι λευκό. Στη διακόσμηση δεν υπάρχει καθόλου πολυχρωμία.

Στη μάχη παίρνουν μέρος τρεις πολεμιστές, ενώ ένας τέταρτος φεύγει τρέχοντας προς τα δεξιά με στραμμένο πίσω το κεφάλι. Φορούν χιτωνίσκο με πλούσια πτύχωση, περικεφαλαία — οι τρεις με χαμηλό λοφίο —, και κρατούν ασπίδα και δόρυ· στο ύψος των γλουτών κρέμεται το ξίφος — δε δηλώνεται ο τελαμώνας. Στο έδαφος του αγγείου κλαδιά με κουκκιδωτά φύλλα. Την παράσταση πλαισιώνει στο πάνω μέρος απλός μαίανδρος προς τα αριστερά — δε συνεχίζεται στο ακόσμητο τμήμα. Το κάτω μέρος του σώματος είναι μαύρο με ένα ζευγάρι πολύ λεπτές εδαφόχρωμες

γραμμές και μια τρίτη ψηλότερα. Στη βάση του λαιμού οι συνηθισμένες μικρές πινελιές και στον ώμο εκφυλισμένοι κάλυκες λωτού με την κορυφή προς τα κάτω. Όλα τα παραπάνω στοιχεία μας φέρνουν κοντά στο εργαστήριο του ζωγράφου του Αίμωνα (βλ. και αρ. 35).

Η εργασία είναι γενικά γρήγορη και πρόχειρη, όμως είναι φανερή η προσπάθεια να αποδοθούν κατά κάποιο τρόπο νατουραλιστικά οι πτυχές:

στο πάνω μέρος του σώματος «παρακολουθούν» την κίνηση των χεριών, στο κάτω πέφτουν οι περισσότερες κατακόρυφες, εκτός αν κάπως αλλοιώς το θέλει η κίνηση των ποδιών, όπως για παράδειγμα στον κεντρικό πολεμιστή με το λυγισμένο γόνατο· βλ. σχετικά Haspels, πίν. 41, 3, όπου αλάβαστρο του ζωγράφου του Αίμωνα.

Εργαστήριο του ζωγράφου του Αίμωνα.

Β' τέταρτο του 5ου αι. π.Χ.

69

Αρ. 37
ΣΠ 50

Εικ. 69-70

Τριφυλλόστομη οinoχόη σε σχήμα γυναικείας κεφαλής

Ύψ. 0,145 μ., με τη λαβή 0,156 μ.

Το αγγείο είναι ακέραιο, πολύ καλά διατηρημένο. Ο πηλός και το επίχρισμα έχουν χρώμα καστανό ανοιχτό.

Γυναικεία προτομή έχει αντικαταστήσει το σώμα του αγγείου. Δύο μεγάλα φωτεινά μάτια – ένας μαύρος κύκλος δηλώνει την ίριδα, μια μικρή κουκκίδα την κόρη –, μακριά τοξωτά φρύδια και ένα αδιόρατο χαμόγελο συνθέτουν ένα όμορφο πρόσωπο και ζωντανεύουν την έκφρασή του. Το ψηλό μέτωπο πλαισιώνουν σχηματοποιημένοι βόστρυχοι – μικρές, πυκνές, κουκκιδωτές εξάρσεις· τα υπόλοιπα πλούσια, φουσκωτά μαλλιά είναι τυλιγμένα μέσα σε σάκκο, που στόλιζε διακριτικά ολόγυρα ένα λεπτό κλαδί κισσού με πυκνά φύλλα – το επίθετο χρώμα, πιθανότατα λευκό, δεν υπάρχει πια, όμως τα ίχνη του φαίνονται πολύ καθαρά πάνω στο μαύρο γάνωμα, λίγο ψηλότερα από τους βοστρύχους. Ο ψηλός λαιμός της προτομής περιβάλλεται στο κάτω μέρος από

70

μια μαύρη ταινία· ο επίπεδος πυθμένας είναι ακόσμητος, σκεπασμένος μόνο με το επίχρισμα.

Το σκεπασμένο με μαύρο γάνωμα σύνολο λαιμός-χείλος-λαβή, που συμπληρώνει το αγγείο καθορίζοντας και το σχήμα του, πλαστικότητα αποδομένο, είναι αντάξιο του όμορφου προσώπου (βλ. την πλαϊνή όψη, εικ. 70).

Τα περισσότερα πλαστικά αγγεία σε σχήμα ανθρώπινης κεφαλής ανήκουν στην υστεροαρχαϊκή εποχή· η Simon (σ. 93, πίν. XXXII) τα συνδέει με την άνθηση του θεάτρου που παρατηρείται αυτή την εποχή, και θεωρεί πιθανό ότι μιμούνται τις μάσκες των ηθοποιών.

Όμοια πλαστικά αγγεία στις Βρυξέλλες, αρ. R 432, Buschor, σ. 11, εικ. 14· στο Βερολίνο αρ. 2192, Beazley, σ. 62· στην Οξφόρδη αρ. 1920. 106, CVA, πίν. 44, 1-2, γύρω στο 500 π.Χ.· στο Würzburg, αρ. L 624, Simon, πίν. XXXII, σ. 93, όπου και σχετική βιβλιογραφία – στα δύο τελευταία τη θέση του κισσού έχουν πάρει ερυθρόμορφα ανθέμια.

Το αγγείο μας ανήκει στην ομάδα N του Beazley, όπου και οι όμοιες οinoχόες στις Βρυξέλλες και στο Βερολίνο που αναφέραμε παραπάνω (Beazley, σ. 62).

ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΑ

Αρ. 38

ΣΠ 105

Λήκυθος

Εικ. 71

Ύψ. 0,178 μ.

Γυναικεία μορφή

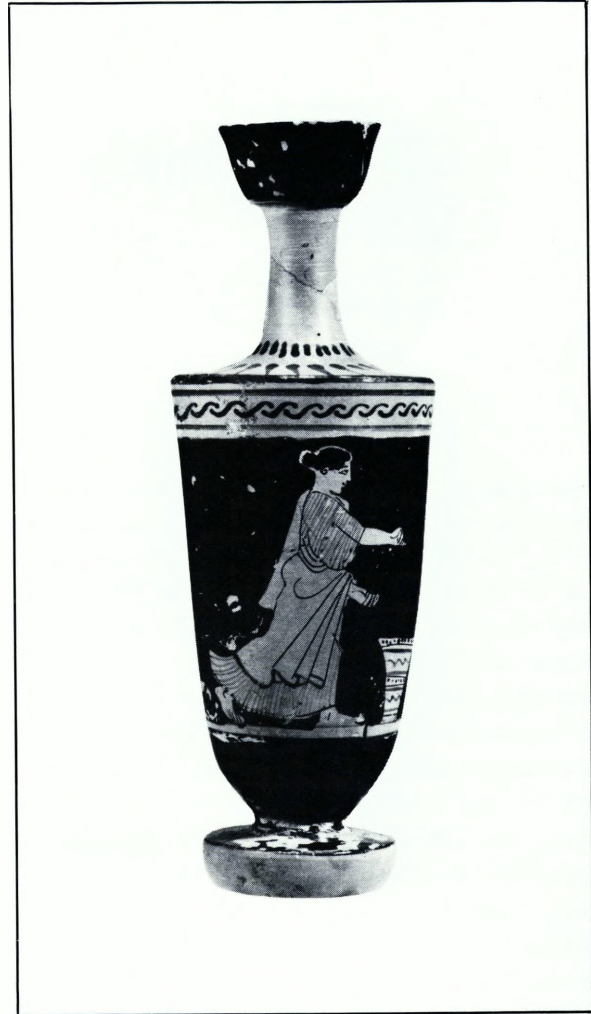
Το μεγαλύτερο μέρος του αγγείου είναι ακέραιο· σ' αυτό κόλλησαν το χείλος με μικρό κομμάτι του λαιμού και η βάση. Η επιφάνειά του είναι σε μερικές μεριές φθαρμένη. Ο πηλός έχει χρώμα καστανό. Οι πυκνές πτυχές του χιτώνα είναι καστανόξανθες· το ίδιο και ένα μέρος της διακόσμησης στον κάλαθο.

Γυναικεία μορφή βαδίζει βιαστικά προς τα δεξιά. Το βλέμμα της, χαμένο κάπου μακριά, δείχνει πως η μορφή δεν έχει άμεση σχέση με τον κάλαθο που είναι κοντά της, αντίθετα με τη θέση των χεριών της που δηλώνουν κάτι τέτοιο. Ο πλούσιος χιτώνας της σχηματίζει πυκνές πτυχές, το ιμάτιο αφήνει ακάλυπτα το δεξί χέρι και την αντίστοιχη πλευρά του κορμού ως τη μέση.

Λοξά σιγμοειδή, που περιορίζονται στο μπρος μέρος του αγγείου, και εδαφόχρωμη ταινία πλαισιώνουν αντίστοιχα πάνω και κάτω την παράσταση. Στη βάση του λαιμού και στον ώμο μικρές πινελιές και ροπαλοειδή, αντίστοιχα. Το μέτωπο της βάσης είναι εδαφόχρωμο.

Η κίνηση της μορφής, αλλά και μερικές λεπτομέρειες, όπως π.χ. οι πτυχές του χιτώνα, θυμίζουν τον λίγο παλιότερο ζωγράφο του Γάμου· βλ. Richter², εικ. 72.

460-450 π.Χ.

71

Αρ. 39

ΣΠ 17

Μόνωτο κύπελλο

Εικ. 72-73

Ύψ. 0,10 μ. Μέγ. διάμ. 0,097 μ.

Σάτυρος

Το αγγείο είναι ακέραιο και αρκετά καλά διατηρημένο: λίγο ταλαιπωρημένη είναι η περιοχή της διακόσμησης, υπάρχουν ακόμα σκόρπια μικρά χτυπήματα στο σώμα και στη βάση· το μαύρο γλ-

νωμα στην περιφέρεια του χείλους και στο πάνω μέρος της λαβής είναι σε μερικές μεριές εξίτηλο. Ο πηλός έχει χρώμα καστανέρυθρο φωτεινό.

Η διακόσμηση, μονοπρόσωπη, περιορίζεται στο χώρο απέναντι από τη λαβή: ένας Σάτυρος προς τα δεξιά, κρατώντας μεγάλο σκαπτικό εργαλείο, εργάζεται με σοβαρότητα· μια μικρή πινελιά δηλώνει το μουστάκι του, η μακριά του γενειάδα είναι συμπαγής στο πάνω μέρος και κροσσωτή κά-

72

τω, όπως και τα λιγοστά μαλλιά του που πλαισιώνουν τη γυμνή κορυφή της κεφαλής του. Η λαβή του αγγείου, σωστό δαχτυλίδι, είναι μαύρη με εξαίρεση στενή εδαφόχρωμη ταινία στο εσωτερικό· στην πάνω της επιφάνεια είναι χαραγμένο το γράμμα *M*.

Το σχήμα του αγγείου δεν είναι από τα πολύ συνηθισμένα. Όμοιά του είναι τα κύπελλα στη Βιέννη, Kunsthistorisches Museum, αρ. 498, CVA (1), πίν. 46, 6-7, β' τέταρτο του 5ου αι. π.Χ.: στις Βρυξέλλες, αρ. A 3267, CVA (2), III 1c, πίν. 20, 3, αυστηρορρυθμικό· στη Βοστώνη, Museum of Fine Arts, αρ. 95.56, Caskey, σ. 146, του ζωγράφου του Ευαίωνα. Το σχήμα αυτό ο Beazley ονομάζει οινόχρη, τύπος 8 (Beazley 1928, σ. 15 και 1925, σ. 3) – το αγγείο της Βοστώνης περιλαμβάνεται στο σχετικό κατάλογό του (Beazley 1925, σ. 158) – διευκρινίζει όμως (1928, σ. 15) ότι η χρήση τους ήταν σίγουρα πολλαπλή (κουτάλα, μέτρο, εύκολα μεταφερόμενο κύπελλο...). Πρέπει ακόμα να προσθέσουμε ότι οι αναλογίες του το ξεχωρίζουν από τα περίπου όμοια κύπελλα της Αγοράς (mug, Sparkes - Talcott, πίν. 11) και από το βοιωτικό ημικοτύλιο του Λονδίνου αρ. F595 (Walters, I, σ. 135, εικ. 14, Jeffery, σ. 194, σημ. 4), όπου το πλάτος είναι μεγαλύτερο από το ύψος.

475-450 π.Χ.

73

Αρ. 40

ΣΠ 62

Λήκυθος

Ύψ. 0,425 μ.

Ερμής, Πάρις

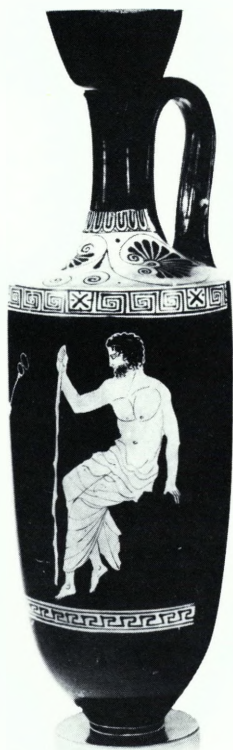
Εικ. 74-75, Σχέδ. 1

Πίν. 1, 11

Το αγγείο είναι ακέραιο και πολύ καλά διατηρημένο· μόνο στη λαβή και λίγο στην περιφέρεια του χείλους έχει απολεπιστεί το εξαιρετικής ποιότητας μαύρο γάνωμα. Ο πηλός είναι καστανός. Ο αγγειογράφος δεν έχει δηλώσει το βράχο πάνω στον οποίο κάθεται ο Πάρις· διακρίνεται μόνο μπροστά του, χαμηλά, και πατούν πάνω σ' αυτόν τα δάκτυλα του αριστερού του ποδιού και το ραβδί.

Ο Ερμής, κήρυκας των θεών, ανακοινώνει στον Πάρι την απόφασή τους να είναι αυτός ο κριτής στις τρεις θεές, Ήρα-Αθηνά-Αφροδίτη, που ερίζουν για τα πρωτεία της ομορφιάς. Με μεγάλη επιτυχία έχει αποδοθεί η αντίθεση ανάμεσα στο νεαρό θεό, που επικοινωνεί άνετα με το συνομιλητή του, και στον ώριμο εδώ, «κλειστό» Πάρη που δέχεται συγκρατημένα το μήνυμα σαν να προαισθάνεται τη μελλοντική συμφορά.

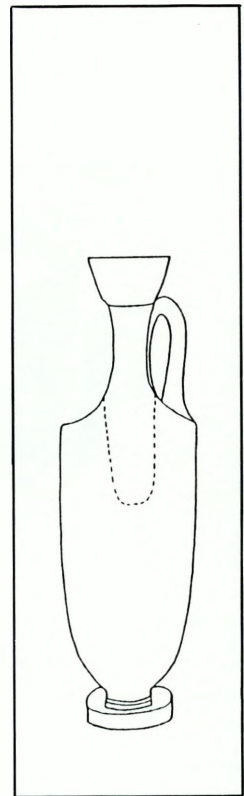
Σύνθετος μαϊάνδρος προς τα αριστερά, εναλλασσόμενος με διάκοσμα τετραγωνίδια, και απλός μαϊάνδρος προς τα δεξιά πλαισιώνουν αντίστοιχα πάνω και κάτω την παράσταση. Τον ώμο στο-

74

75

λίζουν τρία μεγάλα μελανόμορφα ανθήμια πλουτισμένα με έλικες, μικρά φύλλα και κουκκίδες. Μια μικρή οπή αερισμού στο πίσω μέρος του σώματος, κοντά στη βάση, δείχνει πως το αγγείο μας ανήκει στην κατηγορία των «οικονομικών» ληκύθων· σ' αυτές, ένα προχειροφτιαγμένο μικρό «αγγείο» κλείνει εσωτερικά στο κάτω μέρος το λαιμό (Σχέδ. 1), έτσι που να χρειάζεται μικρή μόνο ποσότητα από το πολύτιμο αρωματικό λάδι για να «γεμίσει» η λήκυθος. Η οπή αερισμού αντικαθιστά το άνοιγμα του λαιμού όταν ψήνεται το αγγείο, αφού η φυσική αυτή διέξοδος είναι εδώ ερμητικά κλεισμένη.

Η άριστη στο σύνολό της διακόσμηση και το εξαίρετο γάνωμα δείχνουν ότι το αγγείο μας είναι έργο μεγάλου τεχνίτη· ιδιαίτερα τα χαρακτηρι-

στικά ανθήμια του ώμου, αλλά και το σχήμα του μας οδηγούν στο ζωγράφο της Φιάλης. Βλ. τη λήκυθο αρ. Β.Ε. 1404 του Μουσείου της Βραυρώνας, ΑΔ 34 (1979): Μελέτες, σ. 127-137, αποδομένη στον παραπάνω ζωγράφο από τη Δ. Κυριακού-Ζαφειροπούλου.

450-425 π.Χ.

Αρ. 41

ΣΠ 26

Καλυκωτός κρατήρας

Ύψ. 0,238 μ.

Α. Απαγωγή της Ευρώπης. Β. Τρεις νέοι

Η όψη Α είναι πολύ καλά διατηρημένη· στην όψη

Εικ. 76-77

Πίν. 12

76

77

Β έχουν συγκολληθεί τρία θραύσματα στο πάνω μέρος του σώματος και στο χείλος. Λείπει το μεγαλύτερο μέρος της μιας λαβής. Ο πηλός είναι καστανός. Το μαύρο γάνωμα στο εσωτερικό του αγγείου έχει σε μερικές μεριές ερυθρωπή απόχρωση.

Α. Ο Δίας-ταύρος, ολόλευκος, παίρνει μακριά την αγαπημένη του Ευρώπη, που κάθεται άνετα πάνω στη ράχη του. Τον συνοδεύουν ο Ερμής και ο Έρωτας. Τα ψάρια δηλώνουν και εδώ – ακριβώς όπως και στα πρώιμα αρχαϊκά χρόνια, βλ. αμφορέα του Νέσσου στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. 1002 – ότι η συντροφιά ταξιδεύει πάνω από τη θάλασσα. Το διάδημα και τα βραχιόλια της Ευρώπης, η ταινία στα μαλλιά του Ερμή και του Έρωτα, το κορδόνι που δένει μπροστά τη χλαμύδα του Ερμή, είναι λευκά.

Στην όψη Β οι συνηθισμένοι ιματιοφόροι νέοι, σε πολύ πρόχειρη απόδοση, όπως πάντα την ύστερη αυτή εποχή.

Το συνηθισμένο κλαδί ελιάς και διακεκομμένος σύνθετος μαϊάνδρος με διάκοσμο τετράγωνο ενδιάμεσα πλαισιώνουν αντίστοιχα πάνω και κάτω την παράσταση και στις δύο όψεις του αγγείου.

Γύρω στο 380 π.Χ.

Αρ. 42
ΣΠ 25

Καλυκωτός κρατήρας
Ύψ. 0,246 μ.

Α. Πομπή. Β. Τρεις νέοι

Εικ. 78-79

78

79

Η κύρια όψη είναι πολύ καλά διατηρημένη· στην όψη Β ένα μεγάλο θραύσμα συμπληρώνει το χείλος ακριβώς πάνω από τη μια λαβή. Ο πηλός είναι καστανός. Το μαύρο γάνωμα στο εσωτερικό του αγγείου είναι πολύ καλής ποιότητας· αντίθετα, εξωτερικά έχουν δημιουργηθεί σκόρπιες μικρές κατακόρυφες γραμμές κοκκινωπές και στη βάση πήρε γκριζωπή απόχρωση.

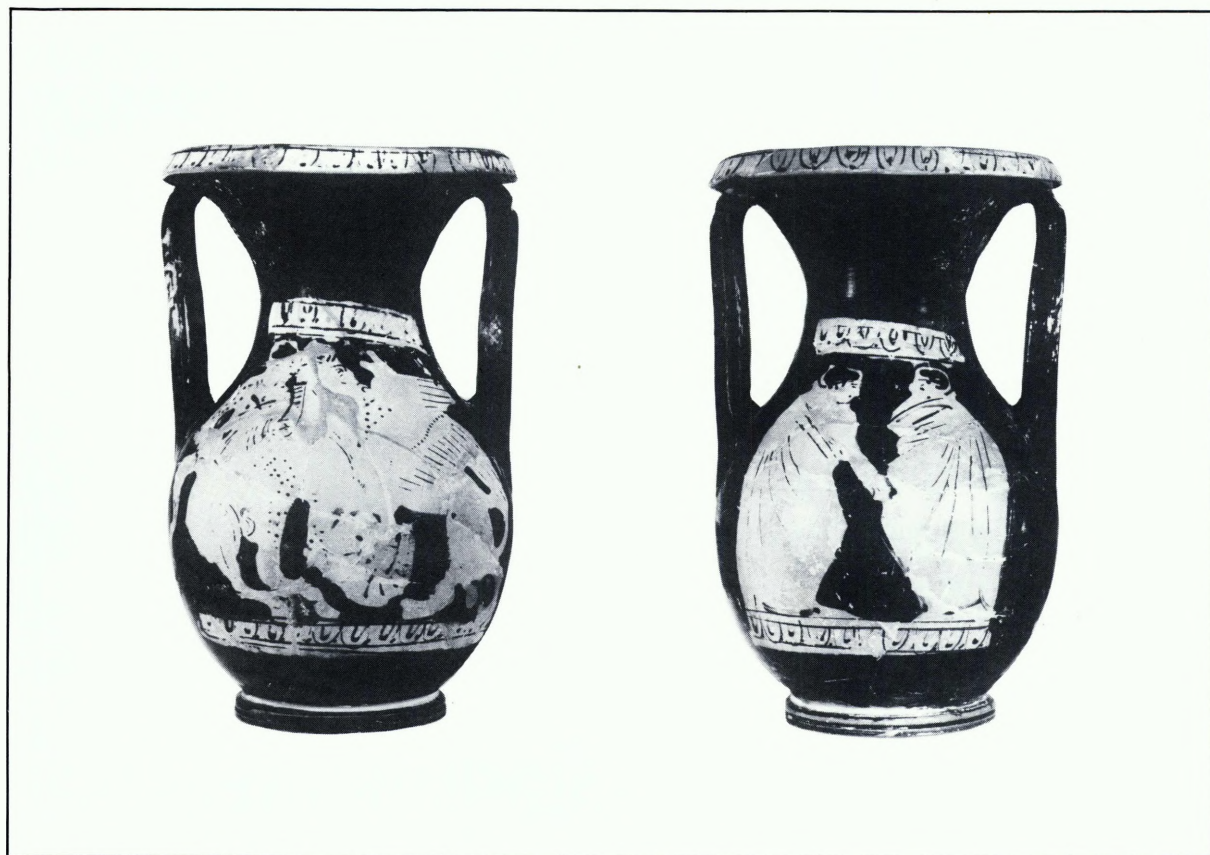
Α. Πομπή προς τα δεξιά: αυλητρίδα ανάμεσα σε δύο νέους, που μοιάζουν να χειρονομούν ζωηρά ο ένας προς τον άλλο· ο πρώτος κρατάει αναμμένη δάδα, ο άλλος μικρό ραβδί (;). Το ιμάτιο, κρεμασμένο στο αριστερό τους χέρι, ανεμίζει προς τα πίσω, όπως και ο πλούσιος και διάφανος χιτώνας της αυλητρίδας. Η ταινία στα μαλλιά των νέων, έτσι όπως συμπληρώνεται με μια σειρά κουκ-

κίδες στο πάνω μέρος, μας φέρνει στο νου το τελετουργικό στεφάνι με τους κέρνους που φορούσαν οι μύστες στα Ελευσίνια Μυστήρια· βλ. τον ερυθρόμορφο πίνακα που αφιέρωσε η Νίννιον στο ιερό της Ελευσίνας, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. 11036.

Β. Τρεις νέοι τυλιγμένοι στα ιμάτιά τους.

Το πολύ λευκό, το διάδημα της αυλητρίδας, η όλη διαμόρφωση των νέων στην όψη Β, π.χ. ο μεσαιός που έχει ελεύθερο το δεξί του χέρι, και ιδιαίτερα οι διπλές τονισμένες πινελιές χαμηλά στο ιμάτιο, ο μαϊάνδρος κάτω από τη διακόσμηση με τρία στοιχεία αριστερά, δύο δεξιά από το διάκοσμο τετραγωνίδιο, δείχνουν ότι και αυτό το αγγείο είναι από το ίδιο χέρι με το προηγούμενο.

Γύρω στο 380 π.Χ.

80

81

Αρ. 43
ΣΠ 94

Εικ. 80-81

Πελίκη

Ύψ. 0,25 μ. περίπου

A. Ιπέας-γρύπας (;). B. Δύο νέοι

Το αγγείο είναι συγκολλημένο από πάρα πολλά μικρά θραύσματα με μικροσυμπληρώσεις ανάμεσά τους· ιδιαίτερα στην όψη A δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι όλα τα θραύσματα είναι στη θέση τους κι ακόμα περισσότερο ότι συνανήκουν. Η όψη B είναι καλύτερα διατηρημένη και οι συγκολλήσεις σ' αυτήν πειστικότερες.

A. Η διακόσμηση πολύ συγκεχυμένη. Αριστερά, διακρίνεται καθαρά από τη μέση και πάνω ιπέας προς τα δεξιά, αντιμέτωπος με ζώο φτερωτό

(γρύπας; Στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να αναγνωρίσουμε μάχη Αριμασπών με γρύπες). Από το άλογο σώζονται κομμάτια από το κεφάλι – μάτι, ρύγχος, χαίτη – και το λαιμό και ολόκληρο το πίσω μέρος. Τα δύο ζώα συμπλέκονται ανασκωμένα στα πίσω τους πόδια σχηματίζοντας τρίγωνο με κορυφή τα κεφάλια· στο κενό ανάμεσα στα πόδια τους ασπίδα (;).

B. Δύο νέοι τυλιγμένοι στα ιμάτιά τους· ο προς τα δεξιά έχει ελεύθερο το ένα χέρι.

Και στις δύο όψεις του αγγείου την παράσταση πλαισιώνουν πάνω και κάτω από μια στενή ταινία με «ωά»· ίδιο κόσμημα στολίζει και το μέτωπο του χείλους.

A' τέταρτο του 4ου αι. π.Χ.

Αρ. 44

ΣΠ 102

Λευκή λήκυθος

Ύψ. 0,288 μ.

Νεκρική σκηνή

Το αγγείο έχει συγκολληθεί από πολλά θραύσματα και έχουν συμπληρωθεί τμήματα του ώμου, το πάνω μέρος της λαβής και του λαιμού· πάνω στην τελευταία αυτή συμπλήρωση τοποθετήθηκε το χείλος. Όμως η διάκοσμη επιφάνεια είναι ακέραιη, με εξαίρεση τις ενδρομίδες του νέου (εικ. 82)· υπάρχουν ακόμα μερικά ύποπτα σημεία γύρω από τη νεκρική στήλη. Ο πηλός έχει χρώμα καστανό μουντό, στο χείλος και στη λαβή κεραμιδί. Η βάση μέχρι και το πλαστικό δαχτυλίδι στην ένωσή της με το σώμα είναι καμένη και έχει χρώμα γκριζωπό.

Στο κέντρο της παράστασης νεκρική στήλη πάνω σε τρεις βαθμίδες, στολισμένη πλούσια με φύλλα άκανθας. Αριστερά, ο νεκρός νέος όρθιος, τυλιγμένος μέσα στην γκριζα χλαμύδα και με τον πέτασο ριγμένο πίσω στη ράχη, στηρίζεται με το δεξί χέρι πάνω στο δόρυ· οι ενδρομίδες είναι μαύρες. Το βλέμμα του κατευθύνεται προς την άλλη μεριά της στήλης, όπου έχει πλησιάσει η νέα κοπέλα κρατώντας μεγάλο κάνιστρο με στολίδια για τον τάφο. Εκείνη, μη γνωρίζοντας την ιδεατή παρουσία του τόσο κοντά της, κοιτάζει συλλογισμένα προς τη στήλη, που κάτω από τη βάση της κρύβει το αγαπητό πρόσωπο. Δε σώζεται ούτε ίχνος χρώματος πάνω στο μακρύ πέπλο της νέας γυναίκας. Οι άκρες των βαθμίδων, τόσο καθαρά σχεδιασμένες πίσω από τα πόδια της, καλύπτονταν άλλοτε από το χρωματιστό ρούχο· σήμερα

Εικ. 82-83

82

αποτελούν ένα ακόμα δείγμα της πορείας που ακολουθούσαν οι ζωγράφοι στη διακόσμηση αυτών των αγγείων.

Η τόσο έντονα γραμμένη κατατομή της γυναικείας μορφής είναι ασφαλώς νεότερη επέμβαση, όπως ήταν και ανθέμια που στόλιζαν τον ώμο του αγγείου και απομακρύνθηκαν με τον καθαρισμό του. Ο κεφαλόδεσμος και το κάτοπτρο, που ο αγγειογράφος μας πρόσθεσε κοντά στην κομψή νέα γυναίκα, ελαφραίνουν κάπως τη δραματική σκηνή.

Το όχι πολύ συνηθισμένο γκριζωπό χρώμα που χρησιμοποιήθηκε για τη χλαμύδα του νεκρού νέου, μείγμα του μαύρου γανώματος με λευκό, βρίσκουμε σε οφθαλμοφόρο κύλικα του Μονάχου, όπου το μοναδικό παράδειγμα διαφοροποίησης νεκρής Αμαζόνας με τη χρησιμοποίηση αυτού του χρώματος για τη σάρκα της (Bothmer, σ. 95-96, πίν. LXI, αρ. 3).

Το αγγείο μας θυμίζει λίγο το ζωγράφο του Κλεοφώντα· βλ. τη στάμνο του Μονάχου αρ. 2415, Philippaki, σ. 145, 9 πίν. 60, I και Simon, πίν. 205-207.

Γύρω στο 430 π.Χ.

ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΑ

Ανάμεσα στα κορινθιακά αγγεία της συλλογής ξεχωρίζει ο αμφορέας αρ. 46 (εικ. 86-91, πίν. 14). Πέρα από την έξοχη διακοσμητική εντύπωση, με κορωνίδα το μαίανδρο που σχηματίζουν τα χέρια των γυναικών, το αγγείο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το θέμα της διακόσμησής του σε συνάρτηση με τη δομή της: στις τρεις πρώτες ζώνες ξετυλίγονται, η μία μετά την άλλη, οι κύριες φάσεις μεγάλης θρησκευτικής γιορτής – λατρευτική σκηνή, χορός γυναικών, ιππικοί αγώνες. Στον αγγειογράφο που δε μπορέσαμε να ταυτίσουμε με κανέναν από τους γνωστούς κορινθίους τεχνίτες, δίνουμε το όνομα ζωγράφος του Πολίτη 89.

Στη μεσοκορινθιακή περίοδο, ο ζωγράφος της Χίμαιρας και ο κύκλος του χρησιμοποιούν ενιαία την επιφάνεια του αγγείου για να απεικονίσουν περιορισμένο αριθμό ανθρώπινων μορφών ή ζώων, που ξεχωρίζουν για τη μεγαλοπρέπεια και τη ζωντάνια τους· στον κύκλο αυτό, συγκεκριμένα στο ζωγάφο του Otterlo, ανήκουν οι αρύβαλλοι αρ. 47 και 48 (εικ. 92-94, πίν. 3α, 15 και εικ. 95-96, αντίστοιχα).

Άλλοι ζωγράφοι που αντιπροσωπεύονται στο υλικό μας είναι ο ζωγράφος του Clermont-Ferrand (όλη αρ. 45, εικ. 84-85, πίν. 13) και ο ζωγράφος των Αμφορίσκων του Παλέρμου (αμφορίσκος αρ. 49, εικ. 97-98)³.

Αρ. 45

ΣΠ 90

Απίοσχημη όλη

Ύψ. 0,295 μ.

Διάμ. σώματος 0,166 μ.

Το αγγείο είναι πλήρες, συγκολλημένο από μεγάλα θραύσματα, γενικά καλοδιατηρημένο· όμως άλατα κηλιδώνουν εδώ κι εκεί το λαιμό, αραιοί μαύροι λεκέδες σχεδόν διάφανοι το σώμα, και το μαύρο γάνωμα στη χαμηλή δακτυλίσχημη βάση είναι, αλλού περισσότερο αλλού λιγότερο, απολεπισμένο. Μικρό βαθούλωμα στην τρίτη σειρά των ζώων, ακριβώς στο κεφάλι του τράγου προς τα δεξιά (εικ. 85), οφείλεται σε απροσεξία του αγγειοπλάστη πριν ψηθεί το αγγείο. Ο πηλός είναι ωχρός, ασπρουδερός. Στη διακόσμηση έχει χρη-

Εικ. 84-85

Πίν. 13

σιμοποιηθεί πολύ ιώδες· κιτρινωποί είναι οι τρεις ακτινωτοί ρόδακες που στολίζουν τους δύο τροχίσκους της λαβής και το χείλος ανάμεσά τους. Στη βάση του λαιμού λεπτό πλαστικό δαχτυλίδι. Πέντε ζώνες ζώων και μια στενότερη με τριγωνικές ακτίνες πάνω από τη βάση κοσμούν το φωτεινό σώμα του αγγείου, που πλαισιώνεται από τα καλυμμένα με μαύρο γάνωμα λαιμό, λαβή, βάση. Τα ζώα σε ζεύγη – μόνο σε δύο περιπτώσεις είναι σε ομάδες των τριών – βόσκουν ήρεμα στον κάμπο τον κατάσπαρτο με αραιούς στικτούς ρόδακες, και μόνο τα λιοντάρια με υψωμένο το κεφάλι και ανοιχτό το στόμα δείχνουν ανόρεχτη επιθετική διάθεση. Στη μεγάλη ποικιλία των ζώων (ταύροι μονοκέρατοι, τράγοι, κάπρος, κριάρια, πάνθηρες, λιοντάρια, πουλί) επισημαίνουμε την α-

3. Για τα προβλήματα που αντιμετωπίσαμε σχετικά με τα κορινθιακά αγγεία απευθυνθήκαμε στον καθηγητή Darell Amyx, ο οποίος ανταποκρίθηκε με μεγάλη προθυμία και τον ευχαριστούμε πάρα πολύ γι' αυτό. Οι αποδόσεις της όλης αρ. 45 και του αμφορίσκου αρ. 49 είναι δικές του. Μας πληροφόρησε ακόμα ότι αναφέρει τα αγγεία μας αρ. 45, 46, 47 στο καινούργιο βιβλίο του που τυπώνεται, και μας έστειλε τις σχετικές παραπομπές.

84

πουσία ελαφιών καθώς και την αριθμητική υπεροχή των πανθήρων σε βάρος των λιονταριών – η υπεροχή αυτή αρχίζει στη μεταβατική περίοδο.

Για τη χρονολόγηση του αγγείου μιλούν εύγλωττα ο τρόπος απόδοσης των ζώων, η σύνθεση της διακόσμησης και το σχήμα του αγγείου.

Το σώμα των ζώων είναι ακόμα σφιχτοδεμένο, δεν έχει αρχίσει η επιμήκυνση που χαρακτηρίζει την πρώιμη κορινθιακή περίοδο, αν και η τάση αυτή διαφαίνεται ήδη στους πάνθηρες της τελευταίας ζώνης (εικ. 85)· αντίθετα, μερικά από αυτά, όπως ο κάπρος και το κριάρι στη δεύτερη ζώνη (εικ. 85 και 84, αντίστοιχα), διατηρούν τη λεπτότητα των πρωτοκορινθιακών, χωρίς όμως την ένταση και τη ζωηρή κίνηση εκείνων.

Όσο για τη σύνθεση της διακόσμησης επαναλαμβάνονται μηχανικά όμοιοι τύποι ζώων σε ζεύγη, χωρίς σύνδεση ανάμεσά τους και χωρίς αυστηρή συμμετρία. Τα στοιχεία αυτά χαρακτηρίζουν τη

85

μεταβατική περίοδο. Όμως, έστω και δύο μόνο οι περιπτώσεις της σύνθεσης των ζώων σε ομάδες των τριών, χαρακτηριστικό της πρώιμης κορινθιακής, δείχνουν πως είμαστε ήδη πολύ κοντά σ' αυτήν.

Το σχήμα του αγγείου, φανερή μίμηση χάλκινων προτύπων, πρωτοπαρουσιάζεται λίγο πριν τα μέσα του 7ου αι. π.Χ. (ίσως ήρθε από την ανατολική Ελλάδα, Payne 1927-28, σ. 299), και είναι πολύ αγαπητό στον κορινθιακό Κεραμεικό στο β' μισό του αιώνα. Στην εξέλιξη του διακρίνουμε τρεις φάσεις. Η παλιότερη παίρνει το όνομά της από τη γνωστή όλη του Chigi (ομάδα Chigi, NC, αρ. 39-46, σ. 272, Simon, πίν. 25)· όμως η αρχαιότερη της σειράς είναι η όλη του Τάραντα αρ. 20478 (Lo Porto, σ. 41 κ.ε., εικ. 27), που δεν κατεβαίνει κάτω από τα μέσα του 7ου αι. π.Χ. Στη φάση αυτή το αγγείο είναι βαρύ, αλλά ρωμαλέο: το σώμα κοντό, με τη μεγαλύτερη διάμετρο στο κάτω μέρος (θυμίζει πουγγί), πατάει γερά πάνω σε πλατιά

δακτυλιόσχημη βάση· ο λαιμός είναι χαμηλός και πλατύς στη βάση του και το σημείο ένωσης με το σώμα τονίζεται με χοντρό πλαστικό δαχτυλίδι· η λαβή υψώνεται ελαφρά πάνω από το χείλος. Η διακόσμηση περιορίζεται συνήθως σε φολιδωτό κόσμημα στο πάνω μέρος του σώματος και σε μαύρες ταινίες στο κάτω (NC, ό.π.) – η όλη του Chigi αποτελεί μοναδική εξαίρεση. Χαρακτηριστικές αυτής της ομάδας είναι και επτά όλπες που βρέθηκαν μέσα σε τάφο στο Veio, NSc 55 (1930), πίν. 11a.

Στη δεύτερη φάση, προς το τέλος της μεταβατικής περιόδου, όπου ανήκει και το δημοσιευμένο εδώ αγγείο, το σώμα γίνεται ραδινότερο, παίρνει το σχήμα απιδιού, ο λαιμός ψηλώνει και γίνεται στενότερος στο κάτω μέρος, η λαβή περιορίζεται στο ύψος του χείλους, η βάση έχει μικρότερη διάμετρο, γενικά παίρνει τις σωστές του αναλογίες· βλ. Payne 1927-28, σ. 224, πίν. XXV· Benson 1956, πίν. 70, αρ. 11-13· Corinth VII, I, πίν. 20, αρ. 142. Η διακόσμηση αποτελείται από στενές ζώνες ζώων.

Στην τρίτη φάση – πρώιμη κορινθιακή περίοδος – το σώμα είναι ωοειδές, ο λαιμός πιο ψηλός, η πάνω οριζόντια επιφάνεια της λαβής κλίνει ελαφρά προς τα κάτω, η βάση πλαταίνει πάλι· στη διακόσμηση οι ζώνες των ζώων γίνονται πλατύτερες και περιορίζεται ο αριθμός τους. Η όλη αρ. A 1352 στο Βρετανικό Μουσείο, που η Simon (σ. 51, πίν. X) χρονολογεί στο 610-600 π.Χ., αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα αυτής της φάσης. Βλ. ακόμα Albizzati, πίν. 5, αρ. 73· Corinth VII, I, πίν. 30, αρ. 219.

Βιβλιογραφία: Amyx 1984, σ. 78 και 306, όπου αποδίδεται στο ζωγράφο του Clermont-Ferrand και παραπέμπει στα Megara Hyblaea II, σ. 53 και Villard, CVA Louvre (13), III C, σ. 57, πίν. 66, 1-2.

Τέλος της μεταβατικής περιόδου
630-625 π.Χ.

Αρ. 46
ΣΠ 89

Εικ. 86-91
Πίν. 14

Αμφορέας

Ύψ. 0,42 μ. Διάμ. σώματος 0,327 μ.

Το αγγείο έχει συγκολληθεί από μεγάλα θραύσματα και υπάρχουν σκόρπια μικρές ανώδυνες συμπληρώσεις. Ο πηλός έχει χρώμα ωχροκάστανο. Η διακόσμηση – σε πολλές μεριές καστανόμαυρη – σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση· έχουν χρησιμοποιηθεί σ' αυτήν ιώδες και κιτρινωπό χρώμα (βλ. σ. 12). Το μαύρο γάνωμα που σκέπαζε το χείλος, το λαιμό και τη βάση είναι σε πολλές μεριές εξίτηλο.

Το σώμα του αγγείου είναι σφαιρικό, η χαμηλή βάση του κωνική· στην ένωση λαιμού και ώμου υπάρχει λεπτό πλαστικό δαχτυλίδι.

Ρόδακες κιτρινωποί σε ποικιλία σχημάτων και κουκκίδες στο ίδιο χρώμα στολίζουν το χείλος, το λαιμό και τις λαβές· στο μέτωπο του χείλους, έντεκα ρόδακες με χαρακτές ακτίνες και γραπτές κουκκίδες στην άκρη τους· στο λαιμό, έξι γραπτοί ρόδακες σε κάθε όψη, χωρισμένοι σε δύο σειρές – στη μία είναι στικτοί, στην άλλη ακτινωτοί· στη ράχη των λαβών τέσσερις στικτοί ρόδακες σε κατακόρυφη διάταξη και στη στενή πλευρά τους πυκνές κουκκίδες στην ίδια διάταξη. Ο πυθμένας έχει τρεις πλατιές καστανόμαυρες ταινίες.

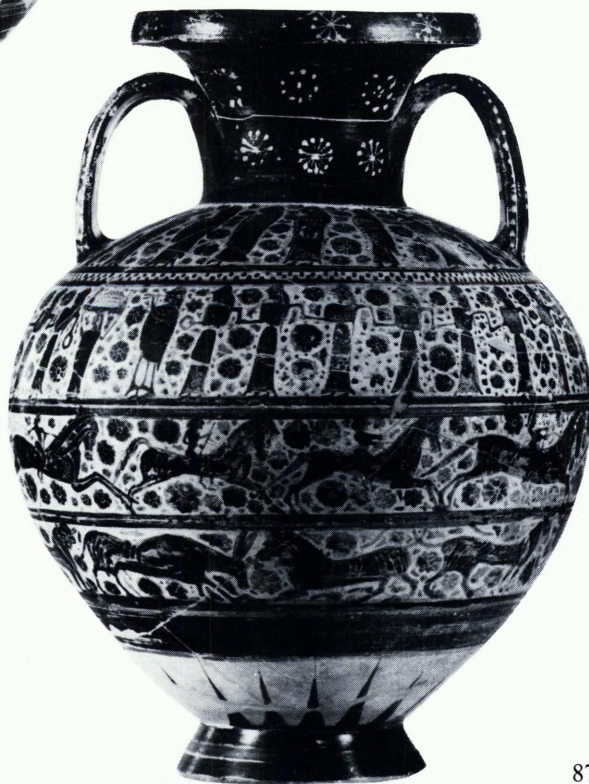
Εσωτερικά το χείλος είναι μαύρο, ο λαιμός εδαφόχρωμος με πλατιά μαύρη ταινία στο πάνω μέρος.

Η διακόσμηση στον ώμο και την κοιλιά του εξαίρετου αυτού αγγείου είναι μοιρασμένη σε τέσσερις ζώνες που όχι μόνο το περιβάλλουν ενιαία, αλλά και ξετυλίγεται στις τρεις από αυτές ένα συγκεκριμένο θέμα – θρησκευτική γιορτή – σε τρεις φάσεις συνεχόμενες: λατρευτική σκηνή, ιερός χορός, ιππικοί αγώνες. Οι διάκοσμες αυτές ζώνες είναι πυκνά σπαρμένες με χαρακτούς ρόδακες σε κανονικό σχήμα, αλλά και εκφυλισμένους σε μεγάλη ποικιλία.

Στην πρώτη ζώνη, στον ώμο του αγγείου, οι λαβές εμποδίζουν τη χωρίς διακοπή συνέχιση του θέματος – λατρευτική σκηνή – αν και, αναμφίβολα, είναι ενιαίο. Όψη Α: η θεά, καθισμένη σε κλισμό προς τα αριστερά, πάνω σε παχύ, μαλακό μαξιλάρι – οι λεπτομέρειες αυτές δηλώνονται καθαρά (εικ. 86) – στολισμένο με κρεμαστές φούντες, υποδέχεται τις σεβίζουσες γυναίκες που έρχονται

86

87

από τις δυο μεριές – τέσσερις από αριστερά, δύο από δεξιά. Η σχέση ανάμεσά τους τονίζεται με τον τρόπο που η θεά κάθεται στην άκρη του κλισμού, με το κορμί ελαφρά κινημένο προς τα μπρος, με το χαιρετισμό που τους απευθύνει με το δεξί της χέρι και με τα λίγο υψωμένα κεφάλια που επιτρέπουν στα βλέμματα να διασταυρώνονται – το τελευταίο αυτό αναγνωρίζεται ιδιαίτερα ανάμεσα στη θεά και την πρώτη γυναίκα. Η θεά φοράει μακρύ απτύχωτο ιμάτιο που κλείνει μπροστά από το λαιμό μέχρι κάτω και αφήνει ελεύθερη μόνο τη δεξιά παλάμη από τον καρπό – περιέργα αποδομένη μοιάζει να «φυτρώνει» από το μηρό – και τις άκρες των ποδιών που πατούν πάνω σε υποπόδιο· την άκρη του περιτρέπει, σε όλο το μήκος, μια πυκνή σειρά κιτρινωπές κουκκίδες. Το ενισχυμένο ύψος του κλισμού – τα λεπτά του πόδια πατούν πάνω σε ψηλούς κύβους – έχει σαν αποτέλεσμα να γίνουν δυσανάλογα μακριά τα πόδια της θεάς. Κάτω από το κάθισμα – μήπως δίπλα του; – είναι τοποθετημένος ένας χαμηλός δίφρος. Στην όψη Β (εικ. 88) έξι γυναίκες βαδίζουν προς τα αριστερά και συναντούν δύο άλλες που έρχονται αντίθετα. Φορούν όλες, και οι σεβίζουσες που περιβάλλουν τη θεά, δωρικό πέπλο και είναι τυλιγμένες μέσα σε ιμάτιο τύπου «πιγκουίνου», στολισμένο και αυτό με μια σειρά κιτρινωπές κουκκίδες. Οι περισσότερες έχουν στα μαλλιά χαρακτή ταινία.

Παρά τις βασικές ομοιότητες των μορφών, επισημαίνουμε μικρές διαφορές, όπως π.χ. στη θέση των ματιών, στα αυτιά, στα πόδια, στο τελείωμα του ιματίου στους ώμους και στο κάτω μέρος, που δημιουργούν μια ευχάριστη ποικιλία.

Στη δεύτερη ζώνη η αρχή είναι στην όψη Β, αριστερότερα από το κέντρο, (εικ. 87, 90). Ένα μικρό κορίτσι με κάνιστρο στο κεφάλι, όπου υγρές και στερεές προσφορές για τη θεά, και ένας αυλητής οδηγούν είκοσι πέντε νέες γυναίκες που, πιασμένες χέρι χέρι, κινούνται ρυθμικά προς τα αριστερά, κάτω από τους ήχους του διπλού αυλού· η αλυσίδα των χεριών τους σχηματίζει μαϊάνδρο, ενώ η πρώτη και η τελευταία γυναίκα κρατούν με το ελεύθερο χέρι τους μικρό στεφάνι. Είναι όλες ψηλόλιγνες και φορούν ψηλά ζωσμένο πέπλο με

κοντό απόπτυγμα και δύο οριζόντια χαράγματα στο ύψος της κνήμης· μερικές έχουν χαρακτή ταινία στα μαλλιά και ίδιο περιδέριο. Το κορίτσι με τις προσφορές και ο αυλητής φορούν πάνω από το χιτώνα κοντό ιμάτιο – το κάτω μέρος του χιτώνα του αυλητή έχει αποδοθεί με απλό περίγραμμα (εικ. 90).

Παρά τα κοινά χαρακτηριστικά εντυπωσιάζει και εδώ η μεγάλη ποικιλία, δεν υπάρχουν ούτε δύο γυναίκες όμοιες. Στις περισσότερες οι διαφορές είναι μικρές· υπάρχουν όμως μορφές που ξεχωρίζουν ανάμεσα στις άλλες, όπως π.χ. η τρίτη μετά τον αυλητή (εικ. 87), με το μεγάλο στήθος και τον πέπλο πλουσιότερα στολισμένο με ιώδη στικτό ρόδακα στο ύψος της κνήμης· η δεύτερη από αριστερά με το περίεργο πρόσωπο (εικ. 91)· η τελευταία του χορού με τη λυγρή κορμοστασιά, με το περήφανα υψωμένο κεφάλι, με το σύγουρο βηματισμό (εικ. 89, 90).

Ιππικοί αγώνες στην τρίτη ζώνη συμπληρώνουν τη θρησκευτική γιορτή. Εννέα ιππείς καλπάζουν προς το τέρμα, δεξιά, όπου δύο τρίποδες-βραβεία· ο ένας είναι πιο μεγάλος και πλουσιότερα διακοσμημένος στο μέτωπο του χείλους (εικ. 86). Οι ιππείς είναι γυμνοί και κάθονται άνετα πάνω στη ράχη των αλόγων, ο καθένας με το δικό του τρόπο, κρατώντας με το ένα χέρι τα χαλινάρια, με το άλλο το κεντρί, μερικοί και τα δύο με το ίδιο χέρι. Περισσότερο κινημένος είναι ο ιππέας της εικ. 89: ο κορμός του κάνει ολόκληρη στροφή, παρασυρμένος από το τεντωμένο προς τα πίσω αντίστοιχο χέρι, που μοιάζει να κεντρίζει το ζώο.

Στην τελευταία ζώνη εννέα ζώα σε ομάδες των τριών με την ίδια πάντα σύνθεση: λιοντάρι και πάνθηρας εναντίον άλλου ζώου, τράγου, ζαρκαδιού ή ταύρου, που βρίσκεται ανάμεσά τους· σε μια περίπτωση (εικ. 87) το λιοντάρι πράγματι επιτίθεται με ορμή στο ζαρκάδι, και είναι φανερή η ανήσυχη ένταση του ζώου που κινδυνεύει. Η ζώνη αυτή δεν έχει ασφαλώς άμεση σχέση με το κύριο θέμα της διακόσμησης· θα μπορούσαμε ίσως να πούμε ότι δένει μ' αυτό τονίζοντας τη γενική εικόνα της γιορτής που γίνεται σε ανοιχτό χώρο, στο ύπαιθρο.

88

89

Τη διακόσμηση του αγγείου συμπληρώνουν οι συνηθισμένες ακτίνες στο κάτω μέρος του σώματος και τρεις λεπτές ιώδεις ταινίες πάνω στο μαύρο γάνωμα της βάσης.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει το θέμα της διακόσμησης του αγγείου μας. Με το θέμα αυτό έχει ειδικά ασχοληθεί η Ines Jucker στην πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη της, *Frauenfest in Korinth* (AntK VI (1963), σ. 47-61, πίν. 17-23), όπου μερικά αγγεία με τη γιορτή αποδομένη σε διαδοχικές φάσεις – όπως εδώ – και πλούσια βιβλιογραφία. Το εδώ δημοσιευόμενο αγγείο δεν είναι μόνο ένα παραπάνω παράδειγμα στα ήδη γνωστά. Με την ξεκάθαρα λατρευτική σκηνή στον ώμο βοηθάει στην ερμηνεία και άλλων παραστάσεων που είναι λιγότερο σαφείς. Σαν παράδειγμα αναφέρουμε τον αμφορέα MS 552 του Μουσείου της Φιλαδέλφειας: στην ασαφή παράσταση του ώμου η Dohan (1934, σ. 523, πίν. XXXII· 1942, σ. 99 κ.ε., πίν. LIV) είδε Αλκίνοο-Οδυσσέα-Αρήτη· τώρα, σε συνδυασμό με το χορό και τους ιππικούς αγώνες που συμπληρώνουν και εκεί τη διακόσμηση, επιβεβαιώνεται κατά τη γνώμη μας η ερμηνεία της Callipolitis-Feytmans (σ. 47 κ.ε.) που, με βάση άλλα στοιχεία εκείνη, αναγνώρισε σ' αυτήν θρησκευτική σκηνή με κύρια πρόσωπα τη Μοίρα, τη Δήμητρα, την Κόρη.

Πέρα όμως από όσα αναφέραμε παραπάνω για το ενδιαφέρον που παρουσιάζει το αγγείο αυτό, η πρόσθετη αξία του είναι ότι μας γνώρισε έναν αξιόλογο κορίνθιο αγγειογράφο και μάλιστα, όπως πιστεύουμε, σε μια από τις πολύ καλές στιγμές του. Πρόκειται για έναν χαριτωμένα απλοϊκό και αδέξιο θα λέγαμε σχεδιαστή (βλ. τα χέρια του αυλητή και της κοπέλας με τις προσφορές, εικ. 90), όμως πολύ καλό διακοσμητή, με πλούσια έμπνευση και μεγάλη άνεση, που τον οδηγούν σε μια μεγαλειώδη σύνθεση και μια ανεξάντλητη ποικιλία, όπως ήδη διαπιστώσαμε. Η προσωπικότητά του δεν ταυτίζεται με κανέναν από τους ως τώρα γνωστούς σύγχρονους του αγγειογράφους. Προτείνουμε να του δοθεί το όνομα «ζωγράφος του Πολίτη 89» από το όνομα του συλλέκτη και τον αριθμό του αγγείου στη Συλλογή.

Από το ίδιο χέρι είναι ο αμφορέας MS 552 της Φιλαδέλφειας, που ήδη αναφέραμε· το αγγείο αυτό, με το ίδιο σχήμα, τις ίδιες περίπου διαστάσεις, το ίδιο θέμα διακόσμησης στην κοιλιά – λείπει μόνο η ζώνη των ζώων – παρουσιάζει καταπληκτική ομοιότητα με τον αμφορέα μας, είναι ένα πραγματικά «δίδυμο» αγγείο. Στον ίδιο ζωγράφο αποδίδουμε όστρακο πυξίδας από την Περαχώρα (Perachora II, σ. 171, πίν. 77, αρ. 1782) και με κάποια επιφύλαξη την όλη αρ. 10788 του Μουσείου της Μαδρίτης (Leroux, πίν. II· CVA (1), III C, πίν. 4-5) – για τα δύο αυτά αγγεία ο καθηγητής Darrell Amyx πιστεύει ότι ίσως να είναι κοντά στο ζωγράφο μας, όχι όμως από το ίδιο του το χέρι.

Στη χρονολόγηση του αγγείου μας βοηθούν το σχήμα, η διακόσμηση, τα παραπληρωματικά, αλλά και οι κωνικές οινόχοδες του δίσκου προσφορών (εικ. 90), αγγεία κατ' εξοχήν πρωτοκορινθιακά, που όμως χρησιμοποιούνται συχνά σε ανάλογες παραστάσεις ακόμα και στις αρχές του 6ου αι. π.Χ. (Jucker, πίν. 20, 2, σ. 53).

Για το χορό των γυναικών βλ. ακόμα Brinkmann, BonnJbb 130 (1925), σ. 118-146 (γενικά)· όλη Λούβρου E 603, πρώιμη κορινθιακή – η αλυσίδα των χεριών σχηματίζει μαϊάνδρο, Jucker, πίν. 21, 3-5· σκύφο στη Βιέννη, Kunsthistorisches Museum IV, 1625 – και εδώ τα χέρια σχηματίζουν μαϊάνδρο – Jucker, πίν. 22, 1, 3.

Για το χιτώνα του αυλητή βλ. λεκανοειδές κύπελλο του Βρετανικού Μουσείου 61.4-25.46, D. Amyx, AJA 65 (1961), πίν. 7, σ. 4· πυξίδα Βερολίνου αρ. 3929, πρώιμη κορινθιακή, NC, αρ. 669, πίν. 23, 3.

Για τον αμφορέα MS 552 Furtwängler, SBMünchen 1905, σ. 255· NC, σ. 300, αρ. 775A (πρώιμος κορινθιακός)· Jucker, σ. 53, πίν. 23, 2.

Βιβλιογραφία: Amyx 1984, σ. 35· όπως μας πληροφορήσε ο κ. καθηγητής (βλ. σ. 85) έχει ήδη δώσει το ίδιο όνομα (ζωγράφος του Πολίτη) στο ζωγράφο του αγγείου.

Ζωγράφος του Πολίτη 89.

Γύρω στο 600 π.Χ.

90

91

92

93

94

Αρ. 47
ΣΠ 27

Εικ. 92-94
Πίν. 3α, 15

Αρύβαλλος

Υψ. 0,113 μ. Διάμ. σώματος 0,11 μ.

Το αγγείο είναι ακέραιο και καλά διατηρημένο· ο πηλός καστανός ωχρός. Το χρώμα της διακόσμησης καστανέρυθρο και καστανόμαυρο σε πολλές αποχρώσεις, είναι γενικά αποτυχημένο· το ιώδες, όπου έχει χρησιμοποιηθεί (κουκκίδες στους μεγάλους ρόδακες, πλατιές ταινίες στη χαίτη των ζώων), ξεχωρίζει πολύ δύσκολα.

Δύο αντικριστές προτομές λιονταριών και, στο πίσω μέρος, σχεδόν κάτω από τη λαβή, πουλί με κλειστά φτερά περιβάλλουν το κατάσπαρτο με παραπληρωματικά διακοσμητικά στοιχεία σώμα του αγγείου· στα τελευταία αυτά υπάρχει μεγάλη ποικιλία, όμως κυριαρχούν – όχι αριθμητικά, αλλά με το μέγεθός τους – οι χαρακτηριστικοί ρόδακες. Τον ώμο και την πάνω επιφάνεια του χείλους στολίζουν γλώσσες, το μέτωπο του χείλους οι συνηθισμένες κουκκίδες, τη ράχη της λαβής όρθια, πυκνή θλαστή γραμμή (εικ. 94), τον πυθμένα δύο

αραιά τοποθετημένες ταινίες γύρω από κεντρική κουκκίδα.

Το αγγείο, πολύ καλό μεσοκορινθιακό έργο, οδηγεί στην ομάδα των «μεγαλόπρεπων λιονταριών», όπου ανήκει ο ζωγράφος της Χίμαιρας και ο κύκλος του. Η απόδοση του ματιού, του ρύγχους, ιδιαίτερα της χαίτης, είναι κοινά σημεία που,έρα από τα γενικά χαρακτηριστικά, συνδέουν αυτά τα λιοντάρια με τον παραπάνω κύκλο. Το πουλί, στο πίσω μέρος του αγγείου, με τα κλειστά ωοειδή φτερά, είναι όμοιο με της Συλλογής Constantini, πάλι σε αρύβαλλο, που ο Paribeni έχει αποδώσει στο ζωγράφο του Otterlo, σύντροφο του ζωγράφου της Χίμαιρας (Fiesole, CVA (I), πίν. 1, 5). Στον ίδιο ζωγράφο οδηγούν και τα πολλά παραπληρωματικά, αφού είναι γνωστή η αγάπη του για τους ρόδακες και γενικά για την ανθεμωτή διακόσμηση (βλ. σχετικά στο επόμενο αγγείο, ΣΠ 133). Μπορούμε ακόμα περισσότερο να προχωρήσουμε στη διαπίστωση μιας πολύ προσεκτικής επιλογής, αλλά και σύνθεσης, των παραπληρωματικών ανάλογα με το χώρο που καλύ-

πτουν, όπως δείχνουν αυτά που χρησιμοποιήθηκαν ανάμεσα στα δύο λιοντάρια, στο κάτω μέρος (εικ. 92) και ανάμεσα στο πουλί και τη ράχη του λιονταριού (εικ. 94). Η πλάγια όψη του δεξιού λιονταριού και το χάραγμα του ώμου (εικ. 93) είναι εντελώς όμοια σε αρύβαλλο στο Παλέρμο με το ίδιο θέμα – όμως εκεί προτομές ταύρου και λιονταριού – που ο Benson (1971, σ. 18, αρ. 1, πίν. 5, αρ. 8-9), βασικός μελετητής του έργου αυτού του ζωγράφου, θεωρεί ότι είναι πολύ κοντά του, όμως όχι σίγουρα από το ίδιο του το χέρι. Περιμένει ίσως κάποιο αγγείο που θα μπορούσε να γεφυρώσει τις υπάρχουσες διαφορές. Πιστεύουμε ότι ο αρύβαλλός μας, πιθανότατα έργο δικό του, προσφέρεται γι' αυτό: πέρα από τις άλλες ομοιότητες προστίθεται εδώ και το χάραγμα του ώμου που αναφέρουμε παραπάνω.

Περισσότερα για το ζωγράφο του Otterlo στο αγγείο αρ. 48· για το ζωγράφο της Χίμαιρας και τον κύκλο του: Pottier, πίν. 42· NC, σ. 65 και 313· Lawrence, AJA 63 (1959) σ. 350 κ.ε. και 66 (1962), σ. 185 κ.ε.

Βιβλιογραφία: Amyx 1984, σ. 177-178 και 316 κ.ε., όπου αποδίδεται με σιγουριά σ' αυτό το ζωγράφο.

Ζωγράφος του Otterlo.
590-580 π.Χ.

95

Αρ. 48
ΣΠ 133

Εικ. 95-96

Αρύβαλλος

Ύψ. 0,151 μ. Διάμ. σώματος 0,14 μ.

Το αγγείο είναι ακέραιο, η διακόσμηση καστανό-μαυρη ως πολύ ανοιχτή καστανή, σχεδόν στο σύνολό της εξίτηλη. Ο πηλός έχει χρώμα καστανό ωχρό.

Γυμνός ώριμος άντρας σε ζωηρή κίνηση προς τα δεξιά, πλαισιωμένος από δύο αντικριστές Σειρήνες με ανοιχτά πίσω τα φτερά, περιβάλλουν το σώμα του αγγείου· αραιά παραπληρωματικά είναι σκορπισμένα ανάμεσά τους. Οι γλώσσες που στολίζουν τον ώμο και το χείλος έχουν χρώμα καστανό διάφανο – αιτία η χρήση αραιής διάλυ-

96

σης, αλλά και αδεξιότητα, που είχε σαν αποτέλεσμα να πάρει το σωστό μαύρο χρώμα με το ψήσιμο του αγγείου μόνο η κάτω απόληξή τους, όπου συγκεντρώθηκε περισσότερο υλικό. Η ίδια παρατήρηση ισχύει για τις κουκκίδες στο μέτωπο του χείλους – μόλις που διακρίνονται – και για τις στενές ταινίες, με κουκκίδες ανάμεσά τους, στο κάτω μέρος του ώμου. Στο κέντρο του πυθμένα μεγάλη κουκκίδα και κοντά στην περιφέρεια λεπτή ταινία. Στη λαβή δύο κατακόρυφες ταινίες, εξίτηλες σχεδόν στο σύνολό τους.

Το αγγείο μας αποδίδεται χωρίς δυσκολία στον κύκλο του ζωγράφου της Χίμαιρας και συγκεκριμένα στο ζωγάφο του Otterlo. Οι αγγειογράφοι αυτού του κύκλου ξεχωρίζουν μέσα στη μεσοκορινθιακή περίοδο για τη μεγαλόγραμμη διακόσμηση αλλά και για τη δυνατή πνοή ζωής και τη ζωηρή κίνηση που παρουσιάζουν στα έργα τους οι ανθρωπίνες μορφές και τα ζώα· τα σχήματα που προτιμούν είναι πιάτα, αλάβαστρα, αρύβαλλοι με επίπεδη βάση. Ο ζωγράφος του Otterlo χρησιμοποιεί σχεδόν αποκλειστικά αρύβαλλους και η προσωπικότητά του αναγνωρίζεται, πέρα από τα κοινά χαρακτηριστικά που αναφέραμε παραπάνω, στην πλούσια χρήση ροδάκων και γενικά ανθεμωτής διακόσμησης· σε πολλές περιπτώσεις το σύνθετο ανθεμωτό κόσμημα αποτελεί την κύρια διακόσμηση και καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του αγγείου.

Το έργο του ζωγράφου αυτού ξεχώρισε και μελέτησε – ταυτίζοντάς το με το έργο του ζωγράφου της Αθήνας 282 – ο Benson, και είναι πολύ χαρακτηριστικός ο τίτλος που έδωσε στη σχετική του μελέτη: A Floral Master of the Chimaera Group: the Otterlo painter (AntK XIV (1971), σ. 13 κ.ε., πίν. 1-5).

Το αγγείο μας είναι πολύ κοντά στους αρύβαλλους του Hermitage B 9226 (Benson 1971, σ. 14, αρ. 10, πίν. 2, 2) και της Heidelberg (ό.π., σ. 15, αρ. 17, πίν. 2, 7), που έχουν αποδοθεί από τον Benson σ' αυτό το ζωγάφο: στον πρώτο το θέμα είναι το ίδιο με το δικό μας – όμως την αντρική μορφή πλαισιώνουν Σφίγγες· στο δεύτερο αντρική μορφή και Πήγασος με ουρά ψαριού, αντικριστοί. Η γενική δομή και κίνηση, αλλά και οι λε-

πτομέρειες της αντρικής μορφής του αγγείου της Συλλογής Πολίτη, δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία ότι είναι από το ίδιο χέρι με τις αντίστοιχες μορφές των παραπάνω αγγείων· την ίδια ομοιότητα παρουσιάζουν και οι Σειρήνες με τις Σφίγγες του αρυβάλλου του Hermitage.

Μετά τη μελέτη του Benson δημοσιεύθηκαν και αποδόθηκαν στον ίδιο ζωγάφο δύο αρύβαλλοι από την Κόρινθο (Amyx - Lawrence, σ. 99, Απ 29-30) και ο αρύβαλλος της Συλλογής Constantini (Fiesole, CVA (I), πίν. 1, 5). Προσθέτουμε τώρα και τους δύο αρύβαλλους αρ. 47 και 48 της Συλλογής Πολίτη.

Ζωγράφος του Otterlo.

Γύρω στο 580 π.Χ.

Αρ. 49

ΣΠ 147

Αμφορίσκος

Ύψ. 0,123 μ.

Εικ. 97-98

Ακέραιο, γενικά καλοδιατηρημένο αγγείο (υπάρχουν μόνο μικρά σπασίματα στο χείλος). Ο πηλός είναι ωχροκάστανος. Το μαύρο γάνωμα έχει σε μερικές μεριές καστανή απόχρωση· το κοκκινωπό χρώμα που πήρε στο σώμα του τράγου οφείλεται σε κακό ψήσιμο· αντίθετα το ξανθωπό περιγράμμα που διακρίνεται στα ζώα, ιδιαίτερα στο πουλί, δείχνει απρόσεκτη επάλειψη του υλικού (βλ. σχετικά ΑΔ 27 (1972): Μελέται, σ. 186 (α)). Δύο μαύρες ταινίες τυλίζουν το χείλος του αγγείου εξωτερικά και μια τρίτη, λίγο χαμηλότερα από την πάνω άκρη του, εσωτερικά. Πυκνή θλαστή γραμμή (εικ. 98) και γλώσσες, που διακόπτονται στη θέση των λαβών, στολίζουν αντίστοιχα το λαιμό και τον ώμο του.

Η κύρια διακόσμηση περιβάλλει την κοιλιά του αγγείου μέσα σε πλατιά ζώνη πλαισιωμένη από λεπτές ταινίες – τέσσερις πάνω, τρεις κάτω. Την αποτελούν δύο αντικριστά ζώα – λιοντάρι και τράγος – και στο πίσω μέρος πουλί προς τα αριστερά με το κεφάλι στραμμένο αντίθετα. Το λιοντάρι, με το στόμα ανοιχτό, δείχνει ανόρεχτη επι-

97

98

θετική διάθεση, ενώ ο τράγος βόσκει αμέριμνα απέναντί του. Πυκνά σπαρμένοι χαρακτοί ρόδακες, πολλοί από αυτούς σε ποικίλες εκφυλισμένες μορφές, γεμίζουν τον ελεύθερο χώρο. Επισημαίνουμε την ασύμμετρη τοποθέτηση των ζώων σε σχέση με το σχήμα του αγγείου: η όλη παράσταση είναι ελαφρά μετακινημένη προς τα αριστερά.

Την κωνική βάση σκεπάζει μαύρο γάνωμα – εσωτερικά είναι άβαφη –, τη ράχη των λαβών διατρέχει σε όλο τους το ύψος μαύρη στενή κατακόρυφη ταινία.

Το σχήμα του αμφορίσκου, τα επιμηκυμένα σώματα των ζώων, το είδος των παραπληρωματικών είναι τα εξωτερικά γνωρίσματα που μας φέρνουν στη μεσοκορινθιακή περίοδο. Το σταθερό χάραγμα, ιδιαίτερα πετυχημένο στις καμπύλες και στις ευθείες που δηλώνουν τις λεπτομέρειες στο σώμα, στο φτερό, στην ουρά του πουλιού, μας βοηθάει να αναγνωρίσουμε το χέρι ικανού τεχνίτη.

Ο καθηγητής Amyx αποδίδει το αγγείο στο ζωγράφο των Αμφορίσκων του Πατέρμου και μάλιστα σε προχωρημένη φάση της σταδιοδρομίας του και μας παραπέμπει για το ζωγράφο στο τελευταίο του βιβλίο (Amyx 1984, σ. 227 και 323).

Ζωγράφος των Αμφορίσκων του Πατέρμου.

Κοντά στο 575 π.Χ.

Αρ. 50

Εικ. 99

ΣΠ 63

Κώθων

Ύψ. 0,77 μ. Μέγ. διάμ. σώματος 0,164 μ.

Το αγγείο είναι ακέραιο και σχεδόν πλήρες – λείπει μόνο ένα μικρό κομμάτι από την εσωτερική, κατακόρυφη πλευρά του χείλους. Το μαύρο γάνωμα της διακόσμησης έχει πάρει σε πολλές μεριές καστανή ή καστανόμαυρη απόχρωση. Ο πηλός είναι πρασινοκίτρινος.

Η τομή του αγγείου μας είναι μια συνεχής πλούσια καμπύλη από το χείλος ως τη βάση. Το εσωτερικό τμήμα του χείλους είναι ελαφρά κυρτό. Η ταινιωτή λαβή, τοποθετημένη ψηλά στο σώμα,

καταλήγει σε δύο αποφύσεις. Η κάτω επιφάνεια της χαμηλής βάσης είναι επίπεδη και πλατιά· πάνω εκεί πατάει γερά το αγγείο.

Η διακόσμηση, απλά γραμμική, περιορίζεται σε λεπτές μαύρες ταινίες – τέσσερις στον ώμο με κουκκίδες ανάμεσά τους και δύο στο σώμα του αγγείου. Τη ράχη της λαβής στολίζει οριζόντια θλαστή γραμμή και τις αποφύσεις στικτός ρόδακας. Στον πυθμένα, εξωτερικά, δύο καστανοί κύκλοι αραιά τοποθετημένοι γύρω από κεντρική κουκκίδα· δύο όμοιοι κύκλοι περιβάλλουν την κάτω επιφάνεια της βάσης. Εσωτερικά, το κάτω μέρος του σώματος είναι μαύρο, ο πυθμένας εδαφόχρωμος με τρεις κύκλους στην περιφέρεια.

Τα αγγεία αυτά, με το συμβατικό όνομα κώθων και την πιθανή προέλευση από την Κρήτη (NC, 298, εικ. 135 και Droop, σ. 25, 28, εικ. 1, 3 αντίστοιχα), αν και παρουσιάζουν μακριά επιβίωση στον κορινθιακό Κεραμικό – από την πρώιμη κορινθιακή περίοδο (NC, ό.π.) ως το τέλος του 4ου αι. π.Χ. (Perachora II, σ. 303) – είναι δύσκολο να χρονολογηθούν με ακρίβεια αν δεν προέρ-

χονται από καθορισμένο ανασκαφικό στρώμα· η δυσκολία προέρχεται από την πολύ αργή εξέλιξη του σχήματος του αγγείου και τη σχεδόν τυποποιημένη διακόσμησή του, συνήθως γραμμική. Ορισμένα βασικά στοιχεία, ωστόσο, βοηθούν στην τοποθέτησή τους μέσα σε μεγάλα χρονικά πλαίσια: με τον καιρό η πλούσια καμπύλη της τομής του αγγείου, που ξεκινάει από το χείλος και φτάνει ενιαία ως τη βάση του, τείνει να γίνει ευθεία γραμμή, ιδιαίτερα στο κάτω μέρος του σώματος· το στόμιο αποκτά όλο και μεγαλύτερη διάμετρο· η λαβή, τοποθετημένη ψηλά στα παλιότερα δείγματα, κατεβαίνει σιγά σιγά χαμηλότερα. Με βάση τα παραπάνω στοιχεία και συγκρίνοντας την τομή του αγγείου μας με άλλους κώθωνες, που προέρχονται από καλά χρονολογημένα στρώματα, το τοποθετούμε αργά μέσα στο α' μισό του 6ου αι. π.Χ.

Το όνομα και η χρήση του αγγείου παραμένουν μέχρι σήμερα προβληματικά, αν και πολλοί μελετητές έχουν ασχοληθεί με το θέμα αυτό ήδη από το τέλος του περασμένου αιώνα: ο Pernice (σ. 60-72) πιστεύει πως είναι θυμιατήρια· οι Burrows και Ure (σ. 72) υποστηρίζουν ότι τουλάχιστον μερικοί τύποι του είναι λυχνάρια με φυτίλι που επιπλέει· οι Sparkes και Talcott (σ. 180-181) αναφέρουν: «όποιο όνομα κι αν είχε το αγγείο, ο προορισμός του ήταν να δέχεται αρωματισμένο νερό για ατομική χρήση ή για θρησκευτικές τελετές». Ο Payne διατυπώνει τη γνώμη ότι ο όρος κώθων δε χρησιμοποιείται σωστά για το συγκεκριμένο αυτό αγγείο (NC, σ. 297)· ο Brommer στην πρόσφατη σχετικά μελέτη του για την πλημοχόη (σ. 546) και ο Sparkes στον Αριστοφάνη του (σ. 128) τον απορρίπτουν εντελώς και πιστεύουν ότι ο όρος αυτός αναφέρεται σε κύπελλο όμοιο με αυτό του Φειδία που βρέθηκε στην Ολυμπία. Ο Brommer (ό.π.) δέχεται σαν πιθανή τη γνώμη της Scheibler (σ. 397), ότι ο όρος εξάλειπτρον ανήκει σ' αυτό το αγγείο· και η άποψη όμως αυτή δεν έγινε γενικά αποδεκτή.

Σχετικά βλ. ακόμα Broneer, σ. 335· Seeberg, σ. 183· Αριστοφάνους, Ιππείς, 600· Ξενοφώντος, Κύρου Παιδεία, 1, 2, 8.

Κοντά στα μέσα του 6ου αι. π.Χ.

100

101

ΒΟΙΩΤΙΚΑ

Αρ. 51
ΣΠ 6

Εικ. 100-102
Πίν. 2β

Κύλικα με πουλιά

Ύψ. 0,10 μ. Διάμ. χείλους 0,224 × 0,198 μ.

Το αγγείο συγκολλήθηκε από πολλά θραύσματα, η μία λαβή και η γύρω περιοχή της συμπληρώθηκαν (εικ. 101, δεξιά). Ο πηλός είναι καστανός μουντός, το επίχρυσμα ανοιχτόχρωμο. Στη διακόσμηση χρησιμοποιήθηκε πολύ ιώδες· το μαύρο γάνωμα έχει πάρει σε πολλές μεριές καστανό-ξανθη απόχρωση, ιδιαίτερα στο εσωτερικό του αγγείου. Στο χείλος υπάρχουν τέσσερις μαστοειδείς αποφύσεις.

Το σώμα του αγγείου στολίζουν πέντε πλατιές μετόπες με τα γνωστά στις κύλικες αυτές τυποποιημένα πουλιά. Τις πλαισιώνουν μαύρες ταινίες – από μία – με τρεις λευκούς στικτούς ρόδακες σε κατακόρυφη διάταξη· ο μεγάλος πυρήνας τους έχει χρώμα φωτεινό ιώδες. Σε μια περίπτωση οι ταινίες είναι δύο (εικ. 102), συγκλίνουν προς τα κάτω και τον ανάμεσά τους κενό χώρο γεμίζει αναποδογυρισμένο πεντάφυλλο ανθέμιο και

«τσαμπί» από οκτώ μικρούς κύκλους με κουκκίδα στο κέντρο, που «κρέμεται» από το μεσαίο φύλλο του.

Αλλά και το υπόλοιπο αγγείο έχει πλούσια διακόσμηση: στη ζώνη των λαβών πυκνή θλαστή γραμμή, που κοντά στη συμπληρωμένη λαβή (εικ. 101) δίνει τη θέση της σε απλές όρθιες ευθείες· στην πάνω επιφάνεια του χείλους οι συνηθισμένες μικρές πινελιές, που συνεχίζονται και στις μαστοειδείς αποφύσεις· στο κάτω μέρος του σώματος ιώδεις γλώσσες εναλλάσσονται με μαύρες ευθείες· στη βάση, εξωτερικά και εσωτερικά, από δύο καστανόμαυρες ταινίες, και στην επιφάνεια όπου εδράζεται το αγγείο μικρές κάθετες πινελιές· στον πυθμένα επτά σύνθετα «τριγωνικά» κοσμήματα, πλαισιωμένα από ζεύγη κύκλων περιβάλλουν μεγάλη κεντρική κουκκίδα (Πίν. 2β) – οι κύκλοι είναι εναλλάξ μαύροι και ιώδεις. Από τη διακόσμηση των λαβών σώζονται μόνο ίχνη – έλικα, φύλλα ανθεμίου (:), μικρές πινελιές.

Στο εσωτερικό του αγγείου τρεις πλατιές μαύρες ταινίες που αρχίζουν από το χείλος· ο πυθμένας είναι εδαφόχρωμος.

Η Waiblinger αναγνωρίζει στα αγγεία αυτά ισχυρή υστερογεωμετρική επίδραση που συνεχίζεται ως το 480 π.Χ. (CVA Louvre (17), σ. 15, πίν. 10-13, όπου αγγεία γύρω στα μέσα του 6ου αι. π.Χ.). Η Simon, σ. 213-214, κάνει ορισμένες παρατηρήσεις για το σχήμα και για τη χρήση τους στη νεκρική λατρεία.

Όμοιες κύλικες στο Αμβούργο, Museum für Kunst und Gewerbe, αρ. 1908, 254, CVA (I), πίν. 5, σ. 16, όπου και πλούσια βιβλιογραφία (τέλος 6ου αι. π.Χ.)· στο Würzburg, Langlotz, πίν. 8, αρ. 68 (τέλος 6ου αι. π.Χ.)· στο Μόναχο, αρ. 416, CVA (6), πίν. 269 (β' μισό 6ου αι. π.Χ.)· στο Tübingen αρ. 1238, CVA (I), πίν. 39, αρ. 3 (αρχές β' τετάρτου του 6ου αι. π.Χ.). Για τη διακόσμηση του πυθμένα (Πίν. 2β) βλ. τις κύλικες του Λούβρου αρ. A 571, CVA (17), πίν. 11, 5 (κοντά στα μέσα του 6ου αι.) και αρ. CA 3479, ό.π., πίν. 12. Επισημαίνουμε ακόμα μια λεπτομέρεια, δυο μικρές έλικες ανάμεσα στο σώμα του πουλιού και το πάνω φτερό του, που συνδέει την κύλικά μας με κύλικα του Βρετανικού Μουσείου, Higgins, Tanagra and the Figurines, 1985, αρ. 33.

Σε σύγκριση με τις παραπάνω κύλικες, μερικά διακοσμητικά στοιχεία – ο τύπος του ανθεμίου, οι έλικες, οι γλώσσες στο κάτω μέρος του σώμα-

102

103

τος – σε συνδυασμό με την τομή του αγγείου που διατηρεί ακόμα μια κάποια καμπυλότητα, μας οδηγούν στο προχωρημένο β' τέταρτο του 6ου αι. π.Χ.

Κοντά στα μέσα του 6ου αι. π.Χ.

Αρ. 52
ΣΠ 95

Εικ. 103

Κάνθαρος μελαμβαφής

Ύψ. 0,15 μ., με τις λαβές 0,19 μ.

Έχει συγκολληθεί από πολλά μεγάλα θραύσματα, μικρό τμήμα του είναι συμπληρωμένο. Ο πηλός είναι καστανός ανοιχτός.

Το αγγείο καλύπτεται μέσα έξω με μαύρο γάνωμα· το φωτίζουν μόνο δυο λεπτές κόκκινες ταινίες που πλαισιώνουν το πλαστικό δαχτυλίδι στο πόδι και το μέτωπο της βάσης. Ίδιο χρώμα χρησιμοποιήθηκε και στην κάτω επιφάνεια της επίπεδης βάσης – στο κέντρο της υπάρχει το συνηθισμένο άνοιγμα που προχωρεί βαθιά στο πόδι του αγγείου.

Όμοιο αγγείο μέσα από τον τάφο 123 της Τανάγρας χρονολογεί ο Uge (σ. 36, πίν. 10, αρ. 123.7) στο 440-424 π.Χ.

Γ' τέταρτο του 5ου αι. π.Χ.

Αρ. 53

ΣΠ 2

Φλασκί

Ύψ. 0,123 μ. Μήκ. 0,89 μ. Διάμ. 0,72 μ.

Είναι ακέραιο και η διατήρησή του πολύ καλή – έχει μόνο φύγει σε μια-δυο μεριές το γάνωμα στο χείλος και υπάρχουν αραιά κτυπήματα και άλατα στο σώμα. Ο πηλός έχει χρώμα ανοιχτό κεραμιδί και το επίχρισμα – σκεπάζει και το λαιμό εσωτερικά – κεραμιδί βαθύ φωτεινό και λαμπερό. Η διακόσμηση είναι μαύρη.

Το σχήμα του είναι πλαγιαστός κύλινδρος με κατακόρυφο λαιμό που καταλήγει σε πλατύ χείλος. Στο λαιμό σχηματίζεται μικρή προεξοχή· από το σημείο αυτό ξεκινάει η χαμηλή λαβή και φτάνει ως την κάτω άκρη του ώμου – το ύψος είναι λίγο μόνο μεγαλύτερο από το πλάτος της. Όμορφα ταιριασμένη η διακόσμηση πάνω στο αγγείο – οριζόντια στο λαιμό, κατακόρυφη στο πλαγιαστό σώμα – τονίζει την αρχιτεκτονική δομή του· ιδιαίτερα οι λίγες ταινίες που τυλίγουν το σώμα θυμίζουν ιμάντες που χρησιμοποιούνται για να ενισχύσουν την αντοχή αντικειμένων από όχι πολύ ανθεκτικό υλικό.

Στο σώμα, ακριβώς κάτω από το λαιμό, πλαισιωμένα αριστερά δεξιά από πυκνές ταινίες – τέσσερις και πέντε αντίστοιχα – βρίσκεται η κύρια διακόσμηση του αγγείου: δύο δικτυωτοί ρόμβοι και σκιαγραφημένο τρίγωνο με κοίλη βάση σχηματίζουν σύνθετο κατακόρυφο κόσμημα· και στα τρία στοιχεία που το αποτελούν οι πάνω πλευρές τους συνεχίζονται προς τα κάτω φτάνοντας ως τις πλαϊνές ταινίες. Ακολουθούν με την ίδια διάταξη δύο συστήματα κύκλων, από τρεις ομόκεντρους το καθένα. Αριστερά δεξιά από τις ταινίες, πέντε όμοια συστήματα κύκλων, τοποθετημένα σε αραιή διάταξη γύρω από μαύρο κύκλο με μεγάλη κουκκίδα στο κέντρο, φέρνουν τη διακόσμηση ως την άκρη του σώματος (εικ. 105) – στα περισσότερα όμοια αγγεία η άκρη αυτή τονίζεται και με μικρή προεξοχή. Στο πίσω μέρος, κάτω από τη λαβή, δύο όμοια συστήματα κύκλων.

Εικ. 104-105

104

105

106

Όμοια κυπριώτικα αγγεία, σε σχήμα και διακόσμηση, στο Μουσείο της Κοπεγχάγης, αρ. 3828, CVA, πίν. 27, 4, σ. 20· στο Μουσείο Scheurleer (La Haye) αρ. 1967, CVA 1/2, II Cb, πίν. 3, 1, σ. 5· στη Στοκχόλμη, αρ. L 411. 3 και L 429.6, Gjerstad, εικ. XIII, Ia, Ib αντίστοιχα· στο Βρετανικό Μουσείο, CVA (2), II C, πίν. 16, 1. Τα παραπάνω αγγεία, ασφαλώς λίγο παλιότερα από το εδώ δημοσιευόμενο, μας βοηθούν να ερμηνεύσουμε με βεβαιότητα το κύριο κόσμημα, αφού εκεί είναι φανερό ότι πρόκειται για σχηματοποιημένο ψάρι.

Οι Καραγιώργης (σ. 57, αρ. 48 και σ. 123) και Bliquez (σ. 13, εικ. 22α) χρονολογούν στην κυ-

προ-αρχαϊκή I περίοδο όμοια αγγεία με παράσταση πουλιών στην Πολιτεία της Ουάσιγκτον και στη Συλλογή Πιερίδη στη Λάρνακα, αντίστοιχα· σε αναλογία το φλασκί της Συλλογής Πολίτη ανήκει στην επόμενη περίοδο, την κυπρο-αρχαϊκή II (600-475 π.Χ. σύμφωνα με την κλίμακα του Gjerstad, σ. 427), και μάλιστα σε προχωρημένη φάση της.

600-475 π.Χ.

Αρ. 54

Εικ. 106-108

ΣΠ 22

Πώρινο αγαλμάτιο «Απόλλωνα»

Ύψ. 0,195 μ.

Λείπουν τα πόδια από το κάτω μέρος των μηρών. Είναι στο σύνολό του αδρά εργασμένο με εξαίρεση τα χαρακτηριστικά του προσώπου.

Ο «θεός», με τη μορφή ωραίου αγοριού, κρατάει τη λύρα με το αριστερό χέρι σφιχτά πάνω στο αντίστοιχο πλευρό του και με το δεξί το πλήκτρο. Στο κάτω μέρος του σώματος φοράει κοντό, εφαρμοστό «περίζωμα» με πλατιά ζώνη. Τα καλοδουλεμένα χαρακτηριστικά στο γεμάτο πρόσωπο – μεγάλα αμυγδαλωτά μάτια, κλειστά, πλαστικά περιγραμμένα χείλη, δυνατό προτεταμένο πηγούνι – προσθέτουν σοβαρότητα στο ευγενικό νεανικό πρόσωπο. Τα μακριά μαλλιά, μια συμπαγής μάζα, στεφανώνουν το χαμηλό μέτωπο και, τραβηγμένα πίσω από τα μεγάλα αυτιά, σκεπάζουν τον αυχένα και πέφτουν πάνω στους πλατείς ώμους και ψηλά στη ράχη.

Για την προέλευση και τη χρονολόγησή του βοηθούν αποσπασματικά σωζόμενα κυπριώτικα αγαλματάκια που βρέθηκαν στη Σάμο: μικρά πώρινα κεφάλια του πρώιμου 6ου αι. π.Χ., Schmidt, πίν. 98-99, C 92, C 128, C 156· ο πήλινος κορμός, ό.π., πίν. 33, T 654, της ίδιας εποχής· ο γυναικείος κορμός με λύρα, ό.π., πίν. 106, C 206 (γύρω στο 600 π.Χ.)· και, ακόμα, το κεφάλάκι της Συλλογής Γουλανδρή αρ. 282, Λ. Μαραγκού, Αρχαία Ελληνική Τέχνη, Συλλογή Γουλανδρή, 1985, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

Α' μισό του 6ου αι. π.Χ.

107

108

ΕΙΔΩΛΙΑ

Μεγάλη ποικιλία παρουσιάζουν τα ειδώλια της Συλλογής αντιπροσωπεύοντας με χαρακτηριστικά δείγματα μεγάλη χρονική περίοδο και πολλά εργαστήρια. Ανάμεσά τους η αργεϊτική Ήρα, καθιστή, πτηνόμορφη, με μακρύ πέπλο και μεγάλο περιδέραιο, καλυμμένη με λευκό χρώμα πάνω στο οποίο υπήρχε άλλοτε πολύχρωμη διακόσμηση (αρ. 57, εικ. 111)· μια από τις συνηθισμένες αναθηματικές προτομές (αρ. 65, εικ. 120)· ολόκληρη σειρά βοιωτικών ειδωλίων – όχι πλήρης, όμως αντιπροσωπευτική – που αρχίζει τον 6ο αι. π.Χ. με τους γνωστούς «παπάδες» και τους ιππείς· φτάνει με την προτομή αρ. 72 στο α' μισό του 4ου αι. π.Χ. (εικ. 128) και με τις «Ταναγραίες» αρ. 73, 74, 75 στον 3ο αι. π.Χ.· το ειδώλιο αρ. 76, το νεότερο της Συλλογής, προέρχεται πιθανότατα από ιωνικό εργαστήριο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η βοιωτική σειρά. Οι δύο ιππείς (αρ. 58, εικ. 112, πίν. 16α και αρ. 63, εικ. 117) αντιπροσωπεύουν δύο βαθμίδες εξέλιξης μέσα στον 6ο αι. π.Χ.: στον ιππέα αρ. 58 ο τεχνίτης δίνει την ίδια προσοχή στο πλάσιμο της ανθρώπινης μορφής και του ζώου· είμαστε στο α' μισό του αιώνα.

Όμως από τα μέσα κι έπειτα, εποχή στην οποία ανήκει ο ιππέας αρ. 63, το σύμπλεγμα αποδίδεται περιληπτικά και το στοιχείο που παίζει το σημαντικότερο ρόλο στη σύνθεση είναι το περήφανο ζώο με το στητό λαιμό, το ψηλά σηκωμένο κεφάλι, τα τεντωμένα πόδια, την τραβηγμένη πίσω, γεμάτη ένταση, ουρά· ο ιππέας, τυποποιημένος, δεν απασχολεί πολύ τον κοροπλάστη, και το κάτω μέρος της μορφής, από τους γλουτούς, παραλείπεται.

Τρία στάδια εξέλιξης μέσα στο α' μισό του 6ου αι. π.Χ. αντιπροσωπεύουν και οι «παπάδες» αρ. 59, 60, 61 (εικ. 113-115) με νεότερο τον αρ. 61, που με το μεγάλο ανοιχτό μάτι παρακολουθεί εξεταστικά τον έξω κόσμο. Η σειρά συνεχίζεται στο β' μισό του αιώνα και μέσα στον 5ο (αρ. 64, 66, 67). Η επιβλητική μορφή αρ. 70 (εικ. 126), του τέλους του 5ου αι., με τα υψωμένα χέρια σε στάση δέησης, με τον αυστηρό πέπλο, αποπνέει ασυνήθιστη, έντονη θρησκευτικότητα που την κάνει να ξεχωρίζει από τα άλλα ειδώλια.

Ο ελαφρός χιτώνας, η χαρακτηριστική κίνηση του δεξιού χεριού προς το στήθος, ιδιαίτερα η πλουσιότατη περίτεχνη κόμμωση της γυναικείας μορφής αρ. 71 (εικ. 127) αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά ενός θέματος πολύ αγαπητού στο βοιωτικό κοροπλαστικό εργαστήριο γύρω στο 400 π.Χ.

Άλλο αγαπητό θέμα στο εργαστήριο αυτό, όμως λίγα χρόνια αργότερα, αντιπροσωπεύει η προτομή αρ. 72 (εικ. 128).

Το καινούργιο πνεύμα που παρουσιάζεται μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. αντιπροσωπεύουν οι «Ταναγραίες» με την κομψότητα και την ανεξάντλητη ποικιλία τους – εδώ οι αριθμοί 73-75· «οι Ταναγραίες είναι αδελφές, όμως όχι δίδυμες» έχει λεχθεί χαρακτηριστικά, όπως αναφέρει ο Higgins 1967, σ. 97. Όσο για την προέλευσή τους, είναι πια γενικά παραδεκτή η γνώμη των Kleiner και Dorothy Burr-Thompson ότι λίκνο τους ήταν η Αττική (Burr-Thompson, *Hesperia* 21 (1952), σ. 130, 131, 155-156). Στα ειδώλιά μας αντιπροσωπεύονται και οι δύο τεχνικές που χρησιμοποιούσαν οι κοροπλάστες για τη διακόσμησή τους: η τεχνική των αγγείων και η τεχνική της πολυχρωμίας πάνω σε λευκό που σκέπαζε ολόκληρο το ειδώλιο – συχνά μόνο την κύρια όψη του. Σε πολλές περιπτώσεις η χρήση της μιας ή της άλλης τεχνικής χαρακτηρίζει ορισμένο εργαστήριο· παράδειγμα τα ειδώλια της Ήρας από το Άργος (αρ. 57, εικ. 111), στα οποία υπάρχει πολυχρωμία πάνω σε λευκό ήδη από τον 7ο αι. π.Χ., σε αντίθεση με τα όμοια ειδώλια από την Κόρινθο, όπου την ίδια εποχή χρησιμοποιείται η τεχνική των αγγείων.

Ανάμεσα στα ειδώλια τοποθετήσαμε και ένα πρώιμο αρχαϊκό ακροκέραμο με κεφάλι Γοργόνας, αφού η τεχνική τους παρουσιάζει τόσα πολλά κοινά (αρ. 56, εικ. 110).

Τα ειδώλια αρ. 55, 61, 66, 67, 70, 76 που γεννούσαν αμφιβολίες για τη γνησιότητά τους, υποβάλαμε σε έλεγχο με υπέρυθρες ακτίνες στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

109

Αρ. 55
ΣΠ 34

Βοιωτικό ειδώλιο Κενταύρου

Ύψ. 0,123 μ.

Λείπει η άκρη της μύτης· η ουρά και το δεξί πίσω πόδι έχουν συγκολληθεί από δύο κομμάτια. Ο πηλός έχει χρώμα καστανό, η διακόσμηση είναι κόκκινη και μαύρη πάνω σε λευκό. Είναι χειροποίητο. Η γνησιότητά του ελέγχθηκε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο με υπέρυθρες ακτίνες. Επιβλητική μορφή Κενταύρου αποδομένη περιληπτικά: στο πρόσωπο έχουν δηλωθεί το μεγάλο μάτι, η μύτη, η μακριά γενειάδα· τα χέρια, χωρίς λεπτομέρειες, είναι λυγισμένα στον αγκώνα προς τα πάνω· τα πόδια – και τα τέσσερα αλόγου – πατούν γερά, η ουρά είναι τεντωμένη προς τα πίσω. Τονισμένο το ανδρικό μόριο.

Η σωζόμενη διακόσμηση, λιγοστή, περιορίζεται στο κόκκινο δικτυωτό που καλύπτει το στήθος·

Εικ. 109
Πίν. 16β

σε ζεύγη ταινιών – μια μαύρη, μια κόκκινη – που περιβάλλουν τον ώμο με τη μασχάλη, το κάτω μέρος του ανθρώπινου κορμού, τα χέρια αμέσως κάτω από τον αγκώνα, την αρχή της ράχης του ζώου με κατεύθυνση προς τα μπρος πόδια· σε μια κόκκινη ταινία που περιβάλλει την ένωση του λαιμού με το κεφάλι και συνεχίζεται ως την άκρη της γενειάδας. Το μάτι, το γένη, τα κοντά μαλλιά είναι μαύρα. Σώζονται ακόμα σκόρπια μεγάλα τμήματα λευκά και λίγο κόκκινο στην ανθρώπινη ράχη, χαμηλά. Το σκούρο χρώμα στον αυχένα και στη ράχη του ζώου είναι άλατα που δεν έχουν καθαριστεί.

Ο εδώ δημοσιευόμενος Κένταυρος παρουσιάζει πολλά κοινά σημεία, τα ουσιαστικότερα η διαμόρφωση του προσώπου και η δήλωση του ανδρικού μορίου, με τον Κένταυρο στο πήλινο βοιωτικό σύμπλεγμα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου αρ. ευρ. 12504. Ο Kunze (σ. 143 κ.ε., πίν. XXXIX) συγκρίνει το σύμπλεγμα αυτό με το υστερογεωμετρικό χάλκινο της Νέας Υόρκης, αρ. ευρ. 17.190.2072 (ό.π., πίν. XXXVIII), που έχει το ίδιο θέμα – συμπλοκή άντρα με Κένταυρο – και το θεωρεί περίπου σύγχρονο με εκείνο. Σε σύγκριση με τους παραπάνω και παρά την τόση ομοιότητά του με τον Κένταυρο του Εθνικού Μουσείου, το ειδώλιό μας μοιάζει λίγο νεότερο, δίνει την εντύπωση ότι πατάει με μεγαλύτερη σιγουριά πάνω στη γη.

Ο τονισμός του φύλου στους Κενταύρους με τη δήλωση του ανδρικού μορίου είναι συχνός στην πρώιμη αυτή εποχή. Εκτός από τα δύο παραπάνω αναφερόμενα παραδείγματα και το εδώ δημοσιευόμενο ειδώλιο αναφέρουμε ακόμα: ΥΓ (;) ιθυφαλλικό Κένταυρο από την Τανάγρα στο Μουσείο του Kassel, Arnold, σ. 102, 34, εικ. 46· τον γεωμετρικό από την Κύπρο στο Μουσείο Λευκωσίας, ό.π., σ. 121, 47, εικ. 61· τον χάλκινο από την Κρήτη, 7ος αι., Αγγ. Λεμπέση, AAA VI (1973), σ. 108-109· τον αρχαϊκό από την Κόρινθο – έχει και αυτιά αλόγου – Shear, σ. 425, εικ. 2· Κενταύρους σε κομμάτια πήθων με ανάγλυφη διακόσμηση από την παράλια Καρία, F. Dümmler, AM 21 (1896), σ. 229 κ.ε., πίν. VI.

Αρχές 7ου αι. π.Χ.

Αρ. 56

ΣΠ 130

Εικ. 110

Γοργόνειο-ακροκέραμο

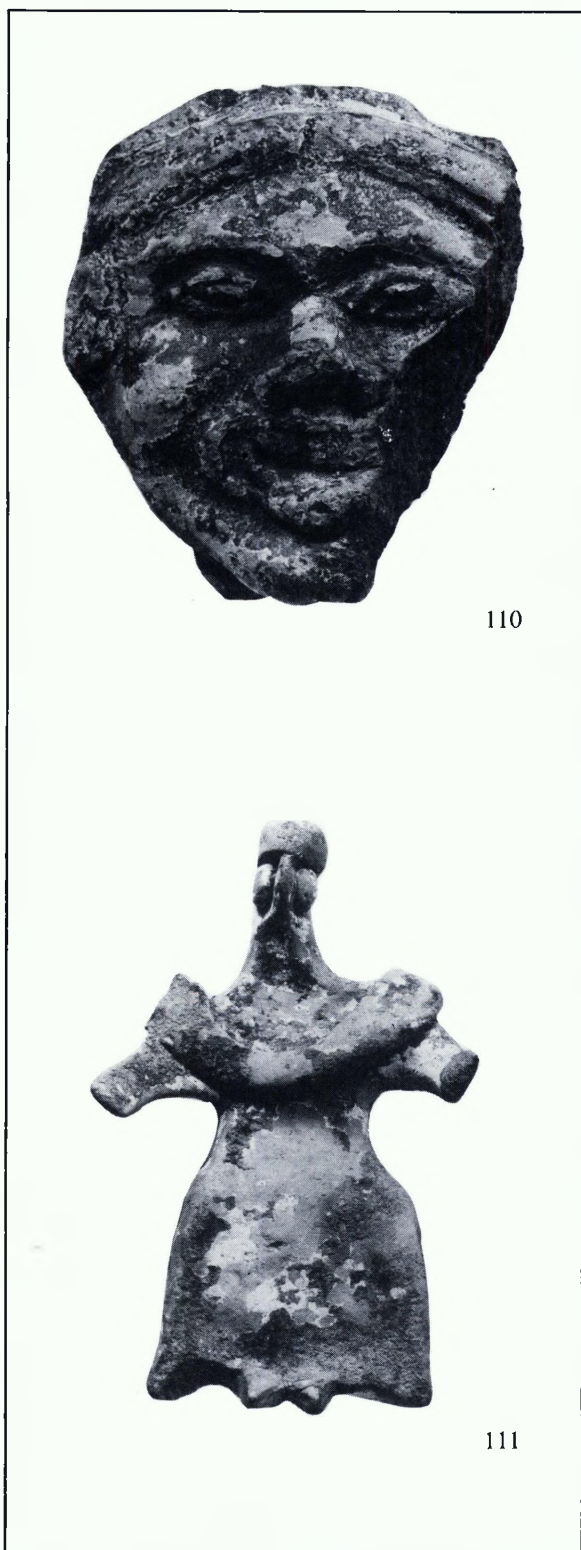
Ύψ. 0,16 μ. Μέγ. πλ. 0,136 μ.

Λείπουν η αριστερή πλευρά μέχρι την άκρη του ματιού και του στόματος, το κάτω μέρος πίσω από το σαγόνι και μικρά κομμάτια πάνω από το δεξί αυτί, που είναι ακέραιο. Η πίσω κατακόρυφη επιφάνεια είναι επίπεδη. Ο πηλός, πορώδης και χοντρόκοκκος, έχει χρώμα κεραμιδί. Η διακόσμηση ήταν πολύχρωμη πάνω σε λευκό – διακρίνονται ίχνη από μαύρο και κόκκινο χρώμα.

Το πρόσωπο του γοργόνειου είναι πλατύ, τα μάτια σχιστά χωρίς κανθό, τα βλέφαρα πλαστικά διαμορφωμένα, τα φρύδια και τα μήλα φουσκωτά, η μύτη πλατιά, «συμπιεσμένη», το αυτί αποδομένο εντελώς εξωτερικά, το πηγούνι τονισμένο. Το ανοιχτό στόμα με τα πλαστικά περιγραμμένα χείλη αφήνει ελεύθερα τα πάνω δόντια και, στη δεξιά γωνία, ένα χαυλιόδοντα· η πλατιά γλώσσα, κρεμασμένη έξω, σκεπάζει σχεδόν ολόκληρο το κάτω χείλος. Οι κόρες των ματιών δηλώνονται με μαύρο χρώμα – σώζονται σαφή ίχνη. Τα μαλλιά, συμπαγής μάζα, χωρίζονται στη μέση και φεύγουν δεξιά αριστερά, αφήνοντας ελεύθερο το μέτωπο σε σχήμα τριγωνικό· σαφή κόκκινα ίχνη πάνω σ' αυτά μοιάζουν να σχηματίζουν στενή ταινία.

Η απόδοση του αυτιού και των ματιών, το τριγωνικό μέτωπο και το τριγωνικό πηγούνι τοποθετούν το ακροκέραμο στα πολύ πρώιμα αρχαϊκά χρόνια.

7ος αι. π.Χ.

110

111

Αρ. 57

ΣΠ 104

Εικ. 111

Αργείο καθιστό γυναικείο ειδώλιο

Ύψ. 0,125 μ.

Γενικά καλοδιατηρημένο· μόνο το ένα από τα δύο στηρίγματα στο πίσω μέρος έχει συγκολληθεί από δύο κομμάτια. Ο πηλός είναι καστανός ανοιχτός, λείος, καθαρός. Από την πολύχρωμη διακόσμηση πάνω σε λευκό διακρίνονται ίχνη

κόκκινα στη βάση του λαιμού προς τους ώμους, γαλάζια στο στήθος και κάτω από τη μέση αριστερά.

Σανιδόμορφο γυναικείο ειδώλιο, πτηνόμορφο, με διαμορφωμένη μέση· δυο ταινιωτές προεξοχές δηλώνουν τα χέρια – η άκρη του αριστερού αναδιπλώνεται προς τον κορμό. Τα μάτια, δυο μεγάλοι πήλινοι βώλοι, το διάδημα – δηλώνεται μόνο μπροστά, δε συνεχίζεται πίσω – και το «περιδέραιο» είναι πρόσθετα. Ο μακρύς πέπλος αφήνει ακάλυπτες μόνο τις μύτες των ποδιών, το διάδημα «κάθεται» πάνω στα μάτια και στη μύτη, δεν υπάρχει μέτωπο.

Η παραπάνω περιγραφή μας οδηγεί στην ομάδα II του Waldstein με το χαρακτηριστικό όνομα «τιρύνθια-αργεϊτική» (Tirynthian-Argive, Waldstein, I, σ. 44· II, 4 κ.ε., 17-19). Το όνομά της προέρχεται από τα πολλά όμοια ειδώλια που βρέθηκαν στην Τίρυνθα και που συνδέθηκαν σαν σχήμα με το ξύλινο καθιστό άγαλμα-αφιέρωμα στη θεά από τον Πείρασο, γιο του Άργου (Παυσανίας, II 17, 5). Τα όμοια, όμως όρθια, ειδώλια ανήκουν στην ομάδα I. Τα ειδώλια αυτά εικονίζουν τη θεά Ήρα ή τη γυναίκα-αναθέτη (Waldstein, II, σ. 13 και πίν. XLII-XLIII). Όμως, όμοια βρέθηκαν και σε άλλες περιοχές⁴, και μάλιστα, όπως αναφέρει ο ίδιος ο Waldstein (II, σ. 14), σε όλη την κλίμακα της εξέλιξής τους, αφιερωμένα στη θεά Δήμητρα. Και στην περίπτωση δηλαδή αυτή συμβαίνει ό,τι και με τα άλλα ειδώλια-αναθήματα: απεικονίζουν τη θεά στην οποία ήταν αφιερωμένο το ιερό όπου βρέθηκαν.

Δεν καλύπτουν όμως μόνο μεγάλη έκταση τα ειδώλια αυτού του τύπου αλλά και μεγάλη χρονική

διάρκεια (7ος-4ος αι. π.Χ.) με συνεχή εξέλιξη ή, σωστότερα, με ποικίλους μετασχηματισμούς. Πρωτοεμφανίζονται τον 7ο αι. χειροποίητα, «πτηνόμορφα»· από τις αρχές του 6ου αι. το κεφάλι γίνεται με μήτρα και εξελίσσεται ακολουθώντας τη γενική πρόοδο της πλαστικής, ενώ για το σώμα, που εξακολουθεί να είναι χειροποίητο, χρησιμοποιείται ο ίδιος απλός τρόπος κατασκευής των παλιότερων: ένα ορθογώνιο κομμάτι πηλού πιέζεται σε ορισμένο ύψος για να σχηματιστεί η μέση· στη συνέχεια ενώνονται μ' αυτό τα πρόσθετα στοιχεία – κεφάλι, «περιδέραιο» και στο πίσω μέρος δύο πόδια καβαλέτου για τη στήριξή του· στα παλιότερα, όπως το εδώ δημοσιευόμενο, με την ίδια διαδικασία διαμορφωνόταν ο λαιμός και το κεφάλι με πρόσθετα τα μάτια και το διάδημα. Στις αρχές του 5ου αι. αρχίζει η χρησιμοποίηση μήτρας για την κατασκευή ολόκληρου του ειδωλίου· βαθμιαία, όμως με πολύ αργό ρυθμό, τα συμπαγή, αρχικά, ειδώλια αντικαθίστανται από τα κοίλα, των οποίων η κατασκευή συνεχίζεται μέσα στον 4ο αι. π.Χ. Όσο για τη διακόσμησή τους πρέπει να αναφερθεί ότι στο αργεϊτικό εργαστήριο έχουμε ήδη τον 7ο αι. πολυχρωμία πάνω σε λευκό, αντίθετα με το κορινθιακό που χρησιμοποιούσε μαύρο και ιώδες απευθείας πάνω στον πηλό. Προσθέτουμε ακόμα ότι τα κορινθιακά ειδώλια συμπίπτουν χρονικά με τα αργεϊτικά, όμως φτάνουν μόνο μέχρι το 530 π.Χ. περίπου (Perachora I, σ. 211).

Η πρόσθετη ταινία στο στήθος, που στηρίζεται στους ώμους με περόνη ή απλά τους αγκαλιάζει για τη στήριξή της – όπως συμβαίνει εδώ –, χαρακτηρίζεται από τον Schliemann σαν απλή ταινία, από τον Perrot σαν είδος εσάρπας, από τον Blegen σαν περιδέραιο, από τον Higgins σαν αλυσίδα· ο Waldstein, II, σ. 11, πολύ σωστά βλέπει σ' αυτήν, ανάλογα με την περίπτωση, περιδέραιο ή πτυχή του πέπλου ή δηλώνει αδυναμία να ξεχωρίσει τι από τα δύο αντιπροσωπεύει.

Όμοια ειδώλια και σχετικές παρατηρήσεις βλ. ακόμα στους Waldstein, II, πίν. XLII-XLIII, σ. 4, 13, 18-19, Higgins 1954, πίν. 138, αρ. 980, σ. 269· και εδώ, αρ. 62.

7ος αι. π.Χ.

4. Στην Τεγέα (Breitenstein, σ. 21, πίν. 20), στην Πρόσυμνα (Blegen, AJA 43 (1939), σ. 422, εικ. 10, 1, 5), στην Αττική (Higgins 1967, πίν. 17E), στην Κόρινθο (ό.π., πίν. 20 D, F). Όσα προέρχονται από περιοχές που βρίσκονται μακριά από την πρώτη τους κοιτίδα, το Άργος, παρουσιάζουν εξωτερικές διαφορές, μια από τις οποίες είναι ίσως και η διάταξη του περιδεραιού.

Αρ. 58
ΣΠ 29

Βοιωτικό ειδώλιο ιππέα πολεμιστή
Μέγ. ύψ. 0,115 μ.

Σχεδόν πλήρες (λείπει η άκρη της ουράς του αλόγου) και καλά διατηρημένο· το δεξί χέρι του ιππέα είναι συγκολλημένο στον αγκώνα. Ο πηλός, καθαρός, λείος, έχει χρώμα κεραμιδί. Το μαύρο γάνωμα της διακόσμησης έχει σε μερικές μεριές καστανόμαυρη απόχρωση.

Όπως συνηθίζεται στα βοιωτικά ειδώλια ιππέων του 6ου αι. π.Χ., το άλογο είναι πλούσια διακοσμημένο με θλαστές και ευθείες γραμμές σε ποικίλους συνδυασμούς – κύκλοι και κουκκίδες περιορίζονται συνήθως στο στήθος του ζώου, όπως και εδώ – και δηλώνονται τα χαλινάρια στη μουσούδα του, ενώ η διακόσμηση του αναβάτη – γραμμική και αυτή – είναι περιορισμένη. Όμοια ειδώλια βρέθηκαν στη Ριτσώνα σε τάφους του α' μισού του 6ου αι. π.Χ.· για τον αναβάτη βλ. Ure, πίν. XV, αρ. 86.275 (όπως και εδώ το σώ-

Εικ. 112
Πίν. 16α

μα είναι πολύ ψηλό, το κεφάλι μικρό, τα πόδια κρεμασμένα στα πλευρά του ζώου) και για τη διακόσμηση του αλόγου ειδώλια από την Αθήνα στο Μουσείο της Κοπεγχάγης (Breitenstein, σ. 17, πίν. 16, αρ. 151, αρ. ευρ. 7312).

Εδώ, ο ιππέας, με το υψωμένο από τον αγκώνα δεξί χέρι, κρατούσε δόρυ – υπάρχει και διαμορφωμένη οπή για την υποδοχή του – ενώ στα παραπάνω αναφερόμενα παραδείγματα αγκαλιάζει με τα δυο του χέρια το λαιμό του ζώου. Πολεμιστής είναι και ο αναβάτης του ειδωλίου από τη Ριτσώνα 50.392 (Ure, πίν. XVI): με το αριστερό του χέρι κρατάει ασπίδα που καλύπτει το λαιμό και μικρό μέρος από το κεφάλι του ζώου.

Κοντά στα μέσα του 6ου αι. π.Χ. τα ειδώλια των ιππέων τυποποιούνται και τα σκέλη του αναβάτη πολύ συχνά δε δηλώνονται, «χάνονται» μέσα στο σώμα του ζώου: βλ. τα ειδώλια του Βρετανικού Μουσείου, Higgins 1954, πίν. 105, αρ. 782-786, της Ριτσώνας, Ure, ό.π., και εδώ, αρ. 63, εικ. 117-118.

Α' μισό 6ου αι. π.Χ.

Αρ. 59
ΣΠ 39

Βοιωτικό γυναικείο ειδώλιο
Ύψ. 0,22 μ.

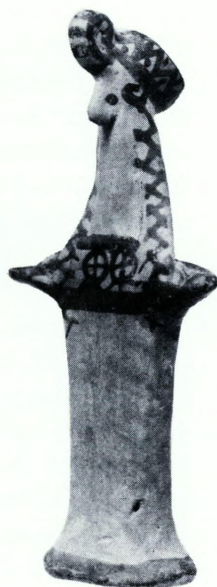
Ακέραιο και καλά διατηρημένο. Ο πηλός, λίγο τραχύς στην αφή, έχει χρώμα ανοιχτό καστανέρυθρο· το επίχρισμα είναι λίγο ανοιχτότερο. Για τη διακόσμηση έχουν χρησιμοποιηθεί μαύρο και ιώδες.

Είναι χειροποίητο, σανιδόμορφο, με λαιμό ελαφρά κυλινδρικό: στο πίσω μέρος φαίνεται καθαρά η ένωση του πρόσθετου πηλού που χρησιμοποιήθηκε σ' αυτό το σημείο για τη δημιουργία κάποιας κυρτότητας. Πρόσθετες είναι και οι δύο πλεξούδες που πέφτουν πάνω στους ώμους, ακολουθώντας την καμπυλότητά τους. Το ιδιόμορφο πλάσιμο των «χεριών» πιθανότατα οφείλεται στην πρόθεση του κοροπλάστη να ενισχύσει τη στερεότητά τους: η άκρη τους έχει αναδιπλωθεί προς τον κορμό και προς τα πάνω. Στο κάτω μέ-

Εικ. 113

113

114

115

ρος το ειδώλιο πλαταίνει για την καλύτερη στήριξη του· στο σημείο αυτό εσωτερικά είναι κοίλο. Ευθείες γραμμές σε ποικίλη διάταξη – οριζόντιες, κάθετες, θλαστές – και κουκκίδες αποτελούν τη διακόσμησή του. Η πλατιά διάκοσμη ζώνη στο στήθος – θλαστή γραμμή με κουκκίδες, πλαισιωμένη στο πάνω μέρος από δύο ταινίες και στο κάτω από μία ιώδη – δηλώνει την παρυφή του πέπλου από την οποία ξεκινούν δύο ζεύγη κάθετων ταινιών, που φθάνουν μέχρι τη βάση (όπου αναφέρονται ζεύγη ταινιών η μία είναι ιώδης). Ευθείες οριζόντιες στολίζουν τις πλεξούδες, τα χέρια, την πλαστικά αποδομένη έλικα πάνω από το μέτωπο – στον πυρήνα της είναι ακτινωτές. Στον πόλο, όρθιες ευθείες πατούν σε ιώδη ταινία που περιβάλλει τη βάση του. Ιδιαίτερα σημειώνουμε

το γραπτό βόστρυχο που, ξεφεύγοντας από τον πόλο, στολίζει τον κρόταφο. Τα μάτια, όπως συνήθως γραπτές κουκκίδες, έχουν σχεδόν στο σύνολό τους απολεπιστεί.

Στο πίσω μέρος δηλώνονται τρεις πλεξούδες – γραπτές κυματιστές γραμμές – που φτάνουν μέχρι τη ράχη και πλαισιώνονται πάνω και κάτω από μαύρη ταινία· τρεις οριζόντιες γραμμές στολίζουν τα «χέρια». Μαύρη ταινία τυλίγει το ειδώλιο στο κάτω μέρος – στην κύρια όψη μόλις που διακρίνεται.

Ανήκει στην κατηγορία των ιδιόμορφων βοιωτικών ειδωλίων («Παπάδες», Uge, σ. 54 κ.ε.), που σε μεγάλη αφθονία βρέθηκαν στις περιοχές της Τανάγρας και της Κωπαΐδας· είναι όλα κατασκευασμένα με την ίδια τεχνική και έχουν κοινά

χαρακτηριστικά την περίεργη διαμόρφωση του προσώπου και των χεριών, τον υπερβολικά ψηλό λαιμό – ιδιαίτερα στα παλιότερα – τη σπείρα πάνω από το μέτωπο, τον κοίλο εσωτερικά πόλο, τα ζωγραφιστά μάτια και τις μακριές πλεξούδες. Επίσης, χαρακτηριστική είναι η κάτω απόληξή τους.

Στον ξεχωριστό αυτό τύπο, που σ' αυτή τη μορφή επαναλαμβάνεται συνεχώς, με μικρές μόνο μεταβολές, σχεδόν έναν ολόκληρο αιώνα (ξεκινάει τον 7ο αι. και συνεχίζεται μέχρι τα μέσα του 6ου, Ure, σ. 54-55), διακρίνουμε δύο χωριστές ομάδες που αποτελούν και χρονικό διαχωρισμό: στα παλιότερα ο λαιμός είναι πολύ ψηλός, η μύτη παρουσιάζει ισχυρή κλίση προς τα κάτω, η διακόσμηση περιορίζεται στο πάνω μέρος μέχρι το στήθος – αυτό δεν είναι απόλυτο – και οι πλεξούδες είναι σχεδόν πάντα πρόσθετες, βλ. Higgins 1954, σ. 203-204, πίν. 100, αρ. 761-766, αρχές 6ου αι. π.Χ., και εδώ, τους αρ. 60, 61· στα νεότερα, ο λαιμός γίνεται όλο και χαμηλότερος, η κλίση της μύτης προς τα κάτω σταδιακά ελαττώνεται και οι πλεξούδες είναι ζωγραφιστές κυματιστές γραμμές – Higgins 1954, σ. 208, πίν. 104, αρ. 775-777, μέσα 6ου αι.· Breitenstein, αρ. 135-137. Βλ. και όμοιο ειδώλιο από την Τανάγρα στο Λούβρο, Mollard-Besques, I, πίν. VII B 59, αρ. ευρ. MNB 1125 (1877), α' μισό του 6ου αι.

Β' τέταρτο του 6ου αι. π.Χ.

Αρ. 60
ΣΠ 40

Εικ. 114

Βοιωτικό γυναικείο ειδώλιο

Ύψ. 0,157 μ.

Ακέραιο και καλά διατηρημένο. Ο πηλός, καστανός πολύ ανοιχτός, είναι λείος και μαλακός στην αφή, το επίχρισμα ελαφρά πορτοκαλόχρωμο. Η διακόσμηση σε μερικές μεριές έχει καστανόμαυρη απόχρωση· έχει χρησιμοποιηθεί ιώδες. Ανήκει στην ίδια κατηγορία με το προηγούμενο, όμως η διακόσμησή του παρουσιάζει μεγαλύτερη ποικιλία. Στο στήθος, πλατιά διάκοσμη ζώνη, όπου δύο «τροχοί» σε παράταξη και κάτω από

αυτούς τρισκελές ακαθόριστο κόσμημα, πλαισιωμένα πάνω και κάτω από δύο πλατιές ταινίες ιώδεις· τη διακόσμηση πλουτίζουν δύο «σταυροβελονιές», που κρέμονται από μία στα πλάγια της κάτω ταινίας. Απλή θλαστή γραμμή και θλαστή γραμμή με κουκκίδες, που πατάει σε ιώδη ταινία, στολίζουν αντίστοιχα τις πρόσθετες πλεξούδες και τον πόλο, οριζόντιες ευθείες πλαισιωμένες δεξιά αριστερά από μαύρη ταινία, τη σπείρα πάνω από το μέτωπο. Στην πάνω στενή επιφάνεια των χεριών ιώδης ταινία. Και εδώ, όπως και στο προηγούμενο, βόστρυχοι στολίζουν τους κροτάφους.

Στο πίσω μέρος ένα ζευγάρι κατακόρυφες θλαστές γραμμές σε όλο το ύψος του λαιμού ως χαμηλά στη ράχη, πλαισιωμένες πάνω και κάτω από ταινία – η άκρη της κάτω ταινίας διακρίνεται μπροστά, δεξιά, κάτω από τη «σταυροβελονιά» – , δηλώνουν τις πλεξούδες· δεξιά και αριστερά από αυτές, στο ύψος των ώμων, από δύο μεγάλες κουκκίδες ανάμεσα σε οριζόντιες ταινίες.

Περισσότερα για τον τύπο του ειδωλίου βλ. στο προηγούμενο, αρ. 59.

Β' τέταρτο του 6ου αι. π.Χ.

Αρ. 61
ΣΠ 146

Εικ. 115

Βοιωτικό γυναικείο ειδώλιο

Ύψ. 0,203 μ.

Το ωραίο αυτό ειδώλιο έχει συγκολληθεί από τέσσερα μεγάλα κομμάτια και έχει μικρές ανώδυνες συμπληρώσεις στο λαιμό, στην άκρη της μύτης, στη σπείρα πάνω από το μέτωπο, στη βάση. Ο πηλός του, πολύ ανοιχτός καστανός, είναι λείος και μαλακός στην αφή. Η διακόσμηση, καλά διατηρημένη, έχει στο μεγαλύτερο τμήμα της ανοιχτή καστανή απόχρωση – είναι σχεδόν διάφανη. Η γνησιότητά του ελέγχθηκε με υπέρυθρες ακτίνες στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Ανήκει και αυτό στην ίδια κατηγορία με τα δύο προηγούμενα, όμως η διακόσμηση εδώ είναι πλουσιότερη, και ορισμένα στοιχεία το διαφορο-

ποιούν από αυτά και δείχνουν πως είναι νεότερο τους: βασικά, το μεγάλο, όμορφα γραμμένο μάτι, που μοιάζει να παρακολουθεί εξεταστικά τον έξω κόσμο, η διαμόρφωση των χεριών και της μύτης – να συγκριθεί με το ειδώλιο αρ. 59, εικ. 113 – και οι ζωγραφιστές πλεξούδες· το τελευταίο αυτό δεν είναι απόλυτο χρονολογικό κριτήριο. Πλατύς πυργωτός μαίανδρος, έντονα γραμμένος, στολίζει την ταινία στο στήθος. Κάτω από αυτόν η διακόσμηση συνεχίζεται κατακόρυφη, πυκνή, μέχρι και τη βάση, με κυματιστές γραμμές πλαισιωμένες στο πάνω μέρος από στενή οριζόντια ταινία με σιγμοειδή και στο κάτω από πλατύτερη ταινία, όπου εναλλάσσονται όρθιες ευθείες σε ζευγάρια και κουκκίδες. Όρθιες ευθείες με κουκκίδες ανάμεσά τους στολίζουν και τον πόλο, οριζόντιες γραμμές τη μεγαλόπρεπη σπείρα πάνω από το μέτωπο. Ένα μεγάλο κόσμημα σε σχήμα ροδιού κρέμεται ψηλά στο λαιμό από λεπτή ταινία· το πλαισιώνουν οι δύο αχνά γραμμένες κυματιστές πλεξούδες που κατεβαίνουν ως τους ώμους. Στο πίσω μέρος οι πλεξούδες είναι τέσσερις.

Όμοια ειδώλια στο Μουσείο της Κοπεγχάγης αρ. ευρ. 1729, από τη Θήβα, Breitenstein, πίν. 14, αρ. 135-137, σ. 15 – μόνο που ο λαιμός σ' αυτό είναι χαμηλότερος· στο Λούβρο, από τη Βοιωτία, Rottier, σ. 47, πίν. V, σ. 25, αρ. 135· μια σειρά στο Βρετανικό Μουσείο, που χρονολογείται στα μέσα του 6ου αι. π.Χ., Higgins 1954, αρ. 775-777, πίν. 104, σ. 207-8.

Μέσα του 6ου αι. π.Χ.

Αρ. 62
ΣΠ 93

Αρχαϊκό καθιστό γυναικείο ειδώλιο

Σωζ. ύψ. 0,161 μ. Πλ. 0,101 μ.

Σώζεται μόνο το πάνω μέρος σχεδόν ακέραιο, ένα τμήμα του πόλου είναι συμπληρωμένο. Ο πηλός του λείος, καθαρός, μαλακός στην αφή, έχει χρώμα κεραμιδί. Η διακόσμηση ήταν πολύχρωμη πάνω σε λευκό – σώζονται ίχνη σαφή κόκκι-

116

Εικ. 116

να στο σώμα και στη δεξιά «περόνη», και γαλάζια κοντά στο δεξιό ώμο και στη δεξιά παλάμη. Το σανιδόμορφο σώμα είναι χειροποίητο, το κεφάλι και ο πόλος φτιαγμένα με μήτρα. Τα χέρια, η ταινία στο στήθος, οι «περόνες» στους ώμους είναι πρόσθετα. Τα μαλλιά, χωρισμένα στη μέση, πλαισιώνουν σε δύο σειρές το τριγωνικό μέτωπο και πέφτουν συμπαγή δεξιά και αριστερά από το πρόσωπο μέχρι τους ώμους. Τα χέρια, αποδομένα χωρίς λεπτομέρειες, κρέμονται άτονα, παράλληλα με το σώμα.

Ο τύπος αυτός των ειδωλίων, κοινός στην ηπειρωτική Ελλάδα, παρουσιάζει τοπικές διαφορές που δεν οφείλονται μόνο στη χρονική τους απόσταση: βλ. για το Άργος, Higgins 1954, σ. 269, πίν. 138, αρ. 978, 980 (τέλος 7ου-6ος αι.), και εδώ αρ. 57, εικ. 111· για τη Σπάρτη, Artemis Orthia, πίν. 33 (αρχές 6ου αι.)· για την Τεγέα, Higgins 1954, σ. 273, πίν. 139, αρ. 991 (μέσα 6ου αι.)· για την Κόρινθο, Perachora I, σ. 214, πίν. 93, αρ. 77, 79 (ίσως αργεϊτικό, 545-530 π.Χ.)· για την Αττική,

Higgins 1954, πίν. 84, αρ. 647 (τέλος 6ου αι. π.Χ.). Στο τελευταίο αυτό ειδώλιο είναι πολύ κοντά το εδώ δημοσιευόμενο· εκτός από την ομοιότητα στην τεχνική και γενικά στη δομή του, όμοια είναι τα μάτια – λοξά, ελαφρά τραπεζιοειδή – η ταινία στο στήθος, τα κρεμασμένα χέρια, τα συμπαγή μαλλιά (στου Βρετανικού Μουσείου ογκωδέστερα), ο ψηλός, κοίλος στο πίσω μέρος, πόλος (όμως χωρίς «λαιμό» εκεί). Το μακρόστενο πρόσωπο, το τονισμένο τριγωνικό μέτωπο και το ελαφρό χαμόγελο, διαφορές που παρουσιάζει το δικό μας ειδώλιο σε σχέση με του Βρετανικού Μουσείου, δείχνουν πως είναι πρωιμότερο από εκείνο.

Μέσα του 6ου αι. π.Χ.

117

Αρ. 63

Εικ. 117-118

ΣΠ 43

Βοιωτικό ειδώλιο ιππέα

Ύψ. 0,148 μ.

Τα πίσω πόδια του αλόγου έχουν συγκολληθεί από δύο μεγάλα κομμάτια· στη δεξιά πλευρά του ιππέα, στο σημείο που ο γλουτός του «συγχωνεύεται» με το σώμα του ζώου, διακρίνεται μεταγενέστερη επέμβαση· λείπει το δεξί χέρι από τον αγκώνα σχεδόν. Ο πηλός λεπτόκοκκος, πορώδης, έχει χρώμα κεραμιδί – εξωτερικά το ειδώλιο είναι στο σύνολό του τεφρό. Ίχνη από λευκό χρώμα και μαύρο γάνωμα διακρίνονται στο κεφάλι και ψηλά στο στήθος του αναβάτη, στη χαίτη και στα πόδια του ζώου.

Ιππέας και άλογο έχουν αποδοθεί συνοπτικά. Στο πρόσωπο του ιππέα σώζονται η μύτη και η πλατιά γενειάδα – τα μάτια και το στόμα θα ήταν δηλωμένα με χρώμα· στο κεφάλι φοράει στεφάνι. Το δεξί του χέρι, τραβηγμένο στο πλάι, ήταν λυγισμένο στον αγκώνα προς τα πάνω· τα πόδια του, από τους γλουτούς και κάτω, «χάνονται» μέσα στο σώμα του ζώου. Στο ρύγχος του αλόγου δυο σπές δηλώνουν τα ρουθούνια και μια χαραξιά κάτω από αυτές το στόμα· όμως, τα τεντωμένα ψηλόλιγνα πόδια, η τιναγμένη πίσω ουρά, το στητό κεφάλι δίνουν ένταση και περηφάνια στη στάση

118

του.

Το ειδώλιο αυτό αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα των τυποποιημένων πια, κοντά στα μέσα του 6ου αι., ιππέων, βλ. σχετικά εδώ στον αρ. 58· και ακόμα όμοια ειδώλια από τη Ριτσώνα στον Ure, πίν. XV-XVI και, πάλι από τη Βοιωτία, στο Βρετανικό Μουσείο, Higgins 1954, πίν. 105, αρ. 782-786· τα τελευταία έχουν πλούσια, όμως εντελώς τυποποιημένη, γραμμική διακόσμηση.

Μέσα του 6ου αι. π.Χ.

Αρ. 64
ΣΠ 42

Βοιωτικό γυναικείο ειδώλιο

Ύψ. 0,24 μ.

Είναι σχεδόν ακέραιο – λείπουν η άκρη της μύτης και του αριστερού χεριού, οι περισσότερες τριγωνικές απολήξεις στο πάνω μέρος του πόλου – όμως το πρόσωπο είναι πολύ φθαρμένο. Ο πηλός, τραχύς, πορώδης, έχει χρώμα κεραμιδί. Σε μερικές μεριές διακρίνονται ελάχιστα αμφίβολα ίχνη από λευκό χρώμα (αυτό που μοιάζει με λευκό κοντά στη βάση είναι λανθασμένη εντύπωση που δημιουργεί η φωτογραφία). Από τα χέρια και πάνω είναι καμένο. Μόνο το κεφάλι είναι φτιαγμένο με μήτρα, το υπόλοιπο είναι χειροποίητο.

Όρθια γυναικεία μορφή με ψηλό πόλο και μικρές προεξοχές στη θέση των χεριών. Στην πάνω άκρη του πόλου διαμορφώνονται τριγωνικές απολήξεις – σώζεται η μία. Τα μαλλιά, συμπαγής μάζα, πέφτουν πλαταίνοντας πάνω στους ώμους.

Εικ. 119

Το πρόσωπο, φθαρμένο σήμερα, δε φαίνεται να ήταν πολύ πετυχημένο από την αρχή: δίνει την εντύπωση ότι η μήτρα μετακινήθηκε την ώρα της κατασκευής του· όμως μερικά σημεία είναι καλοφτιαγμένα – το δεξί μάτι, η μύτη, το αριστερό τμήμα των χειλιών που είναι κλειστά και έχουν λεπτό πλαστικό περίγραμμα.

Όμοιο ειδώλιο στο Βρετανικό Μουσείο (Higgins 1954, σ. 211, πίν. 106, αρ. 790) καλύπτεται ολόκληρο με λευκό στρώμα και ο πόλος, με τριγωνικές απολήξεις και εκεί, είναι πλούσια στολισμένος. Ο Higgins αναφέρει ότι μόνο το κεφάλι είναι φτιαγμένο με μήτρα – όπως και στο δικό μας – και το τοποθετεί στο τέλος του 6ου αι. π.Χ. με βάση τη χρονολόγηση του τάφου μέσα στον οποίο βρέθηκε. Όμοια ειδώλια στο Εθνικό Μουσείο της Κοπεγχάγης (Breitenstein, πίν. 15, αρ. 143) και στο Λούβρο (Pottier, σ. 48, πίν. V).

Τελευταίο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ.

Αρ. 65
ΣΠ 51

Εικ. 120

Γυναικεία προτομή

Ύψ. 0,10 μ.

Συγκολλήθηκε από δύο μεγάλα κομμάτια. Ο πηλός έχει χρώμα σκούρο καστανό· στη δεξιά πλευρά το χρώμα έχει αλλοιωθεί από φωτιά, είναι τεφρό. Η διακόσμηση ήταν πολύχρωμη πάνω σε λευκό – σώζεται κόκκινο χρώμα.

Τα μαλλιά, που πέφτουν δεξιά αριστερά συμπαγή σε ελαφρούς κυματισμούς και διαμορφώνονται σε δύο σειρές μικρές έλικες πάνω από το μέτωπο με λεπτή κόκκινη ταινία ανάμεσά τους, πλαισιώνουν το όμορφο πρόσωπο με το φουσκωτό μέτωπο, τα πεταχτά μήλα και το πλατύ πηγούνι.

Το κόκκινο χρώμα στα χείλη σώζεται πολύ καλά· από το λευκό διατηρήθηκαν μόνο μικρά τμήματα, ιδιαίτερα στη δεξιά πλευρά της προτομής. Για τον τύπο της προτομής βλ. *Hesperia* 11 (1942), σ. 370 κ.ε. και Higgins 1954, πίν. 110, αρ. 802, (αρχές 5ου αι. π.Χ.).

Τέλος του 6ου αι. π.Χ.

119

Βοιωτικό γυναικείο ειδώλιο

Ύψ. 0,227 μ. Μέγ. πάχ. 0,02 μ.

Είναι σχεδόν ακέραιο, λείπει μόνο η άκρη του αριστερού χεριού, που συμπληρώθηκε· άλλη νεότερη επέμβαση είναι το μαύρο χρώμα στα μαλλιά, πάνω και κάτω από τα ενώτια: η υφή του δεν έχει καμιά σχέση με το αρχαίο μαύρο γάνωμα της υπόλοιπης διακόσμησης. Ο πηλός, καστανός πολύ ανοιχτός, είναι τραχύς με ξένα σωματίδια. Η διακόσμηση, αρκετά καλά διατηρημένη, είναι μαύρη και κόκκινη πάνω σε λευκό – μαύρα είναι μόνο τα μάτια και οι ταινίες που πλαισιώνουν τη διακόσμηση του πέπλου. Η γνησιότητά του ελέγχθηκε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο με υπέρυθρες ακτίνες.

Το κεφάλι και ο πόλος είναι καμωμένα με μήτρα, το σώμα χειροποίητο. Η εντελώς επίπεδη πίσω επιφάνεια του ειδωλίου και η έλλειψη πάχους (το μέγιστο 0,02 μ. είναι μόνο στο κάτω μέρος όπου πλαταίνει λίγο μπροστά) δείχνουν ότι είχε χρησιμοποιηθεί για τη διακόσμηση μιας άλλης επίπεδης επιφάνειας.

Όρθια γυναικεία μορφή με πλούσια διακοσμημένο πέπλο, στρογγυλά μεγάλα ενώτια, περιδέραιο – μια κόκκινη λεπτή ταινία που περιβάλλει το λαιμό – και ψηλό αμφικωνικό πόλο με περίεργη διαμόρφωση στο πίσω μέρος – η πάνω του επιφάνεια είναι κοίλη, όπως και το κάτω μισό. Δύο μικρές ταινιωτές προεξοχές δηλώνουν τα χέρια, η μέση είναι ψηλά διαμορφωμένη. Τα μακριά μαλλιά, συμπαγής μάζα που πλαταίνει προς τα κάτω – σε χτυπητή αντίθεση με το πρόσωπο που στενεύει –, σταματούν στους ώμους.

Χάρη στην καλή διατήρηση του λευκού στρώματος σώθηκε η πλούσια διακόσμησή του και, βασικά, η δυνατή έκφραση του προσώπου που τονίζεται με τα μεγάλα μαύρα μάτια, τα γραμμένα με το ίδιο χρώμα φρύδια, με το θεληματικό πηγούνι. Στα χείλη και στα φουσκωτά μήλα σώζονται ίχνη από κόκκινο χρώμα.

Το πάνω μισό του πόλου στολίζουν μπροστά πυκνές όρθιες ευθείες, που πατούν πάνω σε τρεις

120

121

οριζόντιες ταινίες, και τα ενώτια δικτυωτό. Ίδιο κόσμημα – δικτυωτό – έχει χρησιμοποιηθεί και για τον πέπλο στο στήθος, εδώ πλαισιωμένο από τις όρθιες ευθείες που σκεπάζουν τα χέρια. Μεγαλύτερη ελευθερία και ενδιαφέρον παρουσιάζει η διακόσμηση του πέπλου στο κάτω μέρος: ένα φίδι με το κεφάλι προς τα πάνω, στραμμένο αριστερά, αναπτύσσεται κατακόρυφα με άνετους κυματισμούς μέσα σε πλατιά μετόπη. Οι κόκκινες πυκνές πλαγιαστές γραμμές δεξιά αριστερά από τις κατακόρυφες μαύρες ταινίες τονίζουν το κεντρικό θέμα.

Όμοια στη δομή ειδώλια, στο Μουσείο της Κοπεγχάγης ο Breitenstein, σ. 16, πίν. 14, αρ. 141-142, τα χαρακτηρίζει “Flat Female Figures”· βλ. ακόμα το ειδώλιο αρ. REG. 672-5.15 του Βρετανικού Μουσείου που ο Higgins (Higgins 1954, πίν. 106, αρ. 790) χρονολογεί στο τέλος του 6ου αι. με βάση τον τάφο μέσα στον οποίο βρέθηκε.

Γύρω στο 500 π.Χ.

122

Αρ. 67
ΣΠ 70

Εικ. 122-123

Βοιωτικό γυναικείο ειδώλιο

Ύψ. 0,349 μ. Μέγ. πάχ. 0,049 μ.

Έχει συγκολληθεί από δύο μεγάλα κομμάτια· το σημείο συγκόλλησης, στο ύψος των γονάτων περίπου, διακρίνεται στην εικ. 122. Το πρόσωπο είναι λίγο φθαρμένο, περισσότερο γύρω από το αριστερό μάτι· στο σημείο συγκόλλησης υπάρχουν μικρές ανώδυνες συμπληρώσεις. Ο πηλός τραχύς, χοντρόκοκκος, έχει χρώμα κεραμιδί. Η διακόσμηση είναι κόκκινη πάνω σε λευκό – από το λευκό διακρίνονται σαφή ίχνη και πίσω. Η γνησιότητά του ελέγχθηκε με υπέρυθρες ακτίνες στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Το ειδώλιο είναι συμπαγές – υπάρχει μόνο μικρή κοιλότητα στο κάτω μέρος. Το κεφάλι και ο πόλος είναι πιθανότατα φτιαγμένα με μήτρα, το σώμα χειροποίητο με ιδιόμορφη γενικά κατασκευή: το πάνω μέρος είναι σανιδόμορφο, όμως από τα χέρια και κάτω πλαταίνει πίσω όλο και περισσότερο (εικ. 123), ενώ μπροστά παραμένει σανιδό-

123

μορφο (βλ. στην εικ. 122 την απόδοση των ποδιών). Ο λαιμός και οι ώμοι χάνονται μέσα στη μάζα των μαλλιών που πέφτουν σε σχήμα κώνου ως το στήθος.

Ο ψηλός πόλος είναι κυλινδρικός μπροστά, επίπεδος πίσω, από το περιδέραιο διακρίνονται σαφή κόκκινα ίχνη διπλής ταινίας και ο μακρύς πέπλος αφήνει ελεύθερες μόνο τις μύτες των ποδιών· η διακόσμησή του είναι πλούσια: στο στήθος πλατιά ζώνη με πυκνές, λίγο λοξές γραμμές από τα δεξιά προς τα αριστερά (διακρίνονται καλύτερα στην αριστερή πλευρά του ειδωλίου, εικ. 122) ορίζεται πάνω και κάτω από λεπτή οριζόντια ταινία· από τα χέρια και κάτω δύο κάθετες ταινίες σχηματίζουν κεντρική πλατιά μετόπη, μέσα στην οποία δύο συστήματα με πλαγιαστές προς τα αριστερά εναλλάξιμες γωνίες – τέσσερις στο πάνω, δύο στο κάτω – πλαισιώνουν γωνιώδες λαβυρινθοειδές κόσμημα που αναπτύσσεται ανάμεσά τους με την ίδια φορά. Δεξιά και αριστερά της μετόπης από ένα ζευγάρι κατακόρυφες ταινίες. Η διακόσμηση φτάνει ως την κάτω παρυφή του πέπλου που αποδίδεται πλαστικά και καλύπτεται με κόκκινο χρώμα· το ίδιο χρώμα σκεπάζει τις μύτες των ποδιών, ενώ ίχνη του διακρίνονται στις παρειές, στα χείλη, στον πόλο.

Το δημοσιευόμενο ειδώλιο ανήκει στο γνωστό τύπο «παπάδες» με το εντελώς διαμορφωμένο πρόσωπο, που πρωτοπαρουσιάζεται στα μέσα του 6ου αι. (Ure, σ. 57, πίν. XIV, αρ. 112.71).

Αρχές του 5ου αι. π.Χ. (;).

Αρ. 68

ΣΠ 107

Εικ. 124

Βοιωτικό (;) γυναικείο ειδώλιο

Ύψ. 0,32 μ.

Είναι ακέραιο και καλά διατηρημένο. Φτιαγμένο με μήτρα, κοίλο εσωτερικά, έχει στο πίσω μέρος μεγάλο ορθογώνιο άνοιγμα. Ο πηλός έχει χρώμα φαιό, σε μερικές μεριές τεφρό. Από τη διακόσμηση, πολύχρωμη (;) πάνω σε λευκό, σώζονται μόνο σαφή ίχνη κόκκινου χρώματος.

Η μορφή, όρθια, στηρίζεται με το δεξί σκέλος πά-

124

νω σε ψηλή βάση· το άνετο αριστερό σκέλος προχωρεί λίγο μπροστά. Τα χέρια πέφτουν άτονα στα πλάγια, τα δάκτυλα, λίγο κλειστά, ενώνονται με τον αντίχειρα. Φοράει ψηλό πόλο, δωρικό πέπλο με απόπτυγμα και μακρύ ιμάτιο-καλύπτρα που φτάνει μέχρι τη βάση. Η κυματιστή κατακόρυφη παρυφή του ιματίου ήταν κόκκινη. Ίδιο χρώμα είχαν: πλατιά οριζόντια ταινία χαμηλά στο απόπτυγμα· το περιδέραιο, λεπτή ταινία στη βάση του λαιμού· τα χείλη· ταινία στα μαλλιά ακριβώς κάτω από τον πόλο· δύο οριζόντιες ταινίες που περιβάλλουν τη βάση.

Όμοια ειδώλια στο Βρετανικό Μουσείο από τη Βοιωτία (Higgins 1967, σ. 78, πίν. 33c, βοιωτική αντιγραφή αττικού τύπου στα μέσα του 5ου αι. π.Χ.)· από την Κυρηναϊκή (Walters, σ. 128, πίν. VII B 346)· από τη Σάμο (ό.π., πίν. VII, B 121, ύστερο αρχαϊκό έργο). Παρά τη γενικά μεγάλη ομοιότητά του με τα παραπάνω ειδώλια του Βρε-

125

τανικού Μουσείου υπάρχει μια βασική διαφορά: εκείνα είναι ραδινότερα και έχουν σωστότερες αναλογίες.

5ος αι. π.Χ.

Αρ. 69
ΣΠ 44

Σύμπλεγμα Σιληνού-πιθήκου

Ύψ. 0,122 μ.

Το ειδώλιο είναι ακέραιο και πολύ καλά διατηρημένο – μόνο το δεξί χέρι του Σιληνού είναι συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Ο πηλός, λείος, καθαρός, έχει χρώμα κεραμιδί ανοιχτό.

Ένας μικρός πίθηκος ανεβασμένος στον ώμο ιθυφαλλικού Σιληνού που μισοκάθεται πάνω στην ουρά του, είναι το θέμα του χαριτωμένου αυτού συμπλέγματος. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει

το φτιαγμένο με μήτρα ωραίο κεφάλι του Σιληνού, με το πονηρό, στοχαστικό βλέμμα. Όμως και το χειροποίητο σανιδόμορφο σώμα του, όπως και τα άκρα, μετέχουν έντονα στη λειτουργικότητα της μορφής: βλ. την ελαφριά κλίση του σώματος προς τα μπρος, το γερά ακουμπισμένο πάνω στο μηρό δεξί χέρι, το συρμένο προς τα έξω αριστερό πόδι, την τεντωμένη προς τα κάτω ουρά – τα δύο τελευταία έτσι διαμορφωμένα παίζουν ρόλο ρυθμιστικό για τη στήριξή του.

Το μικρό χειροποίητο ζώο με την έξυπνη σκανταλιάρικη έκφραση, στηριγμένο πάνω στο φαλακρό κεφάλι του Σιληνού με το δεξί του χέρι – με το άλλο ίσως τον ψειρίζει – προσθέτει πολλά στη δημιουργία αυτής της όμορφης σύνθεσης.

Η γενειάδα, ο κορμός, τα άκρα του Σιληνού και ολόκληρος ο πίθηκος ήταν μαύρα – ιδιαίτερα στη γενειάδα, και στη ράχη του ζώου το χρώμα σώζεται σχεδόν στο σύνολό του. Όμως σαφή ίχνη λευκού και ερυθρού χρώματος στο πρόσωπο του Σιληνού δείχνουν ότι εδώ χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της πολυχρωμίας πάνω σε λευκό – ίχνη ερυθρού χρώματος σώζονται και στη δεξιά κνήμη, χαμηλά· μια σωστή εικόνα της χρωματικής διακόσμησής του μας δίνει το βοιωτικό κλασικό ειδώλιο στο Μουσείο της Κοπεγχάγης (Breitenstein, αρ. 317, σ. 36, πίν. 38), όπου τα χρώματα διατηρούνται πολύ καλύτερα και παρουσιάζουν αντιστοιχία με τα σωζόμενα ίχνη πάνω στο δικό μας. Πρέπει να προσθέσουμε ότι δε μας διαφεύγει η μεγάλη ομοιότητα ανάμεσα στα δύο ειδώλια τόσο στη στάση όσο και στο κεφάλι· ο πηλός και η ανώτερη ποιότητα της κεφαλής – αν όχι τόσο σε σύγκριση με το συγκεκριμένο ειδώλιο, όμως γενικά με τα σύγχρονά του βοιωτικά – είναι οι λόγοι που μας κάνουν να θεωρούμε το ειδώλιο αττικό. Προσθέτουμε ακόμα τη μεγάλη ομοιότητα που παρουσιάζει το κεφάλι του πιθήκου με το ειδώλιο αρ. 318, ό.π., στον ίδιο πίνακα. Βιβλιογραφία: Στήλη, τόμος εις μνήμην Νικολάου Κοντολέοντος, 1980, σ. 295-299, πίν. 130α-γ, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

530-500 π.Χ.

Εικ. 125

Βοιωτικό γυναικείο ειδώλιο

Ύψ. 0,28 μ.

Είναι πλήρες, συγκολλημένο από τρία μεγάλα κομμάτια. Δύο μικρές συμπληρώσεις, η μια στο σημείο ένωσης των τριών κομματιών και η άλλη στη βάση, στο κέντρο χαμηλά, διακρίνονται στη φωτογραφία. Είναι φτιαγμένο με μήτρα, κοίλο εσωτερικά, και στο πίσω μέρος έχει μεγάλο ορθογώνιο άνοιγμα. Η περιοχή του στήθους είναι περιέργα διαμορφωμένη, όμως δε διακρίνεται μεταγενέστερη επέμβαση. Η ψηλή βάση είναι κοίλη εσωτερικά. Ο πηλός έχει χρώμα κεραμιδί· στο μπρος μέρος διακρίνεται καθαρά (ιδιαίτερα στις πτυχές) το λευκό που σκέπαζε ολόκληρη την επιφάνεια, όμως πάνω σ' αυτό δεν υπάρχουν καθόλου ίχνη άλλης διακόσμησης. Η γνησιότητά του ελέγχθηκε με υπέρυθρες ακτίνες στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Η τελετουργική εμφάνιση της μορφής με τα υψωμένα χέρια σε στάση δέησης, με τον ψηλό κυλινδρικό πόλο, με τις αυστηρές κάθετες πτυχές του άζωστου πέπλου, με το κοντό επίβλημα (;) και με τον άκρο συντηρητισμό, κάνει το ειδώλιο αυτό να ξεχωρίζει από τα σύγχρονά του και το τοποθετεί από άποψη ερμηνείας σε χωριστή κατηγορία με εξαιρετικά τονισμένη θρησκευτικότητα. Όμοια ειδώλια: στο Λούβρο, Pottier, πίν. VII, αρ. 165, σ. 52, βοιωτικό του 5ου αι. π.Χ.: «θεά στεφανωμένη με ψηλό διάδημα... που επιθυμεί άπληστα να φανερωθεί και να επιβάλει την εξουσία της πάνω στους ανθρώπους»· στο Μουσείο της Κοπεγχάγης, αρ. ευρ. 7332, Breitenstein, σ. 30, πίν. 31, αρ. 280: “Idol like” γυναικεία μορφή, γ' τέταρτο του 5ου αι. π.Χ.· στο Μουσείο Scheurleer, Scheurleer, σ. 17, εικ. 6: «κρατούσε κάποιο αντικείμενο – ίσως άνθος – όπως δείχνει η οπή στο δεξί χέρι της μορφής», β' μισό του 5ου αι. π.Χ. Το τελευταίο αυτό ειδώλιο είναι μεγαλοπρεπέστερο από τα προηγούμενα, γιατί διατηρεί αρκετά καλά την πολύχρωμη διακόσμησή του πάνω στο λευκό (μαύρο στα μάτια, σκούρο κόκκινο στα μαλλιά και στα χείλη). Ο Scheurleer, ό.π.,

126

βλέπει σ' αυτό κοινά σημεία με τα ειδώλια της Φωκίδας, δέχεται όμως ότι θα μπορούσε να είναι και βοιωτικό.

Όσο για τη χρονολόγησή του, το σχήμα του προσώπου και του πόλου, η συμπαγής μάζα των μαλλιών, όπως διαμορφώνεται σε οριζόντιες αυλακώσεις, αλλά και τεχνικές λεπτομέρειες, όπως η ψηλή βάση και το μεγάλο ορθογώνιο άνοιγμα πίσω, μας οδηγούν στο τέλος του 5ου αι. π.Χ., αν όχι λίγο αργότερα.

Γύρω στο 400 π.Χ.

Βοιωτικό γυναικείο ειδώλιο

Μέγ. σωζ. ύψ. 0,198 μ.

Είναι κολλημένο από δύο μεγάλα κομμάτια. Λεί-

127

πει το κάτω μέρος – το δεξί πόδι από το μηρό, το αριστερό από την κνήμη. Ο πηλός τραχύς, χοντρόκοκκος με μίκα, έχει χρώμα κεραμιδί. Για τη διακόσμηση, πολύχρωμη πάνω σε λευκό, έχουν χρησιμοποιηθεί φαιό για τα μαλλιά, κόκκινο για τα χείλη, για τα βραχιόλια, για το στόλισμα του πέπλου, και μαύρο για τις άλλες λεπτομέρειες του προσώπου, όπου διακρίνονται και νεότερες επεμβάσεις. Το ειδώλιο είναι φτιαγμένο με μήτρα και έχει μεγάλο ορθογώνιο άνοιγμα στο πίσω μέρος. Η κακή απόδοση ορισμένων στοιχείων, όπως π.χ. τα μαλλιά αριστερά, τα μάτια –ιδιαίτερα το δεξί–, οι λεπτομέρειες του ρούχου, τα χέρια δείχνουν ότι προέρχεται από πολύ χρησιμοποιημένη μήτρα.

Όρθια γυναικεία μορφή, με το αριστερό πόδι άνετο· το δεξί χέρι, λυγισμένο στον αγκώνα προς το στήθος, κρατάει άνθος ή καρπό, το αριστερό κατεβαίνει παράλληλα με το σώμα και έχει μικρό

128

κυκλικό αντικείμενο ανάμεσα στον αντίχειρα και το δείκτη. Φοράει πέπλο με απόπτυγμα στολισμένο με πλατιά ταινία στο κάτω μέρος και μικρές γραμμές δεξιά, περιδέριο, βραχιόλια στο αριστερό χέρι. Τα επιζωγραφισμένα μάτια και η λίγο φθαρμένη μύτη αλλοιώνουν την έκφρασή του.

Η πλουσιότητα κόμης με την εξαιρετικά περίπλοκη διαμόρφωση και ο κάλαθος που κάθεται πάνω σ' αυτήν, χαρακτηρίζουν μια μεγάλη σειρά από βοιωτικά ειδώλια, ανδρικά και γυναικεία, που χρονολογούνται ανάμεσα στο 430 και το 370 περίπου π.Χ.

Όμοια ειδώλια στο Βρετανικό Μουσείο, στο Μουσείο της Κοπεγχάγης και στη Συλλογή Loeb: Higgins 1967, πίν. 33D, σ. 78, ύστερος 5ος αι.· Breitenstein, πίν. 32, αρ. 285, σ. 31, κλασικό· Sieveking, πίν. 22, σ. 16, πέρασμα από τον 5ο στον 4ο αι. Ίδιου τύπου, όμως με κάποιες διαφο-

ρές, είναι τα ειδώλια που αναφέρουν ο Sieveking, πίν. 23-24 (το ένα με ιμάτιο-καλύπτρα, το άλλο με πολύ πιο περίπλοκη κόμμωση)· ο Schmaltz, στον πίν. 11, αρ. 150-151, σ. 63-64, 66 (η κόμη είναι λιγότερο περίπλοκη, α' μισό του 4ου αι. π.Χ.)· ο Masner στον πίν. 10, αρ. 789 (και τα δύο χέρια προς τα κάτω, 5ος αι. π.Χ.). Οι πτυχές του πέπλου, πολύ πιο ελεύθερες στο δημοσιευόμενο εδώ ειδώλιο από τα αντίστοιχα του 5ου αι., μας οδηγούν σε νεότερη χρονολόγηση.

400-375 π.Χ.

Αρ. 72

Εικ. 128

ΣΠ 106

Βοιωτική γυναικεία προτομή

Ύψ. 0,18 μ.

Είναι κατασκευασμένη με μήτρα πολύ χρησιμοποιημένη, όπως δείχνουν τα μαλλιά, τα μάτια, οι πτυχές, το περιδέριο. Στον αριστερό ώμο έχει δημιουργηθεί μεγάλο ράγισμα με απομακρυσμένα τα δύο χείλη. Ο πηλός έχει χρώμα καστανόφαιο· είναι λεπτόκοκκος, με ελάχιστη μίκα, λείος και μαλακός στην αφή. Η διακόσμηση, πολύχρωμη πάνω σε λευκό, σώζεται ελάχιστα – μικρά τμήματα λευκά πάνω στα οποία διακρίνονται ίχνη κόκκινου χρώματος. Στο πίσω μέρος υπάρχει οπή για εξάρτηση.

Το πλούσιο ιμάτιο-καλύπτρα φορεμένο πάνω από τον πόλο, πλαισιώνει το πρόσωπο και το λαιμό της μορφής και αφήνει ακάλυπτα το στήθος και τις παλάμες των χεριών. Ακάλυπτο μένει και το μπρος μέρος του πόλου που στολίζεται με ανάγλυφες βλαστόσπειρες και με συστήματα κουκκίδων – από τρεις – ανάμεσά τους. Ανάγλυφο είναι και το περιδέριο· οι ψήφοι του έχουν το σχήμα σταγόνας. Τα μαλλιά, χωρισμένα στη μέση, φεύγουν λοξά προς τα πλάγια και πάνω· ακριβώς κάτω από τον πόλο, κόκκινη ταινία. Με το δεξί χέρι υψωμένο προς το στήθος κρατάει κάλυκα άνθους, με το αριστερό, λίγο χαμηλότερα, σφαιρικό καρπό.

Ο τύπος αυτός της προτομής, που καλύπτει στον βοιωτικό Κεραμεικό το α' μισό του 4ου αι., συ-

χνά εικονίζει το Διόνυσο· βλ. Higgins 1954, πίν. 125, αρ. 873, όπου ο θεός φοράει το ίδιο ιμάτιο, κρατάει κάλυκα με το δεξί χέρι, κάρναρο με το αριστερό και έχει τα ίδια μαλλιά, όμως πολύ λιγότερο τυποποιημένα· η προτομή προέρχεται από την Τανάγρα και χρονολογείται από τον Higgins στις αρχές του 4ου αι.· κι ακόμα άλλη σύγχρονη, πάλι από την Τανάγρα, Higgins 1967, πίν. C, σ. 80 – εδώ ο θεός κρατάει αυγό και πετεινό. Άλλη όμοια, γυναικεία όμως, προτομή στο Βρετανικό Μουσείο, με την ίδια προέλευση, χρονολογεί ο Higgins 1954, σ. 228, πίν. 121, αρ. 857, στο τέλος του 5ου αι. π.Χ. Για τη διακόσμηση του πόλου βλ. ειδώλιο Άρτεμης στο ίδιο Μουσείο, άγνωστης προέλευσης, Higgins 1967, πίν. 34B, σ. XXXI, μέσα του 4ου αι. Η προτομή της Συλλογής Πολίτη είναι πιο κοντά στα δύο πρώτα παραδείγματα.

Α' τέταρτο του 4ου αι. π.Χ.

Αρ. 73

Εικ. 129

ΣΠ 36

Γυναικείο ειδώλιο (Ταναγραία)

Ύψ. 0,15 μ.

Έχει συγκολληθεί από δύο κομμάτια – το σημείο συγκόλλησης στη βάση του λαιμού. Ο πηλός είναι φαιός, μαλακός στην αφή. Ο βράχος-κάθισμα είναι ανοιχτός πίσω. Η διακόσμηση ήταν πολύχρωμη πάνω σε λευκό – σώζονται μεγάλα τμήματα από το λευκό και ίχνη μαύρου χρώματος κάτω από το στήθος και πάνω από το δεξιό μηρό. Νέα κοπέλα, με όμορφο πρόσωπο και απόμακρο βλέμμα, κάθεται πάνω σε βράχο· με το δεξί χέρι στηρίζεται πάνω σ' αυτόν, ενώ το αριστερό αναπαύεται πάνω στον αντίστοιχο μηρό. Είναι τυλιγμένη από το λαιμό μέσα σε πλούσιο ιμάτιο που, σχηματίζοντας πυκνές και σε μεγάλη ποικιλία πτυχές, κρύβει εντελώς τον κορμό και τα χέρια της. Αντίθετα, στο κάτω μέρος, το ρούχο είναι περισσότερο αποκαλυπτικό: διαγράφονται κάτω από αυτό το νωχελικά προβαλλόμενο δεξί πόδι και το αριστερό γόνατο. Το ιμάτιο από τον αριστερό ώμο πέφτει στη ράχη με καλά δουλεμένες πτυχές.

Κάποια ομοιότητα με το δικό μας παρουσιάζει αττικό γυναικείο ειδώλιο στο Βρετανικό Μουσείο, Higgins 1967, πίν. 41Α.

Τέλος 4ου-3ου αι. π.Χ.

Αρ. 74
ΣΠ 37

Εικ. 130

Κοπέλα με ριπίδιο (Ταναγραία)

Ύψ. 0,195 μ.

Είναι γενικά καλά διατηρημένο – λείπει μόνο το ένα ενώτιο – κοίλο εσωτερικά από τη βάση, χωρίς άνοιγμα στο πίσω μέρος. Ο πηλός έχει χρώμα καστανό. Σώζονται μικρά τμήματα από το λευκό χρώμα που το σκέπαζε ολόκληρο, όμως κανένα ίχνος πολυχρωμίας.

Όρθια νέα κοπέλα, με όμορφο χαρακτηριστικό πρόσωπο – τα μάτια χαμηλά τοποθετημένα, το μέτωπο πολύ ψηλό – στραμμένο λίγο προς τα αριστερά. Με το αριστερό χέρι στηριγμένο στη μέ-

ση κρατάει ριπίδιο, με το δεξί συγκρατεί το ιμάτιο στο ύψος του μηρού. Φοράει μακρύ χιτώνα, ιμάτιο και ενώτια· το ιμάτιο, ριγμένο στους ώμους, σκεπάζει το μπρος μέρος – και τα χέρια – ως τους μηρούς και πέφτει πλούσιο πίσω, πάνω από τον αριστερό ώμο σε καλά διαμορφωμένες πτυχές. Είναι λεπτό και αρκετά αποκαλυπτικό – διαγράφονται κάτω από αυτό το στήθος, τα χέρια, η κοιλιακή χώρα. Οι σχεδόν στο σύνολό τους οριζόντιες πτυχές του έρχονται σε αντίθεση με τις κατακόρυφες του χιτώνα που, βαρύς, κρύβει το κάτω μέρος της μορφής με εξαίρεση το ελαφρά προβαλλόμενο γόνατο του άνετου σκέλους.

Το είδος της κόμμωσης οδηγεί στο τέλος του 4ου αι. π.Χ. και αργότερα· βλ. Webster, πίν. 36, σ. 35 (ύστερος 4ος αι. π.Χ.) και Schmaltz, πίν. 16, αρ. 199, σ. 78 (πρώιμα αλεξανδρινά χρόνια). Όμοια διαμόρφωση του ιματίου στο στήθος σε κορινθιακό ειδώλιο στο Βρετανικό Μουσείο, Higgins 1967, πίν. 47C (3ος αι. π.Χ.).

Τέλος 4ου-3ου αι. π.Χ.

129

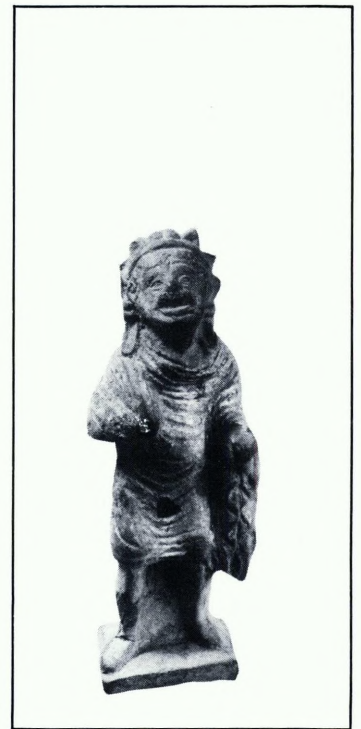
130

131

132

133

Αρ. 75
ΣΠ 69

Γυναικείο ειδώλιο (Ταναγραία)

Ύψ. 0,24 μ.

Είναι κολλημένο από πολλά κομμάτια, πλήρες, και γενικά καλοδιατηρημένο· έχει στο πίσω μέρος μικρό ορθογώνιο άνοιγμα. Ο πηλός είναι καστανέρυθρος με λίγη μίκα, η διακόσμηση πολύχρωμη πάνω σε λευκό: διακρίνονται καθαρά στο ιμάτιο, μπροστά, ίχνη από βαθύ πράσινο και στο δεξί πλάι, σε όλο το ύψος, ίχνη από τριανταφυλλί χρώμα. Η διαμόρφωση του ρούχου περιορίζεται στην κύρια όψη.

Όρθια νέα γυναίκα με όμορφο πρόσωπο, ονειροπόλα μάτια, ευχάριστη έκφραση, κρατάει σφιχτά κλειστό το ιμάτιο στη βάση του λαιμού με το δεξί της χέρι. Τα μαλλιά της είναι χωρισμένα στη μέση και διαμορφώνονται πίσω, χαμηλά, σε κρω-

Εικ. 131

βύλο. Το σώμα και τα χέρια της κρύβονται κάτω από το σφιχτά τυλιγμένο γύρω της ιμάτιο που φτάνει ως την κνήμη – εξαίρεση ο αριστερός μαστός που διαγράφεται κάτω από αυτό. Αλλά και τα πόδια της, από την κνήμη και κάτω, σκεπάζονται από τις βαριές κατακόρυφες πτυχές του χιτώνα· οι πτυχές αυτές διαφοροποιούνται μόνο στην περιοχή του ελαφρά κινημένου προς το πλάι άνετου σκέλους· στο σημείο αυτό το ρούχο αγκαλιάζει την κνήμη, οι πτυχές πέφτουν ελεύθερες και τα δάκτυλα του ποδιού μένουν ακάλυπτα. Είναι πολύ κοντά με όμοια Ταναγραία στο Βρετανικό Μουσείο (Higgins 1967, πίν. 42Α). Παρά τις διαφορές τους – του Βρετανικού Μουσείου φοράει ιμάτιο-καλύπτρα και καπέλο – τα δύο ειδώλια έχουν πολλά κοινά: τη διαμόρφωση του ιματίου στο πάνω μέρος του κορμού, ιδιαίτερα κάτω από το στήθος· τις πτυχές του χιτώνα και

του ιματίου στο κάτω μέρος· την κίνηση του δεξιού ποδιού.

Τέλος 4ου-3ου αι. π.Χ.

Αρ. 76

ΣΠ 46

Κοπέλα με ριπίδιο

Ύψ. 0,273 μ.

Έχει συγκολληθεί από μεγάλα κομμάτια, ανάμεσα στα οποία και το δεξί χέρι με το ριπίδιο· το χέρι αυτό, δυσανάλογο σε σχέση με το υπόλοιπο ειδώλιο και πολύ κακοφτιαγμένο, μας κάνει να αμφιβάλλουμε αν είναι πραγματικά δικό του. Ο έλεγχος με υπέρυθρες ακτίνες που έγινε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο έδειξε ότι υπάρχουν νεότερες επεμβάσεις στα χρώματα του προσώπου, αλλά και στο στήθος, όπου καλύφθηκε η αρχαία επιφάνεια με καινούργιο υλικό – σε μερικά σημεία μπορούμε να τη διακρίνουμε κάτω από αυτό. Στο πίσω μέρος, λίγο ψηλότερα από τους γλουτούς, υπάρχει μικρό κυκλικό άνοιγμα, η βάση είναι κάτω ανοιχτή. Ο πηλός είναι καστανός. Ολόκληρη η κύρια όψη – το κεφάλι και πίσω – ήταν καλυμμένη με λευκό από το οποίο σώζονται μικρά τμήματα· στην παρυφή του ιματίου, στο κάτω μέρος, διακρίνονται ίχνη από κόκκινο χρώμα, τα μαλλιά είναι καστανέρυθρα, το ίδιο και τα δάκτυλα των ποδιών. Στο πίσω μέρος το ρούχο είναι περιληπτικά και εντελώς επιφανειακά αποδομένο, αλλά και ολόκληρη η επιφάνεια πρόχειρα δουλεμένη.

Όρθια νέα γυναίκα, με περίτεχνη κόμμωση, αχειρίδωτο μακρύ χιτώνα και πλούσιο ιμάτιο, στηρίζεται στο δεξί σκέλος ενώ το άνετο αριστερό, λυγισμένο ελαφρά στο γόνατο και τραβηγμένο λίγο προς το πλάι και πίσω, αγγίζει τη βάση μόνο με τα δάκτυλα. Το ιμάτιο τυλίγει το κάτω μέρος της μορφής, από τη μέση ως την κνήμη, και ανεβαίνοντας από τη ράχη πέφτει μπροστά, πάνω από τον αριστερό ώμο, κατακόρυφα, σκεπάζοντας ολόκληρο το αντίστοιχο χέρι. Στο πάνω μέρος του κορμού ο χιτώνας, σφιχτά εφαρμοσμένος, αφήνει να διαγράφεται καθαρά το στήθος· αντίθετα,

στο κάτω μέρος βαρύς, με βαθιές κατακόρυφες πτυχές, σκεπάζει εντελώς τα σκέλη – διακρίνεται μόνο αχνά το ελαφρά λυγισμένο αριστερό γόνατο.

Για τη διαμόρφωση των μαλλιών βλ. Breitenstein, πίν. 72, αρ. 598, 1ος αι. π.Χ., και πίν. 75, αρ. 625, σ. 66, ελληνιστικό.

Το προς τα έξω στραμμένο βλέμμα και η άνετη κίνηση της μορφής φέρνουν το ειδώλιο κοντά σε ιωνικά πρότυπα.

1ος αι. π.Χ. (;).

Αρ. 77

ΣΠ 45

Ειδώλιο δούλου

Ύψ. 0,135 μ.

Είναι γενικά καλοδιατηρημένο – λείπει μόνο ένα μικρό τριγωνικό κομμάτι μπροστά, ανάμεσα στους μηρούς. Εσωτερικά είναι κοίλο, χωρίς άνοιγμα στο πίσω μέρος· η βάση είναι επίπεδη, κλειστή. Ο πηλός έχει χρώμα κόκκινο-κεραμιδί. Διακρίνονται ίχνη λευκού χρώματος στην κύρια όψη.

Πρόκειται για συνηθισμένη απεικόνιση ηθοποιού με προσωπίο – δούλος που κλαίει. Το ιμάτιο τυλίγει τη μορφή από τους ώμους ως τα γόνατα και πέφτει από το αριστερό χέρι σχηματίζοντας αρχαϊστικές πτυχές· ελεύθερη μένει μόνο η αριστερή παλάμη. Φοράει διάδημα με τριγωνικές απολήξεις και δύο πλατιές ταινίες που κρέμονται – από μία – πίσω από το αυτί και πέφτουν μπροστά πάνω στους ώμους. Έχει πλαστικά αποδομένα μουστάκια και γένεια – στο πηγούνι είναι εντελώς φθαρμένα. Στο πίσω μέρος τα μαλλιά και το ιμάτιο είναι επιφανειακά διαμορφωμένα. Θυμίζει κάπως το γέρο δούλο του Βρετανικού Μουσείου, Webster, σ. 34, πίν. 26, του 4ου αι. π.Χ., όμως ο κόκκινος πηλός και τα μεγάλα στρογγυλά μάτια μας οδηγούν σε μεταγενέστερη εποχή.

Ρωμαϊκό (;).

Εικ. 132

Εικ. 133

134

135

136

ΓΥΑΛΙΝΑ

Αρ. 78
ΣΠ 48

Εικ. 134

Γυάλινος οξυπύθμενος αμφορίσκος

Ύψ. 0,075 μ. Διάμ. σώματος 0,047 μ.

Αμφορίσκος ακέραιος και πολύ καλά διατηρημένος από κυανό βαθύ γυαλί. Το σώμα του τυλίγουν θλαστές γραμμές κίτρινες και πρασινογάλαζες σε επάλληλες σειρές, πλαισιωμένες με λεπτές ταινίες, πέντε κίτρινες στο πάνω μέρος, από μία κίτρινη και πρασινογάλαζη στο κάτω. Το μέτωπο του χείλους είναι γαλάζιο. Η βάση, ένα μικρό «κουμπί», είναι στο κάτω μέρος επίπεδη με κίτρινα νερά· μια κίτρινη ταινία σκεπάζει σχεδόν ολόκληρο το μέτωπό της.

Πέρα από την τόσο χαρακτηριστική για τον 6ο και τον 5ο αι. π.Χ. διακόσμηση του αγγείου, τη χρονολόγησή του ορίζει με μεγαλύτερη ακρίβεια το σχήμα και ιδιαίτερα: το «ελαστικό» ακόμα περίγραμμα στο κωνικό κάτω μέρος του σώματος, ο χαμηλός, σχετικά πλατύς λαιμός, οι χαμηλές λαβές, η φουσκωτή βάση. Απόλυτα όμοιος αμφορίσκος, που βρέθηκε μέσα σε τάφο στο νεκροταφείο της Ιαλυσού (Clara Rhodos, εικ. 210), χρονολογείται με βάση τα άλλα κτερίσματα στην υστεροαρχαϊκή εποχή. Άλλα, λίγο νεότερά του, όμοια αγγεία – ο λαιμός σ' αυτά είναι λίγο ψηλότερος, το ίδιο φυσικά και οι λαβές, το κάτω μέρος του σώματος έχει χάσει την ελαστικότητά του – στο Ontario (Hayes, σ. 10, πίν. 1) και στο Kassel (Boosen, σ. 19, πίν. I και έγχρωμος πίν. 2) ανήκουν στο α' μισό του 5ου αι. π.Χ.· βλ. ακόμα Almagro, σ. 82, εικ. 54, αρ. 4-5.

Για την τεχνική κατασκευής και διακόσμησης αυτών των αγγείων βλ. Hayes, σ. 5.

Γύρω στο 500 π.Χ.

Αρ. 79
ΣΠ 120

Εικ. 135
Πίν. 18

Γυάλινο κανάτι

Ύψ. 0,175 μ. περίπου

Το ωραίο αυτό αγγείο, ακέραιο και πολύ καλά

διατηρημένο, έχει σώμα απιόσχημο, ψηλό κυλινδρικό λαιμό, που καταλήγει σε πλατύ κωνικό χείλος με λεπτό όμορφο τελείωμα στην περιφέρεια, και μικρή, λεπτή, επίπεδη βάση· ανάμεσα σ' αυτή και το σώμα σχηματίζεται μικρός «λαιμός». Η λαβή είναι ταινιωτή, στενεύει προς τα πάνω και αναδιπλώνεται στο σημείο ένωσής της με το χείλος. Το γυαλί έχει χρώμα πρασινωπό.

Όμοιο σε σχήμα και χρώμα κανάτι στο Royal Ontario Museum, αρ. 956 8.32, συριακής προέλευσης, χρονολογεί ο Hayes (σ. 76, πίν. 19, αρ. 276) στο τέλος του 3ου-αρχές του 4ου αι. μ.Χ.

Γύρω στο 300 μ.Χ.

Αρ. 80
ΣΠ 47

Εικ. 136
Πίν. 17

Γυάλινος αρύβαλλος

Ύψ. 0,106 μ.

Η διατήρησή του είναι πολύ καλή· το γυαλί έχει χρώμα πρασινωπό.

Το σώμα του αγγείου είναι σφαιρικό, ο χαμηλός λαιμός κυλινδρικός, το χείλος πλατύ, γυρισμένο προς τα κάτω. Οι δύο λαβές του αναδιπλώνονται στο σημείο ένωσής τους με το λαιμό και πλαταίνουν στο κάτω μέρος· ίσως αργότερα (;) περάστηκαν σ' αυτές οι χαλκάδες – από ένας – που συγκρατούν μία πρόσθετη, χάλκινη και αυτή, λαβή κάδου.

Στην κατασκευή του αγγείου χρησιμοποιήθηκε και μήτρα, όπως δείχνουν τα εξάγωνα βαθουλώματα που σχηματίζονται σ' ολόκληρη την επιφάνεια του σώματος· όμοια διακόσμηση έχουν τριφυλλόσχημη οινόχρηστο στο Royal Ontario Museum, Hayes, πίν. 8, αρ. 96, σ. 50, από τη Συρία (β' τέταρτο 3ου-αρχές 4ου αι. μ.Χ.) και οινόχρηστο στο Kassel, Boosen, αρ. 15, ίδιας προέλευσης (3ος-4ος αι. μ.Χ.). Για την τεχνική της βλ. Eisen, σ. 461-478, πίν. 117. Όσο για το σχήμα βλ. όμοια αγγεία στο Kassel, Boosen, αρ. 59-64 (1ος-3ος αι. μ.Χ.).

Γύρω στο 300 μ.Χ.(:)

ΧΡΥΣΑ

137

Αρ. 81
ΣΠ 116

Εικ. 137

Χρυσό έλασμα

Σωζ. ύψ. 0,016 μ. Σωζ. πλ. 0,013 μ.

Διατήρηση πολύ κακή. Το έλασμα κομμένο στην περιφέρεια και τσακισμένο κάτω από το κεφάλι πρόσωπο συμπιεσμένο. Στη μία από τις τρεις οπές στα μαλλιά υπάρχει κρίκος νεότερης κατασκευής. Οι δύο οπές στην πτύχωση είναι από δεύτερη χρήση.

Απότμημα πολύ λεπτού ελάσματος με έκτυπη παράσταση γυναικείας κεφαλής (Μέδουσας;). Κάτω από αυτή κυματιστές γραμμές υποδηλώνουν πυκνή πτύχωση ή δορά.

Οι τρεις οπές πάνω από το μέτωπο, στα μαλλιά, προορίζονταν για τη συρραφή του πάνω σε ύφασμα. Αν και οι διαστάσεις του ελάσματος είναι ελάχιστες και τα χαρακτηριστικά του προσώπου πολύ παραμορφωμένα, το σύνολο θυμίζει κλασικά πρότυπα, όπως είναι η προτομή της Αθηνάς στο εξάρτημα από το Kul Oba, Leningrad, Hermitage Museum, Higgins, πίν. 29.

Για παρόμοια μικρά κοσμήματα και για τη χρήση τους βλ. Greifenhagen I, πίν. 27 και Segall, σ. 16.

138

Αρ. 82
ΣΠ 117

Εικ. 138

Χρυσό κρικόσχημο ενώτιο

Διάμ. 0,024 μ.

Διατήρηση πολύ κακή, τα σύρματα ξεστριμμένα, το κεφάλι του ζώου συμπιεσμένο και κατεστραμμένο σε σημείο που να μην αναγνωρίζεται το είδος.

Αποτελείται από τέσσερα στρεπτά σύρματα που καταλήγουν στο ένα άκρο σε κεφάλι ζώου (λιοντάρι;) με κρίκο για τη στερέωση του άλλου άκρου. Το «κολλάρο» πίσω από το κεφάλι κοσμείται με σπείρες από λεπτό σύρμα, που πλαισιώνονται στην πάνω και την κάτω πλευρά από σύρματα απλά και στρεπτά, και καταλήγει σε τρίγωνο.

Ο τύπος αυτός των κρικόσχημων ενωτίων που καταλήγουν συνήθως σε κεφάλια ζώων και σπανιότερα σε ανθρώπινα κεφάλια ήταν ιδιαίτερα αγαπητός από το τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ., Higgins, σ. 161· Hadaczeck, σ. 46, σημ. 2. Παρόμοια βλ. Hoffmann - von Claer, σ. 113, αρ. 71· BMCJ, πίν. XXXI, αρ. 1728-1729.

3ος αι. π.Χ.

Αρ. 83

Εικ. 139-140

ΣΠ 33

Χρυσά ενώτια με γρανάτη

Ύψ. με άγκιστρο 0,049 μ. Ύψ. χωρίς άγκιστρο 0,031 μ.

Τα κεφάλια και τα σώματα των Σφιγγών είναι ελαφρά συμπιεσμένα, το οδοντωτό έλασμα που συγκρατεί τους γρανάτες σε μερικά σημεία σπασμένο.

Από δίσκο που επιστέφεται από ανθέμιο (σχηματοποιημένο αιγόκλημα;) κρέμονται δύο Σφίγγες. Τα πέταλα του ανθεμίου περικλείονται από λεπτά απλά σύρματα. Στο δίσκο ένθετος γρανάτης συγκρατείται στην περιφέρειά του από λεπτό οδοντωτό έλασμα που περιορίζεται από πλοχμό (διπλό στρεπτό σύρμα) και γλωσσωτά κοσμήματα.

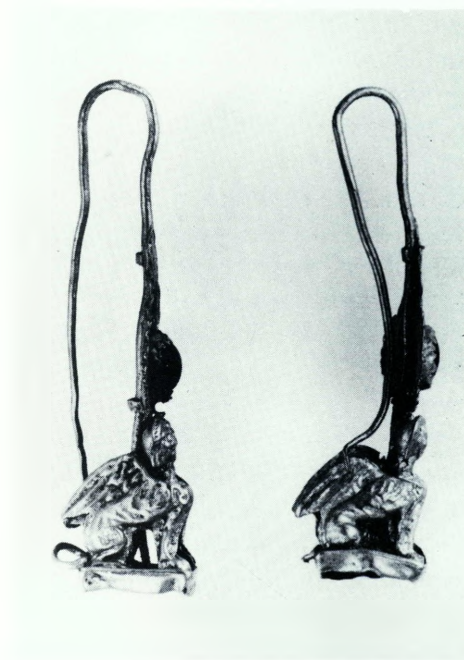
Οι Σφίγγες, η μία δίπλα στην άλλη, κάθονται στα πίσω πόδια τους, πάνω σε ορθογώνια χαμηλή βάση. Τα μαλλιά, κοντά, σαν μια συμπαγής μάζα, θυμίζουν περούκα. Τα φτερά είναι διπλωμένα στη ράχη, η ουρά κοινή, κρικόσχημη, πιθανώς χρησίμευε για την ασφάλιση του άγκιστρου. Το άγκιστρο για την εξάρτηση, στερεωμένο με μικρά στενά ελάσματα στην πίσω επιφάνεια του ανθεμίου και του δίσκου, καταλήγει περνώντας ανάμεσα από τα σώματα των Σφιγγών, κάτω από τη βάση.

Κάθε ενώτιο είναι κατασκευασμένο από πολλά κομμάτια· οι Σφίγγες μόνο είναι φτιαγμένες από δέκα λεπτά ελάσματα με την τεχνική του έκτυπου.

Ο τύπος αυτός των ενωτίων θυμίζει, αμυδρά βέβαια, την ομάδα των θαυμάσιων ενωτίων που

139

140

141

143

χρονολογούνται στα τέλη των κλασικών και στις αρχές των ελληνιστικών χρόνων και τα οποία αποτελούνται από το χαρακτηριστικό ανθέμιο – αιγόκλημα απ' όπου κρέμεται εξάρτημα εξαιρετικής τέχνης, όπως η Νίκη που οδηγεί άρμα στο Museum of Fine Arts, Boston, αρ. 98.788 (Hoffmann - Davidson, σ. 76, εικ. 12a-d), η Σειρήνα και η απαγωγή του Γανυμήδη στο Metropolitan Museum of Art, αρ. ευρ. 08.258.49 (Ronger Fund) και αρ. ευρ. 37.11.9-10 (Dick Fund) αντίστοιχα (Hoffmann - Davidson, εικ. 12e και 12g). Τα ενώτια της Συλλογής Πολίτη ανήκουν βέβαια στον τύπο αυτό των ενωτίων των ελληνιστικών χρόνων, όπου από δίσκο ή ρόδακα κρέμονται Νίκες, Έρωτες, Σειρήνες, περιστέρια κ.ά. Σφίγγα και ειδικά δύο Σφίγγες μαζί σαν εξάρτημα από ρόδακα ή δίσκο δε συνηθίζεται. Από τα ελάχιστα παραδείγματα που υπάρχουν είναι αυτά της Συλλογής Σταθάτου στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Amandry I, pl. LII, ΣΤ 293/4, του 3ου αι.

π.Χ., αυτά του Βερολίνου, Greifenhagen I, πίν. 21, αρ. 7, του 4ου αι. π.Χ., και αυτά του Αμβούργου του 2ου αι. π.Χ. (Deppert-Lippitz, σ. 265, εικ. 198).

Συνήθως στα δισκάρια με ένθετους ημιπολύτιμους λίθους υπάρχει σαν επίστεψη το στέμμα της Ίσιδος (πρωτοεμφανίζεται στα μέσα του 3ου αι. π.Χ., Amandry I, σ. 107, ΣΤ 244/5, πίν. XLII) και όχι ανθέμιο, που επιστέφει κυρίως ρόδακες (BMCJ, πίν. XXXIII, αρ. 1919-1920· Greifenhagen I, πίν. 13, 10· Hoffmann - von Claer, σ. 17). Αν και τα ενώτια που αποτελούνται από δύο κομμάτια (ρόδακα ή δίσκο και εξάρτημα) θεωρούνται πρωιμότερα του τύπου εκείνου όπου το εξάρτημα κρέμεται κατευθείαν από το άγκιστρο (Amandry I, σ. 108, ΣΤ 244/5), τα ενώτια της Συλλογής Πολίτη δεν είναι δυνατό να χρονολογηθούν νωρίτερα από τα τέλη του 3ου-αρχές του 2ου αι. π.Χ.

Αρ. 84
ΣΠ 140

Εικ. 141

Χρυσό δακτυλίδι

Διάμ. 0,021 μ.

Σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση. Μικρό τσάκισμα στην τελευταία σπείρα.

Δακτυλίδι σε σχήμα φιδιού που ελίσσεται σε τρεις ολόκληρες σπείρες.

Αποτελείται από λεπτό σφυρηλατημένο έλασμα, επίπεδο στην εσωτερική και με νεύρωση στο μέσο και κατά μήκος της εξωτερικής πλευράς, που καταλήγει στο ένα άκρο μετά από έναν ωραίο οκτώσχημο ελιγμό σε πλακουτσωτό κεφάλι και στο άλλο στη λεπτή κυματιστή ουρά μετά από δύο σπείρες.

Τα χαρακτηριστικά του κεφαλιού, όπως και οι φολίδες σε σχήμα ημικυκλίων στην πρώτη και την τελευταία σπείρα, αποδίδονται με ισχυρή εγχάραξη ενώ οι μεσαίες παραμένουν ακόσμητες. Ο τύπος αυτός του δακτυλιδιού που επαναλαμβάνει το γνωστό τύπο των οφιόσχημων ψελίων, εμφανίζεται για πρώτη φορά σε τάφους του 4ου αι. π.Χ. στη Νότια Ρωσία, συνεχίζεται στους ελληνιστικούς χρόνους και φθάνει μέχρι και τον 1ο αι. μ.Χ., Higgins, σ. 130, αρ. 8, σ. 175, αρ. 10 και σ. 190, αρ. 1.

Επειδή ο τύπος αυτός επαναλαμβάνεται συνεχώς με μικρές παραλλαγές είναι πολύ δύσκολο να χρονολογηθεί ασφαλώς εκτός ανασκαφικού συνόλου.

Παρόμοια στους Segall, πίν. 37, αρ. 139· Becatti, πίν. CXLV, αρ. 512· BMC Finger-rings, πίν. XXIV, αρ. 935 και 936 και Pierides, πίν. XXIX, 7. 1ος αι. π.Χ.-1ος αι. μ.Χ.

Αρ. 85
ΣΠ 30

Εικ. 142

Χρυσό δακτυλίδι

Εξωτ. διάμ. 0,021 μ. Μήκ. πέταλου 0,02 μ.

Το έλασμα του κρίκου εξωτερικά είναι σε μερικά σημεία ελαφρά τσακισμένο.

Ο κρίκος, κοίλος εσωτερικά, αποτελείται από

δύο λεπτά ελάσματα: το εσωτερικό επίπεδο και το εξωτερικό ισχυρά κυρτό. Το εξωτερικό έλασμα ακολουθεί μέχρι τον ώμο περίπου την εσωτερική περιφέρεια του κρίκου και κατόπιν υψώνεται ελαφρά σχηματίζοντας την ελλειψοειδή σφενδόνη όπου είναι ένθετο αντί λίθου, λεπτό φύλλο χρυσού.

Η αμελής εργασία και η λεπτότητα του ελάσματος που δεν επιτρέπει την καθημερινή χρήση, μας πείθουν ότι πρόκειται για κόσμημα προορισμένο για νεκρική χρήση.

Ο τύπος του δακτυλιδιού, στην αρχή συμπαγής, αργότερα συχνά κοίλος, εμφανίζεται στους πτολεμαϊκούς χρόνους και φθάνει μέχρι και τους αυτοκρατορικούς (Vollenweider, σ. 141).

Για παρόμοιους τύπους βλ. GGFR, σ. 217, XVII. 1ος αι. π.Χ.

Αρ. 86
ΣΠ 119

Εικ. 143

Χρυσό δακτυλίδι με ακουαμαρίνα

Εξωτ. μέγ. διάμ. 0,022 μ.

Σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση.

Ο κρίκος – επίπεδος εσωτερικά, κυρτός εξωτερικά – κοσμεύεται με φυλλωτό κόσμημα μέχρι το ύψος των ώμων, όπου αναπτύσσονται προς τα πάνω δύο ανεξάρτητα από τον κορμό φύλλα σε σχήμα V που συγκρατούν την ελλειψοειδή σφενδόνη με την ένθετη επιπεδόκυρτη και ακόσμητη ακουαμαρίνα.

Ο συμπαγής κρίκος είναι χυτός και τα φύλλα που υποβαστάζουν τη σφενδόνη ενώνονται στη βάση τους με χρυσοκόλληση.

Δακτυλίδια με πέτρες που προεξέχουν από τον κρίκο είναι αγαπητά κατά τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους και ιδιαίτερα από το 2ο αι. μ.Χ., Higgins, σ. 191, αρ. 9.

Παρόμοια βλ. BMC Finger-rings, πίν. XX, αρ. 798 και χωρίς απεικόνιση σ. 131 αρ. 796 και 797· Higgins, σ. 191, πίν. 63F.

3ος αι. μ.Χ.

ΕΙΚΟΝΕΣ-ΕΥΛΟΓΛΥΠΤΑ

Αρ. 87
ΣΠ 53β

Εικ. 144

Η Παναγία σε προτομή

Ύψ. 0,396 μ. Πλ. 0,298 μ. Πάχ. 0,02 μ.

Σε χρυσό κάμπο εικονίζεται η Παναγία μετωπική ως λίγο κάτω από το λαιμό, με τους ώμους κομμένους απότομα προτού γραφεί η καμπύλη τους. Φορεί μαφόριο με χρυσό σιρίτι τσακισμένο ρυθμικά γύρω από το μαντίλι της κεφαλής, τις λεπτές παρειές, τον κυλινδρικό λαιμό και το, επίσης χρυσό, τελείωμα του φορέματος στη ρίζα του λαιμού. Το φωτοστέφανο ορίζει διπλή χαρακτή γραμμή. Ψηλά στις γωνίες με κόκκινο MHP ΘΥ. Τα χρώματα, βαθυκόκκινο με μαύρες σκιές και ρόδινα φώτα στο μαφόριο και λαδοπράσινο στο φόρεμα και το μαντίλι, είναι σκληρά. Το πρόσωπο πλάστηκε αδρά και μαστορικά, με σαρκώματα και γραμμικά φώτα να προβάλλονται απότομα στον πρασινωπό προπλάσμο σχηματίζοντας ένα φωτεινό τρίγωνο, που η βάση του γεφυρώνει τα τόξα των φρυδιών και η κορυφή του υποβάλλει τη στρογγυλάδα του πηγουνιού. Τα λεπτά χαρακτηριστικά είναι γραμμένα με καστανό χρώμα. Το ύφος, αυστηρό, μελαγχολικό και συνάμα στενόχωρο, το σφραγίζει η έκφραση των σφιχτών χειλιών, που θυμίζει Παντοκράτορα. Το ήθος και η απόδοση οδηγούν στη στροφή από το 16ο στο 17ο αι. Βλ. Ξυγγόπουλος 1936, αρ. 17, πίν. 14· Djurić, αρ. 57, πίν. LXXVIII· Χατζηδάκης-Djurić εικ. 25· Stuart, εικ. 57· Καρακατσάνη, εικ. 23, σ. 34.

Η απεικόνιση της Παναγίας μετωπικής σε προτομή δεν είναι συνηθισμένη, καθώς είναι στενά δεμένη με το Χριστό ως βρεφοκρατούσα ή δεόμενη, ακόμα και όταν εικονίζεται στηθαία. Βλ. πρόχειρα, Καρακατσάνη, εικ. 81, σ. 90, εικ. 132, 133, 134, σ. 140, εικ. 137 σ. 142.

Η αντίστοιχη απεικόνιση του Χριστού Παντοκράτορα σε προτομή, που ιδιαίτερα σ' αυτή την περίοδο γνώρισε σημαντική διάδοση, θα πρέπει ίσως να θεωρηθεί το πρότυπό της. Για τον τύπο αυτό του Χριστού Παντοκράτορα βλ. Ζιακόν, σ. 174 κ.ε., Ξυγγόπουλος 1936, αρ. 17, σ. 32, πίν.

14 (του Εμμ. Λαμπάρδου), αρ. 44, πίν. 33· Δρανδάκης, πίν. 39· Gallerie Nikolenko, 1974, 1· Καρακατσάνη, εικ. 23, 22, σ. 34, 35.

Αρ. 88
ΣΠ 53α

Εικ. 145

Πίν. 4

Η Υπαπαντή από δωδεκάορτο

Ύψ. 0,505 μ. Πλ. 0,422 μ.

Η εικόνα μεταφέρθηκε το 1964 σε άλλο ξύλο από το συντηρητή Κ. Κουτσουρή. Σχετική βεβαίωση στην πίσω όψη της.

Αριστερά ο Συμεών σε βαθμιδωτό βάθρο βαστάζει με σκεπασμένα χέρια το βρέφος. Αντίκρι του η Παναγία. Δεξιά στην άκρη ο Ιωσήφ με την ειθισμένη προσφορά των δύο περιστεριών στα σκεπασμένα χέρια του. Ανάμεσά τους η προφήτις Άννα με ξετυλιγμένο ειλητό με τη μεγαλογράμματη επιγραφή ΤΟΥΤΟ ΤΟ ΒΡΕΦΟΣ ΟΥΡΑΝΟΝ ΚΑΙ ΓΗΝ ΕΣΤΕΡΕΩΣΕΝ. Στο κενό μεταξύ της Παναγίας και του Συμεών τα κλειστά βημόθυρα χαμηλού τέμπλου και πιο πίσω η καμπύλη της κόγχης του ιερού περιβάλλουν Αγία Τράπεζα με κόκκινη ενδυτή και ψηλό κιβώριο από πολύχρωμα μάρμαρα. Πίσω από το Συμεών ψηλό κτίριο καταλήγει σε κιονόκρανο με δοχείο γεμάτο πρασινάδες στην κορυφή του, και πίσω από τον Ιωσήφ αρχαιοπρεπο κτίριο και πιο χαμηλά μέρος από τείχος. Με κεφαλαία, κόκκινα Η ΥΠΑΠΑΝΤΗ, μαύρα MHP ΘΥ και χρυσά IC-XC.

Η εικόνα ακολουθεί την εικονογραφία της παράστασης όπως αποκρυσταλλώθηκε το 14ο αι. και δουλεύτηκε από τους μεγάλους κρητικούς ζωγράφους. Βλ. Χατζηδάκης, εικ. 26 σ. 78-79, πίν. 24, 202· Ξυγγόπουλος 1957, πίν. 39, 1· Μπομπουδάκης, εικ. 23 σ. 54.

Τη διακρίνει κι αυτήν η ιεροπρέπεια και ο ίδιος ρυθμός στη σύνθεση και την εναλλαγή των χρωμάτων. Ωστόσο, οι χαλαρές πτυχώσεις με την επιπόλαιη ανταπόκριση στις κινήσεις των σωμάτων και το μαλακό άτονο πλάσιμο οδηγούν στο α' μισό του 17ου αι., Gerhard, σ. 78 εικ. 18 (Γέννηση του ζωγράφου Βίκτωρος στο Μουσείο Μπε-

144

145

146

147

νάκη)· Χατζηδάκης, εικ. 104 πίν. 155, εικ. 106 πίν. 156, εικ. 116 πίν. 164· Καρακατσάνη, εικ. 41 σ. 55, εικ. 42 σ. 57· Έκθεση για τα εκατό χρόνια της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας (1884-1984), Κατάλογος, Αθήνα 1984, εικ. 24 σ. 37.

Αρ. 89
ΣΠ 84

Εικ. 146
Πίν. 19

Η Βαϊοφόρος

Ύψ. 0,425 μ. Πλ. 0,339 μ. Πάχ. 0,016 μ.

Ο Χριστός, καθισμένος σε πόλο όνου, προχωρεί προς την Ιερουσαλήμ. Τον συνοδεύουν σε πυκνή ομάδα οι μαθητές και μαζεμένοι Εβραίοι τον περιμένουν στην πύλη της πόλης. Παιδιά απλώνουν χιτώνες στο δρόμο του κι άλλα, σκαρφαλωμένα σε δέντρο, κόβουν κλαριά για την υποδοχή του. Η επιγραφή είναι σχεδόν εξίτηλη. Πανομοιότυπη εικονογραφικά, ακόμα και στην απόδοση της Ιερουσαλήμ, που δεν είναι η συνηθισμένη, και ανάλογα δουλεμένη ζωγραφικά είναι

μια εικόνα της Συλλογής Λοβέρδου, που χρονολογείται στο 18ο αι. Βλ. επίσης Μπορμπουδάκης, εικ. 24 σ. 55. Στην ίδια εποχή πρέπει να χρονολογηθεί κι αυτή εδώ χάρη στα στρογγυλά πρόσωπα με το χαρακτηριστικό σχήμα των ματιών και την τυπική έκφραση και στα κάπως βαριά σώματα με τις χαλαρές πτυχές, τα φωτεινά χρώματα και τις χρυσοκοντυλιές στα ιμάτια. Βλ. Χατζηδάκης, εικ. 162, πίν. 196.

Αρ. 90
ΣΠ 83

Εικ. 147

Ξυλόγλυπτη πλευρά χορού με αμφιπρόσωπο εικονίδιο

Ύψ. 0,285 μ. Πλ. 0,537 μ. (μαζί με τις προεξοχές 0,63 μ.) Πάχ. 0,016 μ.

Ίδια χρυσωμένο και δουλεμένο και στις δύο όψεις με διάτρητη τεχνική θυμίζει δαντέλα και θεματικά, καθώς σχηματικοί εύκαμπτοι βλαστοί γεμίζουν όλη την επιφάνεια, και στο γλωσσώτο περί-

148

γραμμα του επάνω μέρους. Στη μέση αμφιπρόσωπο σκαφωτό εικονίδιο με οξυκόρυφη τοξωτή απόληξη έχει ζωγραφισμένους σε χρυσό κάμπο στη μία όψη τον προφήτη Ιεζεκιήλ και στην άλλη τον προφήτη Ναούμ. Και οι δύο έχουν αποδοθεί όμοια, ως λίγο κάτω από τη μέση να στρέφονται στα τρία τέταρτα δεξιά, κρατώντας ανυψωμένα ειλητάρια με τη μεγαλογράμματη επιγραφή *ΤΑΔΕ ΛΕΓΙ* (ή *ΛΕΓΗ*) *ΚΥ(ΡΙΟΣ)*. Οι προεξοχές στα πλάγια είναι λοξότμητες και βαμμένες κόκκινες· της μιας πλευράς η επάνω προεξοχή έχει οπή. Με τις προεξοχές αυτές, τέτοιες είχαν όλες οι πλευρές του χορού, συναρμολογούνταν η στεφάνη του· στην οπή πακτωνόταν η βάση του διακοσμητικού στοιχείου που στόλιζε αυτά τα σημεία. Τόσο η ξυλόγλυπτη διακόσμηση, όσο και η ζωγραφική απόδοση των προφητών, οδηγούν στο α' μισό του 18ου αι. Bogdanović - Djurić - Medaković, σ. 181 εικ. 153· Tschilingirov, εικ. 282· Καρακατσάνη, εικ. 123 σ. 139, εικ. 148 σ. 145.

Αρ. 91
ΣΠ 82

Εικ. 148

Ξυλόγλυπτο πλαίσιο εικόνας με πέντε εικονίδια
Υψ. 0,676 μ. Πλ. 0,51 μ.

Επιχρυσωμένο με φυτική διακόσμηση μαρόκ. Στο μέσον κάθε πλευράς σχηματίζεται εικονίδιο σκαφωτό με ταινιωτό πλαίσιο και στο κάτω μέρος της επίστεψης στο μέσο ένα μικρότερο, κυκλικό. Τα εικονίδια παριστάνουν: Αυτό στην επάνω πλευρά τον Ευαγγελισμό με πολλά δυτικά στοιχεία· ο Γαβριήλ κρατά στο ένα χέρι κρίνο και

ξετυλιγμένο ειλητάριο με τη μικρογράμματη επιγραφή: *πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σε*, και η Παναγία άλλο με την επίσης μικρογράμματη επιγραφή: *Ἴδου ἡ δούλη Κυρίου*· το δάπεδο με τετράγωνες πλάκες έχει ζωγραφιστεί προοπτικά και καταλήγει σε διάζωμα με μικρές κολόνες. Στο κυκλικό εικονίδιο της επίστεψης το Ἅγιο Πνεῦμα του Ευαγγελισμού σαν περιστέρι. Σ' αυτό της κάτω πλευράς Κοίμηση της Θεοτόκου με το επεισόδιο του Ιεφωνία· ο Χριστός δεν είναι σε δόξα και τον πλαισιώνουν δύο άγγελοι που κρατούν κεριά. Στα πλαϊνά εικονίδια ζωγραφίστηκαν ως τη μέση μετωπικοί στο αριστερό ο άγιος Ανδρέας, που κρατεί ανοιχτό ειλητό με τη μικρογράμματη επιγραφή: *Εὐρήκαμεν τὸν μεσσίαν ὃ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον ὃ Χριστός*, και στο δεξί ο άγιος Σπυρίδων με αρχιερατικά άμφια και κλειστό βιβλίο. Οι επιγραφές: *ὁ Εὐαγγελισμὸς και Κοίμησις τῆς Θεοτόκου* είναι λευκές και μικρογράμματες· μεγαλογράμματες αντίθετα *ΑΡΧ Γ, ΜΡ ΘΟΥ ΙC ΧC, Ο ΑΓΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ, Ο ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ* στις αντίστοιχες μορφές.

Οι εικονογραφικές λεπτομέρειες, η απόδοση των μορφών με τα μεγάλα κεφάλια και τα ανύπαρκτα σώματα με τις ανόργανες σκληρές πτυχές στα ιμάτια, τα φωτεινά χρώματα, τα εμπιέστα φωτοστέφανα και οι επιγραφές οδηγούν στο β' μισό του 18ου αι. (βλ. πρόχειρα Καρακατσάνη, εικ. 162 σ. 154, εικ. 163 σ. 155, εικ. 170 σ. 159), όπως άλλωστε και η ξυλόγλυπτη διακόσμηση. Ευγγούλος 1936, αρ. 69 (1746), πίν. 48· Gallerie Nikolenko, 1977, 26 (από τα Επτάνησα)· Kreidl-Papadopoulos, εικ. 4 αρ. 13 (από τη Ζάκυνθο).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΓΛΥΠΤΑ

Τα γλυπτά, όπως αναφέρουμε και στην Εισαγωγή, σ. 11, δεν ήταν προσιτά για μελέτη· πήραμε μόνο τις διαστάσεις τους πριν κλειστούν σε κιβώτια στη διάρκεια επισκευής του σπιτιού του ζεύγους Πολίτη. Για να γίνει γνωστό και το υλικό αυτό δίνουμε φωτογραφίες με μια μικρή λεζάντα. Ο κ. Α. Δεληβορριάς είχε την καλοσύνη να ρίξει μια ματιά στις φωτογραφίες και να μας δώσει τη γνώμη του για τα αντικείμενα· τον ευχαριστούμε πάρα πολύ γι' αυτό.

Το κεφάλι αρ. ΣΠ 57 και το ανάγλυφο αρ. ΣΠ 58 βρίσκονται στο εργοστάσιο του κ. Πολίτη, το πρώτο μέσα στο γραφείο του, το άλλο εντοιχισμένο στην είσοδο του κτιρίου.

1. Σ.Π. 57

Εικ. 1

Μαρμάρινο ανδρικό κεφάλι από επιτύμβιο ανάγλυφο

Ύψ. 0,253 μ. περίπου

Η δεξιά άκρη του προσώπου είναι συνοπτικά δουλεμένη: λείπει το αυτί, τα μαλλιά και τα γένεια διαμορφώνονται σε απλές οριζόντιες αυλακώσεις, αλλά και η φθορά εδώ από πολύχρονη έκθεση στο ύπαιθρο είναι πολύ μικρότερη από ό,τι στην άλλη πλευρά· πιστεύουμε ότι οι ενδείξεις αυτές ορίζουν σίγουρα τη θέση της μορφής στο ανάγλυφο.

4ος αι. π.Χ.

2. Σ.Π. 137

Εικ. 2

Μαρμάρινο σπάραγμα από επιτύμβιο ανάγλυφο. Δεξίωση.

Μήκ. 0,20 μ. περίπου. Μέγ. πάχ. 0,08 μ.

4ος αι. π.Χ.

3. Σ.Π. 58

Εικ. 3

Αναθηματικό ανάγλυφο με παράσταση «νεκρό-

δειπνου».

Ύψ. 0,36 μ. Πλ. 0,59 μ.

4ος αι. π.Χ.

4. Σ.Π. 24

Εικ. 4-5

Αγαλμάτιο Αφροδίτης τύπου Frejus.

Ύψ. 0,203 μ.

Υστεροελληνιστικών χρόνων.

5. Σ.Π. 139

Εικ. 6

Πίν. 20

Σπάραγμα από στήριγμα αγάλματος σε σχήμα γυναικείας μορφής.

Ύψ. 0,158 μ.

Πρωτότυπο.

Βλ. LIMC II, 1, σ. 43, αρ. 314· II, 2, εικ. σ. 31, ομάδα στηριγμένης Αφροδίτης.

Προχωρημένος 4ος αι. π.Χ.

6. Σ.Π. 87

Εικ. 7

Αναθηματική πλάκα από Ασκληπιείο.

Διαστ. 0,20×0,148 μ.

Ελληνιστικό, ίσως και ρωμαϊκό.

1

2

3

4

5

6

7

SUMMARY*

The ancient material that is published here, belongs to the Collection of Karolos Politis. An industrialist with artistic sensibilities – he is a lover of classical music and a good performer on the piano, which also helped him to relax at difficult times in his professional life –, he purchased his first “antiquities” some thirty years ago with the intention of acquiring a few outstanding pieces. In this, as the photographs demonstrate, he was highly successful. We would like to thank him warmly for permission to publish this charming material.

The contents of his Collection are varied and extend from the prehistoric to the early Hellenistic periods. It also includes a few post-Byzantine icons and woodcarvings. The main body of the Collection consists of vases and figurines. All the objects about whose authenticity no basic doubts exist are published in the catalogue, except for the bronzes, which will be published by the ephor Angheliki Andreiomenou. In the case of the sculptures we decided, since they were not accessible for study, to give only photographs of them with short captions, in order to make the Collection known virtually in its entirety.

The objects are presented in groups of a kind, and within these groups in chronological order. The catalogue number of each is followed by the elements listed in the catalogue index of the Collection which consist of the initial letters Σ(υλλογή) Π(ολίτη) [= P(olitis) C(ollection)] and the consecutive number of the object.

In cases where general comments about the objects exist, a short note precedes the relevant section. Here we will only mention briefly the use of yellow pigment on some vases: we realized that its occurrence is frequent on black-figure vases and is chronologically and geographically widespread. It appears first at Corinth in the 3rd quarter of the 7th c. BC, later on black-figure vases from the first half of the 6th c., and finally on the well-known West Slope ware. In Noble's view the white and yellow make their appearance at the same time.

The earliest vase in the Mycenaean series is the cup no. 3, which is closely linked with stirrup jars from the Mesogeia and Thebes. Its stylized fringed flowers remind us of dancers in modern abstract art. The stirrup jars give a good illustration of the gradual change in shape from the spherical to the flattened spherical.

Nearly all the Geometric vases in the collection are Attic and belong to the Late Geometric I and II periods; only the lekythos no. 14 comes from an East Greek workshop. Outstanding among them are the oinochoe no. 17, fig. 25, pl. 5, exceptional both for its shape and decoration; the cup no. 23, figs. 36-37, for its tondo depicting a lion; the oinochoe no. 19, fig. 27, with shields as the principal decoration; the hydria's neck no. 25, figs. 40-41, pl. 6, with a procession of Centaurs. Among the published pieces two known workshops are represented: the prochous no. 22, fig. 33, is probably by the Hirschfeld painter and the cup no. 23, fig. 36, shows a strong influence by him; the neck with the Centaurs, no. 25, figs. 40-41, pl. 6, is by the Athens 894 painter, and the amphora no. 24, fig. 38 and cup no. 26, fig. 42 are from his workshop.

* It is sad that Karolos Politis will not see the Catalogue of his Collection in print. He died recently, when the manuscript had already gone to the printer (October 1988).

The black-figure vases form a small group, but with examples of outstanding quality, most of them works by well-known painters or workshops. Among them may be singled out the three hydrias nos. 28, fig. 49, by Lydos; no. 29, figs. 50-51, pl. 3β, 7, by the Swing painter; no. 30, figs. 52-53, pl. 8, which perhaps is close to the Lysippides painter. The skyphos no. 33, figs. 59-60, is a typical example of the Krokotos Group and the lekythoi nos. 35, 36, figs. 64-65 and 66-68 respectively, are from the Haemon workshop; with some reservations the lekythos no. 32, figs. 56-58 is by the Athens 581 painter.

It is interesting to note small omissions or mistakes on some of our vases: on the hydria no. 29, figs. 50-51, pl. 3β, 7, the two javelins of the departing warrior are suspended in air behind his shield, while in the Gigantomachy, on the shoulder of the same vase, the hand-grip of Dionysus' shield is not shown; on hydria no. 30, figs. 52-53, pl. 8, the branches held by Dionysus appear to be sprouting behind his back; in the tondo in cup no. 34, figs. 61-63, pl. 10, the two arms of the Nike emerge from the same sleeve. These mistakes in no way diminish the worth of the decoration; on the contrary, because of its high standard they pass unnoticed, and this also applies to other fine vases apart from those in the Politis Collection.

Among the red-figure vases, the single-handled mug no. 39 stands out for its shape and decoration, and the lekythos no. 40 by the Phiale painter for the quality of its decoration. Another interesting vase is the white lekythos no. 44, figs. 82-83, because of the unusual grey colour used for the dead youth's chlamys.

An outstanding piece representative of Cypriot art is the archaic limestone statuette of Apollo from the first half of the 6th c. BC.

The great variety of the figurines in the Collection includes characteristic examples from many workshops spanning a long period of time. The Boeotian series is of particular interest. The two horsemen, nos. 58, fig. 112, pl. 16α, and 63, figs. 117-118, represent two stages of development: in the earlier (no. 58), the artist gives the same care to the modelling of the human and the animal figures; in the later (no. 63), the horse is the more important element in the composition, and the lower part of the rider, below the buttocks, is often omitted. Three stages of development in the first half of the 6th c. BC are also represented by the "papades" ("priests") nos. 59, 60, 61, figs. 113-115, the last being the latest, with its large open eye looking searchingly at the outside world. The imposing figure no. 70, fig. 126, from the end of the 5th c., with its arms raised in an attitude of prayer and its austere dress, exudes an unusual intense air of religiosity which sets it apart from the other figurines. No. 71, fig. 127, with the light chiton, the movement of the right hand towards the chest and especially the profuse, elaborate hairstyle, is a typical example of the period around 400 BC. The new spirit that manifested itself in the late 4th c. BC is represented by the "Tanagran" figurines nos. 73-76, figs. 129-132; contrary to earlier views about these figurines, it is now generally accepted that they originated in Attica, whence the Boeotian coroplasts borrowed the type.

We have also included among the figurines an early archaic antefix with a Gorgon's head, since the technique exhibits so many features in common with them.

